89099478166

b89099478166a

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF WISCONSIN

Library
of the
University of Wisconsin

Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF WISCONSIN

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF WISCONSIN

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF WISCONSIN

STORHETSTID

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF WISCONSIN

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF WISCONSIN

HANS E. KINCK

STORHETSTID

OM VORT AANDSLIV OG DEN LITTERÆRE KULTUR I DET TRETTENDE AARHUNDREDE

2. oplag

KRISTIANIA 1922
FORLAGT AV H. ASCHEHOUG & CO.
(W. NYGAARD)

Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF WISCONSIN

Copyright 1922
by H. Aschehoug & Co.
Kristiania, Norway.

Det Mallingske Bogtrykkeri.

Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF WISCONSIN

266070
MAY 14 1923
X51U
.K57

I. GAMMELT OG NYT
MOTIVER OG EVNEN

Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF WISCONSIN

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF WISCONSIN

Nye kulturperioder kommer aldrig uventet eller ligger der pludselig foran det forundrede folk paa samme vis som en blank godveirsmorgen gjør det for den som vaagner efter en stygveirsnat; folket var selv med i stormen, var stormen. Og det som skedde i norsk aandsliv og kunst i det 13. aarhundrede, var længe forberedt, og blev ikke til paa én nat. Det gamle og det nye blir desuten ved længe at gaa jevnsides utover seklet og seklerne.

I Sturlungasaga fortælles ensteds om et bryllup paa Holar i det nordlige Island; det er en saga som blandt sagaerne indtar en særstilling som kilde, idet begivenheterne ialfald for de senere aar er nærmest samtidige med nedtegneren og saaledes ikke har gaat gjennem de mange munder eller er blit forvansket. En viss uslitt friskhet. Den kan saaledes endog gi sig til at avskrive breve, som bud reiser med; og da er man jo paa vei til at forlate selve mundtligheten.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

Ved sin ferskhet er den gaat klar av skablon, av den ættesagaens glans som stundom nærmer den til glansbilledet. Og dens skriftlighet sikrer, underlig nok, ogsaa den ældre del en tindrende oprindelighet. Man faar f. eks. mandedrap og kamp fremstillet slik som denslags foregik, og hadde foregaat, i al sin usminkede raaskap, med virkelighetens sagnløse, grelle lys over scenerne, uten Valhallafestivitas, uten de senere tiders digtende forgyldning og beskrivende skablon, uten heltenes røde skarlakskjortler og det guldindlagte sverd; naar flokkene fylker sig mot hverandre, gjælder det at stille sig slik at der er let til sten, og høvdingen raader sine folk at spare paa stenen — ellers kaster fienden den tilbake; og der er en fast glose paa de saar som følger av det skyts — «steinshǫgg» heter det. Heltene er kvæg, som overmandet leies frem eller ut «til hǫggs», holdes av den ene, mens den anden bruker bilen og offeret hujer paa prest. Denne saga er nemlig ogsaa mindre hedensk end de andre, viser tegn paa tiltagende kristentro, forsaavidt helten ikke længer fortrøster sig paa sin egen «mát ok megin»: han synger salmer for et godt ord og ønsker at vandre heden beredt.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

Denne Sturlunga-saga mindes ensteds i det første avsnit — i den saakaldte Thorgils og Havlides saga — en lystig type paa en prest, som lægger kvad og fortæller. Det er saadan i begyndelsen av 12. aarh., og han het Ingimund; var en saare avholdt og agtet mand i sit herred — «hinn mesti gleðimaðr», som ved festlige sammenkomster var ivrig for at skaffe underholdning. — Der stod altsaa, som sagt, et bryllup paa Holar, og like i begyndelsen var der litt mislyd i laget paa grund av en av gjesternes holdning; men saa blir denne — nemlig Thord — snakket til rette og beroliget: her er bare venner tilstede og ingen fiender, sier man; og han kommer igjen i godlun — jeg oversætter hvad videre sker: «Efter det kom bordene frem, og man sat trangt paa bænker og paa forsæter. Der var baade godt og rikelig med traktemente, og de knuslet ikke; skortet heller ikke paa god drik. Da sa Ingimund prest at Thorgils skulde utbringe mindeskaalerne (mæla fyrir minnum[1]). Men han undslog sig, og vendte sig til Thord, bad ham si, hvis mindebæger her først skulde

[1] Fast skik at indlede drikkegilder med det. De var jo oprindelig en slags kultusakt — man ser av «minni»: til de hedengangnes ære.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

drikkes. Thord var da rigtig oprømt og sa til Ingimund prest at en av hans bedstevenner fik indlede gildet, — sa, han skulde nok hjælpe til hvor han kunde bidra til at fremme festen. De drak nu glade; og drikken gjorde dem fort lystige. Thord var ingen stor turebasse; han hadde litt vanskeligheter med fordøielsen, som ofte kan være tilfældet med den som daarlig helse har; for manden var da tilaars, og om han end fremdeles var en kraftig kar, saa bar han paa et litet svakt punkt indvortes og var av den grund ikke saa svært god i matveien: han hadde nemlig litt tungt for at spise slagt, fordi han blev opblaast av det, saa der gik ustanselig svære rap fra ham, og kom derved til at ha litt ond aande. Thord var en mand med uttryksfuldt ansigt, med vakre øine, som laa godt i hodet; han var helt skallet foran og tyndhaaret for den øvrige del; hadde det med at skotte op og smaahugg ustanselig med hodet. — De drak nu tæt og fik noget paa, allesammen; blev pratsomme. Og de maa skrike, naar de vil slænge stubber over til hverandre. Men der er litet bevaret i folkesnakket om deres kaate ord. Det fortælles dog at Ingimund prest lutet sig over til sin sidemand, som spurte:

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

Hvorav blev
der slik tev?

og sa til ham:

Thord stønner
saa det drønner!

Det blev svær latter av det. Og efterpaa lekte de indpaa dette mange ganger. Og da saa det var over, kvad Thord imot dem:

Aanden er Ingimunds, den —
ei søt der han sat — kjend!

Og som følge av disse stiklerier tok festglæden til at graane, og tilsidst dukket der op hele nidvers. Blandt andre blev da dette kvædet til Thord:

Bulder i bolde høvdinge-strupe!
skin av jer godes skalle, den glupe!

Her lo Thord svært av visestubben og kvad straks imot:

Reiser sig vinder ved væggen der:
Stygvond blev stanken av rapen jer!

Nu smilte Thorgils, men svarte ikke spor borti stikleriet. Ingimund sa at nogen av fællerne paa deres bænk fik lage til en vise

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

imot Thord. Da blev dette kvædet :[1] Det er ingenting, det vi raper, vi gjester paa stute-kjøttet. Nei, Thord det er kar til at rape over sit matfat, Thord, søn av Thorvald, søn av Kjartan! — Thord skottet bort ovenpaa den visestub, og han syntes at stemmen kom der ovenfra en mand paa en av forsæterne, en rusk av en kar med svært haar. Han hentet da husets frue for at snakke med hende, og spurte, og pekte, hvem han var, den haarlug-fyren, som sat paa forsætet ved Thorgils-bænken. Hun sa: Det er Olav Hildissøn. Thord mælte: Ikke kan vi to længer sitte her i dette lag! Send ham væk til en anden gaard; ellers blir det til det at vi maa ride bort. Langt om længe gav hun svar, og da sa hun: Ære tykkes det os at ha dig her; men ikke kan jeg se mig nogen utvei til at faa sagt farvel til Thorgils's følge nu. Og Olav mente nu visst heller ikke større vondt med sine ord. — Nu la andre merke til deres samtale; og Thorgils spør hvad det var de to hadde at prate om. Hun sa ham det; og bad forsigtig Thorgils om at faa Olav til at reise sin vei, saa gildet ikke skulde bli ødelagt for hende.

[1] Jeg gjengir nu bare i ubunden form; metret begynder ogsaa at bli mer og mer kunstlet.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

Da svarte Thorgils: Slik blev der lovet Olav sikkerhet, at hos mig skal han være tryg; men fredløs er han om han er hos andre. Kort sagt: jeg sender ingen av mine mænd i døden. Og Thord faar gjøre med sit bortridt som han lyster. Olav skal ingensteds fare! Men vi skal prøve at la Thord faa være ganske i fred. — Da steg Thord unna bord; og det blaaste i ham rigtig ondt, men han sa ingenting. Da var det én som kvad dette:

Under laget det lange
lød der et brag — der brød en
væmmelig og voldsom
vind fra et bryst herinde.
Hu! Man holdt for næsen
haanden — fælt det aanded,
godens gab; det lugtet
gruelig i stuen.[1]

Det er ikke fortalt, om Thord svarte paa denne vise. Men han og alle hans mænd gik ut; de fik tak i sine vaaben og klær, og red saa sin vei om natten ut til en anden gaard. Men som Thord steg ut, blev følgende kvædet: Goden rapet, saa vi blev usams; stod hans haar tyndt i nakken, og hver mand

[1] Kaalund's oversættelse.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

ropte fy! — Det sies at med denne visestump blev Thord fulgt til dørs. Men det forlyder intet, om han ellers fik gaver eller ikke. — Thorgils sat nu tilbake og hans følge, og saa brudgommen samt presterne. Det forekom forresten Thorgils og hans mænd næsten litt vel braatt, det bortridtet til Thord og hans folk. Nu blev der festlarm og stor glæde, man gik til ordentlig moro og mangeslags lek, baade dans-leker, glimer (ryggetak) og underholdning med sagn (sagna-skemtan). Man sat syv samfulde nætter i gjestebudet . . .»

«Sagna-skemtan» — det var dette, som bl. a. avløste nidstevene. Saa gjengir sagaen, hvad traditionen vet at berette om sagn, man dengang kortet tiden med i gildet: «Rolf fra Skálmanes fortalte sagaen om Rongvid Viking og om Olav Lidsmanna-konge og om Thraain Berserks hauge-indbrud og om Romund Gripssøn, og fremsa mange viser attpaa. Men denne saga var Sverre konge's underholdning; han sa, slike «lygisǫgur» var de morsomste . . .»

I dette drastiske interiør av et gilde ser vi, hvorledes den gamle og den nye tid møttes paa Island, idet gildet holder paa at utarte til en ren Lokasenna (Lokes trætte) eller Hárbarðsljóð; men saa tar man rev i seilene

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

og det ender i harmløs moro. Det foregik saa tidlig som 1120. Vi faar i Sturlunga-saga paa flere omraader tonen i selskapslivet før og nu; og jeg tror, interiøret er typisk for Norden, selv om vi rigtignok faar huske, dette er Island, idet jo Norge med sit hof og livligere samkvem med Europa selvsagt har naadd noget længer i «kurteisi» — i beleven optræden. Formelt utvikler det sig i bryllupet til en regulær stevjing, med hele dens stillestaaende karakter, fuld av gjentagelse, stivnet — flytter sig ikke av flekken! bare varierer finterne i anledning av en gjests fordøielses-besværligheter, for at ende i et gammelt, kunstlet versemaal fra en forgangen tid; det virker saa goldt at det fører éns tanke hen paa intet mindre end «den lærde tids» saakaldte «leverrim». Selv om man siden i laget gaar over til en anden og bedre sort adspredelse, er det dog især et billede av den gamle tid vi faar, baade ved stevenes drøihet og ved den knastørre formalisme, en holmgang paa haslet vold, resterne av vikingeolds yndlings-moro i gilde, den farlige mandjevning, som hadde saa mange former.

Naar der kan gjøres saa meget utav en gjests egenheter paa det digestive felt, saa aner man hvad der kan komme ut av det,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

naar man begir sig indpaa det erotiske. En videre utvikling eller egen art av samme underholdning var den stevjing, som nævnes i den fromme og strenge biskop i Holar Jon Ogmundssøns saga (i Byskupasǫgur) fra omkring 1100 (han var født ca. 1050); det kaldes at kvæde «tvimenning», som selvfølgelig ikke betyr at man synger tostemmig. Der staar: «En lek var svært paa mode blandt folk, som var uskjøn, nemlig at man kvad til hverandre — mand til kvinde, og kvinde til mand — forsmædelige og skamløse og utilbørlige viser. Men det lot han dem lægge av og forbød dem aldeles at gjøre det. Kjærlighets-kvad (mansǫngr) eller -viser vilde han ikke høre kvædet eller vite av at man kvad. Dog fik han det ikke ganske avlagt.» Nei, den gode Jon Ogmundssøn gjorde nok ikke det. Men det er mulig, elskovsvisens indhold blev mindre haarreisende, mer høviske end ved skikkens begyndelse. Den gamle «mansǫngr» var i oldtiden strengt forbudt i loven; og den voldte kamp og drap mellem ætterne, saaledes som vi f. eks. ser det i Vazdœlasaga fra Nord-Island eller i Fóstbrœðra.

I bryllupsgildet paa Holar gik man altsaa over til romantiske heltesagn — «løgnsagaer».

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

Men blandt den ny sort adspredelse nævnes mange slags leker, og blandt dem ogsaa dans — og dans betyr da ikke vort «dans», men visen som synges, og vel ogsaa kan danses eller trampes til. Den øker i popularitet og faar tilslut en vældig plads som underholdning ved festlige sammenkomster. I Sturlungasaga nævnes der omkring et aarhundrede senere mænd med tilnavn som tyder paa skikkens utbredelse, f. eks. «Danza-Berg». Det tiltar, det utvikler sig til en ren syke; og her er atter Sturlungernes saga den gode kilde. Fra ca. 1250 nævnes det gang paa gang; hele grænder blev grepet av manien. Denne nye tid med den nye letfærdige tone er «folkevisens» grotid. Og skikken gaar haand i haand med andet leven. Der staar ensteds i Sturlungasaga om Kolbein's forhenværende kampfæller, at de slog sig ned hos Helga nord paa Flugumyr og var «gemsmiklir», ɔ: fór med skøi og spektakel. Det er en ny egenskap — og ikke det samme som det gamle «gleðimaðr»; «gems» er bare kjæte, det er gaminagtig fjas, som ikke er harmløst. Saken tages op igjen utførligere, og sagaen betoner hvor de om vinteren laget danseviser («fóru með dansagǫrðir»), og disse var fulde av personlig spot — «flimtan», staar der.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

Snorres brorsøn Thord Sighvatssøn liker ikke det nye, delvis maaske fordi han blandt andre selv blir de kaate finters skive. I ethvert fald søker nu deres nye høvding Brand at snakke dem til rette og stanse farsotten; han advarer dem og sier at slik ondskap kan avstedkomme megen ulykke. Disse stubber render saa mellem herrederne; og det ender da ogsaa med at denslags kaster skygge over to nabogrænders forhold til hverandre. Efter jul er det aapent fiendskap mellem de to høvdinger Brand og Thord; og affæren ender med et svært og blodig opgjør. — Eller litt længer ut i samme saga — en ti aar senere — hvor det staar om en gaard nord i Skagafjord, der Thorgils Bødvarssøn har slaat sig ned for en stund: «I Vidvik var stor glæde og godt at være, leker og meget folk. Det var en søndag, at der var svær dans; og en masse folk kom dit . . .» I oldnorsk tekst lyder det som en festlig liten hymne, som en beskrivelse av livet med det guldtækte Gimle. Og saa berettes om presten Haamund fra Holar, som hin sommerdag hadde hat gudstjeneste i Oslandsli og nu kom ridende til dans i Vidvik, hvor han laget disse visestubber, som slog an blandt folket. Men da presten kom til-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

bake til Holar, staar der, fik han en varm mottagelse av sin biskop, som simpelthen jaget ham ut av kirken, saa kun mægtige mænds mellemkomst tilslut fik saa nogenlunde formildet hans bisp. Men det staar dog uttrykkelig at denne efter affæren aldrig blev imot ham som før. — Eller endnu litt længer ut i sagaen: Der fortælles om en stridbukk av en høvding, Thord, som var efterstræbt av kong Haakon Haakonssøn's mand paa Island dengang, av Gizzur jarl. Han hadde omsider maattet overgi sig og hadde faat dette tvetydige «grið til sættar» (grid for at komme til forlik). Han rider med sin fiende i dagevis, fra gaard til gaard, og man kommer aldrig til saken, nemlig forliket; og han faar onde anelser. Tilslut spør han sin sidemand under ridtet, hvor han tror dette bærer hen: «Og med det samme nappet han i hesten og kvad høit denne dans: Minar eru sorgir þungar som blý (mine sorger er tunge som bly)». Det ender da ogsaa med et av de styggeste drap i hele den troløse, blodige Sturlungernes saga, idet høvdingerne opfører sig mer og mer som raa rakkerknegter. Denne Gizzur jarl, Haakon Haakonssøn's repræsentant, tar bort i saaret efter første hugg og føler paa

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

det med fingrene: aa, gi ham ett til, sier han, saa er vi sikre! . . Men det er altsaa et kjendt, lyrisk dansestev, som den dødsmerkede citerer i sine sidste timer. Stevet er visselig av den sort «mansǫng» eller elskovsvise som bisp Jon Ogmundssøn rusket efter dem for og forbød.

Det var «dansen». Men i hint bryllup paa Holar nævnte man ogsaa «lýgisǫgur» som underholdning. Det varsler ogsaa en ny tid med de finere seder, den slepne, belevne optræden. Da er vi ved det sentimentales grænseskille; da er det ikke saa langt sprang til ridderromanen, til den bristefrie forherligelse av hovedskikken, til det eventyrlige ædelmods lytefrie prins, til Frithjofssagaer.

Men saa gives der mot slutten av Sturlungernes saga et andet interiør, som peker paa en anden side i den nye kultur. Det er i fortællingen om Thorgils, som ogsaa blev efterstræbt og under sin flakken kom til gaarden Rabnagjel, hvor han blev vel mottat. Om kvelden spurte man, hvad de fik lov at by ham av underholdning, sagaer eller «dans»: «Han spurte hvad slags sagaer han kunde faa vælge. Det blev sagt ham at her var at faa Thomas Erkebiskops saga. Og han valgte den, fordi han elsket ham fremfor

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

alle andre hellige mænd. Sagaen blev saa læst, og helt dit, da man overfaldt biskopen i kirken og «kronen» (tonsuren) blev hugget av ham. Folk fortæller at Thorgils stanset op der og sa: «Det maatte være en storfager død!» Litt efter sovnet han. . .» Han var nemlig selv feig — døden nær. Men denne Thorgils valgte altsaa ikke dans: han svarte ifølge sagaen ikke engang paa det spørsmaal, om han ønsket «danz».

Beggeslags — «dansen» og den hellige læsning — varsler den nye tid.

I den gamle ættesaga er det egentlig ingen flek paa en mand at han er «ódæll» (kranglevorren) eller «uppivóðslumaðr» (hensynsløs, som trakker ned rundt om sig); óvinsæll ok illa skapi farinn» heter det ogsaa, «ójafnaðar-maðr» — en vrimmel av gloser! Han forskjærtser ikke sin ret at være til for det. Og der mylrer av de skikkelser i sagaerne; de bringer altid ufred og bane tilslut. Straks i begyndelsen av Sturlungasaga møter vi et eksemplar av typen i en viss Maar; og jeg kan ikke negte mig at gjengi det levende interiør inde i stuen paa en gaard, hvor en slik er tat ind og der opfører sig ganske som hjemme, og vel saa det. Der

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

kommer fremmede til gaards for at faa tak i Maar, som de har noget utestaaende med og erstatningskrav paa. Husbonden Hneitir er ute paa tunet og steller med noget, mens Maar er i fuld gang med at forføre hans datter: «Márr lá útar i bekk, ok hafði lagt hǫfuð sitt i kné Rannveigar dottur Hneitisbonda», staar det — han laa og drog sig inde paa en bænk og hadde lagt sit hode i Hneitir bondes datter Rannveigs fang. Det staar saa, at han bare reiste litt paa sig, da han hørte fremmed mæle derute og satte den ene fot ned fra bænken. . . Der er, som sagt, en sand overflødighet i den gamle ættesaga av denslags skikkelser, som jo altid sørger for at gi fattigere sagaer handling og bevægelighet. De kan ogsaa indta en bredere plads, som f. eks. i Reykdœlasaga, en merkelig saga, trods det anekdotmæssige præg og skjønt der fattes noget av de bedstes lange aandedrag, fuld av fortrinlige enkeltheter, av gamle hedenske brokker, — ligner Glums saga her, som den ellers staar tilbake for, kunstnerisk set. I Reykdœla fylder en slik «ódæll» person næst største plads. Men i grunden er selve hovedskikkelsen Vémund Kǫgurr, hvis ætt kom fra Hordaland, ogsaa fuld av knep og fante-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

streker, saa sagaen i sin helhet blir bare en saga om «ójafnaðarmenn». Vémund overgaaes imidlertid av den anden skikkelse Thorberg, en helstøpt skurk, som gjør sig skyldig i den sjofelhet, for at komme en mand tillivs, at han faar én til i al stilhet at sætte ind hos vedkommende hans hoppe, hvorpaa saa Thorberg later som han kommer for at «ransake»! og det saaledes kan slaaes fast for gud og hvermand at vedkommende er hestetyv: slet rygte skapes rundt om en ganske sagesløs, intet anende mand. — En anden saga, men denne fra nordvest-tungen av Island — Hávarðarsaga Isfirðings — en saga om liv utenfor folkeskikken og i folketomme fjorder, fuld av levende interiører, men ogsaa den uten stor og energisk arkitektur, — det er i grunden ogsaa en saga om en «ódæll» mand, Thorbjørn fra Laugabol, som i denne sin egenskap naar det eventyrlige, et indbitt troll som vil det onde for det ondes skyld og derved næsten faar et skjær av farce over sig. Han spiller i aarevis ganske mester i grænden, holder kuet under sig sagaens menløse, litt tilaarskomne hovedskikkelse, hvis søn han har dræpt paa grund av dennes forhold til hans frille; og nu negter han faren kort enhver bot og ethvert

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

forlik, render med avindsord og løgn for at stifte splid. — Man kunde bli ved at trække frem denslags skikkelser i det endeløse, der er et helt galleri av dem i den gamle ættesaga; og de stikker ogsaa hodet frem i kongesagaerne. Men der gives endog hele sagaer, som udelukkende og aapenlyst vies denslags typer til evig minde. Hænsa-Thores saga fra det vestlige Island er en saadan. En ældgammel mandfolke-saga uten eros og uten egentlig større dimension, med et raskt, næsten vel raskt fortælle-tempo, men hele tiden med et fast tak om emnet, nemlig Hønsa-Thore's skikkelse, den omreisende handelskar, som kjøpte og solgte i herrederne alt mulig — engang endog høns — og tilslut blir velstaaende og slaar under sig grændens store gaarder; egoist og tvær, hvor det ikke nytter folk at søke hjælp: bøn om hjælp opfatter han som en personlig fornærmelse; litt av en satan, som i medgjørlighet og omgjængelighet kun ser tegn paa svakhet og manglende æresfølelse — en fiks idé! man mindes begrepet moral insanity. Og med dette kiv-ætte sind kommer han til at leve i stadig krangel med naboerne om beite og om høi og alt. En ganske saglig

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

tegning av en i sit slags enestaaende helstøpt skikkelse.

I saga-old er en «ódæll» mand i og for sig ingen avart av et menneske. Han er litt brysom i omgang, det er saa; men han har fuld og ubeskaaret ret at være til. Til gjengjæld sørger han saa for drap og store tidender rundt omkring sig. Ættesagaen har ingenting imot ham; han er et faktum paa samme maate som bratte fjeld eller som stygt veir. Og det er ikke noget sjeldent syn paa saken, det som den ellers ofte eventyrlige og utviskede Finnboga-saga lar komme til orde ensteds gjennem Haakon jarl, der han taler om sin dræpte maag og hirdmand Alf Aftrkemha: at, skjønt den dræpte var kranglevorren og slem kar at ha med at gjøre, var der dog ingen mand som var ham kjærere og mer efter hans sind. — Ti det er med menneskene som det i det gamle sagasprog er med parataksen: sætningerne staar sideordnet og uten binde-ord; de staar tunge, steile, umedgjørlige ved hverandres side, støpt av egen «mátt ok megin».

Kongespeilet fra ca. 1230 søker at indprente folket levemaate; en kar som hin Maar i Sturlungasaga faar ikke længer ligge og strække sig uten at bli kritiseret. Det er

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

Haakon Haakonssøn og den nye smak som gjør sig gjældende. Jeg gaar nemlig ut fra den vanlige tidsansættelse: at denne belærende dialog mellem far og søn om, hvorledes sønnen har at forholde sig som kjøbmand og hvorledes man tilslut blir hirdmand, er blit til under denne konge; det synes mig bedst stemmende med verkets aand, selv om skildringen i grunden tænker paa borgerkrigenes onde tid, hvor der var uaar paa folk — og det er det værste av alt, sier den; for der kan man ikke fly til naboen og kjøpe gode seder. — Maalet for en mands utdannelse er nu at bli «hoværskr» eller «kurteiss» — høvisk i seder; «kurteis» er glosen for den nye tid. Og derfor gir dialogerne et populært kursus i etnografi, geografi, zoologi, botanik o. s. v. — det nødtørftigste for en almindelig dannet mand, — paa det at han kan delta i samtaler og ikke virke som en uvidende tull fra landet. Men især lægges der vegt paa den ytre fremtræden. Vistnok har ogsaa sagaen skarpt øie for dette sidste; men her gives der regler like ut i det pedantiske og der lægges en umaadelig bret paa klærne, paa stillingen — hør her! Naar han stedes for kongen for at høre efter plads i hans hird, «skal du la

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

dine hænder ligge slik at din høire griper om venstre haandled».

Og i sit forhold til kvinden er den ny tid chevaleresk. I ættesagaen som i kongesagaen vanket der for et godt ord kindhester fra egtemanden eller beileren; vi husker f. eks. Olav Tryggvason's til Sigrid Storraade — den sagaen fremstiller som den egentlige grund til overfaldet ved Svolder; fra Njaalssaga kjender vi den og andenstedsfra. Som motsætning, og prøve paa den nye tid, minder jeg f. eks. om Haakon Haakonssøn og hans dronning, som er Skule's datter, nemlig den kveld ilbud melder kongen at nu har jarlen gjort oprør og git sig kongenavn. Det er den nye tone, det er riddertidens tone over den scene, da kongen saa søker til dronningens rum: «Kongen gik hen til dronningens seng; hun stod der i en silkeserk, og kastet en rød snørekaape over sig. Hun hilste kongen, og han svarte hende venlig. Hun tok en silkepute og bad ham sitte; men han sa at han ikke vilde det. Dronningen spurte da om han hadde hørt tidender. Det er ikke større tidender, svarte han: nu er der to konger i Norge. Han sa: Kun én kan være ret konge, og det er I. Saa la gud og den hellige kong Olav det

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

altid bli . . .» Og tilslut beretter sagaen at graaten kom over hende, og han kunde ikke faa frem flere ord: «Kongen bad hende være ved godt mod», staar der (Munchs oversættelse).

Foranstaaende raske oversigt skulde bare antyde de store linjer i tidens ansigt paa overgangen til en ny kultur. Selvfølgelig kjendte ogsaa den gamle saga blide seder med harmløs skjæmt og ridderlige mænd. Ti sagaen kjendte eventyrlig meget til et menneskes sind — og ialfald saa den likesaa dypt som den nye tid gjorde. Er der ikke andet bevis, saa er der ialfald dette, paa det at sagaen blev til paa toppen av en herlig høikultur. Man kan gripe iblinde rundt i den: der vrimler av scener, fyldte med den store mildhet, f. eks. Gislasaga's skildring av forholdet mellem mand og kone i hans sidste øieblik. Eller Egil Skallagrimssøns nænsomme forespørsel likeoverfor hende, som gik i kvide for den brutale berserks skyld. — Eller i Vazdœlasaga og Ingimund, som var utvandret fra Romsdalen, en overlegen karakter som minder om Njaal, og hans ætt, ellers haardføre, litt lavpandede mennesker: Der spør den ene av sønnerne sin bror til raads mot den berserk-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

gang som iblandt sîger over ham; da svarer broren at han skal ta sig av et utsat barn. Altsaa: ømhet mot et spædbarn kurerer mot berserkgang. — Eller i Vápnfirðinga-saga (fra Nordøst-Island), en egte, ordknap saga, hvor ætten var kommet fra Strinden: Der sender en av parterne ovenpaa hovedkampen sin læge til sin saarede fiendes gaard for at hjælpe ham, og redder ogsaa hans liv. — Man kan bli ved at regne op, der er nok av eksempler. Jeg tør ikke ha nogen mening om hvorvidt disse træk ved hvert enkelt tilfælde er oprindelige i sagaen eller om det iblandt kan være en nidkjær, prestelærd nedtegners eller bearbeiders tilsætning. Men noget og det meste er utvilsomt sagaens oprindelige eie.

Det er jo det, man aldrig faar glemme: at i aandsliv avløser tiderne ikke hverandre eller skjøtes mekanisk sammen paa lignende vis som ledningstraad i et lysanlæg. I en kulturs utvikling er der samtidighet og jevnsideshet; der er to og flere strømme, og disse strømmes bakevjer, som tilsidst maaske fortrænger hverandre eller gaar op i hverandre, forenes som bækker til én aa. Eller man kan si det saa: i enhver kultur er der altid mere end ett lag; saaledes nævner f. eks.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

allerede Heimskringla at Olav Kyrre indførte nye hirdskikke — «hirdskike efter utenlandske kongers sed», staar der.

Det nye arbeider sig frem umerkelig. Det er tilfældet med selve det oldnorske sprog i denne overgangstid, da sproget som mundtlighet og sproget som læsning første gang møtes. Man ser ensteds i Sturlungasaga, hvad man paa Snorre's tid satte høiest som en mands kostbarheter: først nævnes «skriptir»; saa kommer »solsteinn» og et dyrt fintsømmet klæsplagg. Men øverst staar altsaa «skriptir». Og i det lille billede av Thorgils og helgensagaen (fra 1245), som jeg før har gjengit, heter det, at da han kom dit, hvor de hugg tonsuren av bispen, sluttet Thorgils at læse: Han sat altsaa og læste. I og med det begynder lumskelig og snikende en ny tid for prosaen. Det sætter simpelthen skille. Og det er desværre ingen opgang; det er forfald, idet synet trænger sig ind i ordets kunst — en utvikling som vi først nyder i sin fulde blomst idag, naar man f. eks. staar med sin avis og ser den igjennem: den menneskelige stemme spiller ingen rolle længer; øiet har helt indtat ørets plads. — Den revolution i sprogenes historie synes mig i det hele at være et ubehandlet kapitel, eller

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

ialfald ikke tilstrækkelig paaagtet. Den forsømmelse gaar da ogsaa muntert igjen den dag idag ved de intetanendes, de smakkyndiges domme over stil; de glemmer bestandig den menneskelige stemme, som er uadskillelig fra al ordets kunst, fra talens tempo, fra sætningens rytme: De bare ser, de ogsaa!

Men dette er altsammen — berøringspunkterne mellem nyt og gammelt og de nævnte nye momenter — slet ikke nok til at forklare det store omslag.

Hvad er de egentlig indre grunde til at det nye saaledes paa alle felter kom til at bryte folket under sig? at det nyes indsig skedde likesom saa uten motstand? Hvad er med andre ord det svake, det passive i folket i dets møte med andre folk? — Det er et kjæmpespørsmaal, som de bekjendte ti vise endnu ikke har svaret fyldestgjørende paa; og en lægmand vet selvfølgelig at han heller ikke kan det. Ti det naar bort i grundene til selve stammens forfald.

Der er selvsagt ikke bare én grund, men mange. Og det beror rent paa éns personlige skjøn og smak, hvilken man vil sætte øverst og som den vigtigste. Jeg tror, man ogsaa her faar begynde med antropologien.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

Derfor sker det ogsaa saa umerkelig og lumsk; man vet ikke ordet av, før det hele i grunden bare er en tynd skal, som pudses op for sidste gang gjennem slikt som Kongespeilets pedantiske regler for god tone.

Norges saga fra urold er en saga om kamp, om kampglæde. Nu, det er kanske de fleste folkestammers gamle saga. Men Norges er det tilvisse fremfor andres. Men især blir den det under borgerkrigene i det 12te aarh., da kongsemner randt op som sop paa en eneste nat. Nogen statstanke laa aldrig bak, naar de landet ved kysten eller dakket op i en bygd og reiste sine flokker; der var i grunden ikke andet end gaardbruker-sønner, som vilde ha sin teig igjen — og teigen var hele eller halve Norge. Og veien var dette uvettige og ustanselige slagteri paa landets bedste mænd, paa høvdingerne, som rigtignok bare er sveitehøvdinger; sagaen fra den tid melder især om det, hvorledes en av parterne saa sit snit til at hugge ned gjæve mænd for den anden — flokkene flygtet, «men birkebeinerne fik dog dræpt en del av dem hist og her», er den typiske vending. Likesom man hugg buskapen ned for hverandre. Likesom man plyndret og brændte. Det gjorde f. eks. Sverre i Sogndal i Sogn; for ingen

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

danner her i grunden hæderlig undtagelse: «Hundrede gaarder brændte de der, og det var forhen en fager bygd», staar det. Saa røken laa tæt over dalen den sommerdag. Han blev til og med litt betuttet selv. Bare læs det avsnit: Det gir forstand. Og det staar i den saga, han selv lot sætte sammen om sig, saa skildringen nok ikke er værre end virkeligheten. Han fik endog utlaant «Ribbalderne» av den engelske konge til denslags togter — hans egen saga, hans forsvarsskrift, fortæller det: de var «rappe paa foten som vilde dyr», staar der, og «brød sig ikke om hvad ondt de gjorde». Det var selvfølgelig ogsaa derfor Sverre laante dem: de indfødte soldater var ikke haarde og grumme nok. Altsaa en trop flyvende rakkerknegter av fremmede leiesoldater sendes op gjennem de norske daler for at sætte skræk i bonden, slik som kurderstammer eller kabylerne foretar denslags idag. Vi staar os paa at se det som det er, og ikke sætte paa os folkehøiskolernes briller av mat glas. — Man fører i hin tid vistnok en sjelden gang «Norge» paa tungen og Sankt Olavs kongestol: det er dog kun ættefeider det gjælder, lammende og ødelæggende for selve folket. Ti det gaar ikke ut paa

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

bare det at seire. Det gaar ut paa at faa hugget ned for hverandre saa mange som mulig av de bedste mænd.

Bonden vedkommer os mindre her. Hans blad i Norges saga er saa som saa — straalende kan det neppe kaldes. Det er kanske atter at «skamskjende» ham, naar jeg minder om det; men jeg trænger hans billede her i denne oversigt. Kongesagaen nævner ham ustanselig med haan. Og især er Sverre's saga slem: Han var altid feig i kamp, randt sin vei paa første ordet; og han var troløs: «Det viste sig som før, der var nogen uoprigtighet i bondekarernes sind», staar der i Sverre's saga. «De kjærer sig nok ikke om hvem falder», staar der et andet sted at Sverre sier. Og hans mænd har økenavnet «vasikampr» paa dem («lurve-skjeggen»). — Den jevne, egentlige bondestand, almuesmanden, staar ganske likegyldig utenfor al striden, som regel uten «politisk» overbevisning. Hvad var i grunden ogsaa naturligere! Han var jo sikker paa — hvem av parterne der saa vandt! — at maate betale moroen, enten som brandskat, om han blev beseiret; eller som veitsle, om den flok, hvor han stod, blev de seirende og beholdt valen: Hvorfor skulde han saa attpaa vaage livet! Det er

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

greit ræsonnement. Men likefuldt blir det maaske en smule uhistorisk, for at bruke et nøitralt uttryk, naar han nu er blandt de fremste, hvor det gjælder at feste for konger, han var med at hugge ned. Bonden stod imot Olav den hellige, han stod imot Sverre — mot de bedste hoder og trods alt videst skuende aander i kongerækken. — Men festligheterne nu er muligens i grunden bare de angergivnes botsøvelse.

Folket forøvrig levet under borgerkrigene mere eller mindre paa flytfot; det hadde ingen adgang til at vokse sig sammen med jorden — det er dets grundskade. Det var bare bonden, som gjorde det. Og høvdingskogen er uthuggen; der findes ikke emne til et mastetræ igjen. Store ætter forsvinder, som Blindheim-ætten paa Søndmøre (1228). Og det lyder søkt som fattigmandstrøst, naar Haakon Haakonssøn i anledning av møtet i Bergen 1223 lar sin historiograf si: «Saa har kyndige folk sagt at bedre utvalg av mænd aldrig i deres dage har været samlet i Norge.»

Ellers forekommer det mig at det er i sit forhold paa dette omraade, at Haakon Haakonssøn's betingelse som høvding gjemmer sig, nemlig i hint svar til sine mænd som ganske ung (1214): han har instinktmæssig imot at

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

reise nye flokker, imot ny borgerkrig, det vil si: imot fortsat nedslagting; der ligger almennorsk samfundsfølelse gjemt i det svar. Den første som stanset op og tænkte sig om, den første som var mer end en sveitehøvding. Og om man mener at Kongespeilet er blit til i hans tid, saa er det paafaldende drøie og litt søkte parti om borgerkriges fordærvelighet just en speiling av samme angst. Denne angst var Haakon Haakonssøn's kongstanke: nu faar den vetløse nedslagting ha en slut! Ellers blir her øde i landet, høvdingløst, — ellers dør folket!

Det maa forøvrig sies at det gik rasende hurtig nedover med stammen under borgerkrigen; paa en 30—40 aar efter slaget paa Re 1170 er det skedd. Der blev virkelig uaar paa folk. Hæren bestod delvis av sammenløpet rask; og tilslut leier Sverre Englandskongens rakkerknegter. Og naar jeg læser igjennem Sturla Thordssøn's saga om Haakon Haakonssøn, skimter jeg ingen stor mand i hans følge, kongen selv iberegnet. Der er bare den haringen fra Kvinherred: Gaut fra Mel. Høvdingen, det gode hode, det var trods alt den gamle Skule. Den anden, kongen, var en spaan, som en bølgetop paa et øde hav løftet mot himlen og lot

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

ride i aftensolens sidste, mystiske skjær. Men noget andet mystisk er der ikke ved hans kald, ved ham som kongsemne. Det er bare det, vi kalder svineheld. Han var liten og uoriginal, han eiet intet jeg, han var født til organ, bare organ.

Men ikke nok med uaar paa personligheter; slegten som moralsk stof synes at forfalde. I Sverre's saga gjengives et optrin mellem ham og hans søn Sigurd Lavard, som syd i Bohuslen feigt hadde rømt ombord fra sin vaktpost ved valslyngen mot Baglerne: «Pak dig op i land og kom ikke for mine øine, før det blir dag!» sier Sverre. Vistnok blandt kongssønners annaler en enestaaende scene (1196). Fire-fem aar senere faar prinsen samme overhaling for feighet. Da gir Sverre ogsaa birkebeinerne samme slags skudsmaal: de er ikke længer som de gamle, sier han. — Og rent fysisk er der forfald. Kongerne dør unge paa sotteseng — Haakon Sverressøn — og paafaldende mange kongssønner dør unge fra Haakon Haakonssøn av: der har vi dennes søn Haakon unge (1257); to-tre aar efter dør en anden søn, den unge Sverre; og endnu en søn — Magnus — blir syk, «fordi han hadde redet for sterkt» (1260). Kongssønner kommer ogsaa til verden med

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

legemsfeil, som Harald Gille's søn Magnus, som var «vissen paa føtterne». Og Inge Krokryg kan vel ogsaa ha hat litt av sin svakhet helt fra fødselen.

Slegten er tydeligvis skjør. Paa alle omraader er motstandsevnen reducert; stammen er av en eller anden indre grund ikke længer, hvad man kalder, aktiv race. Her spiller naturligvis ogsaa ind blanding med fremmede elementer. Den begyndte rigtignok langt tilbake i den graa oldtid. Olav den helliges saga gjør saaledes et par steder i forbigaaende opmerksom paa at der laa fuldt av «saksiske» kjøbmænd i Viken. Men nu mylrer der av utlændinger, og ikke bare i Bergen. Slikt meldes i forbigaaende, hvilket viser, hvor det var almindelig; tyskere med kogger lægger sig fore om vinteren helt inde i Sandefjord med sine varer (1225). De store byer behøver jeg ikke at nævne; vi faar jo et indblik i forholdene her fra Sverres saga, hvor han raser mot «suðrmenn» i Bergen, den tids tyske brændevins-skippere. Der er utlændinger allesteds. Og Haakon Haakonssøn's yndlings-gesandt Henrik Sendemand er tysk av ætt. Der er tyskere, som er specialister i kastemaskiner («manger»); fra Brabant optræder en viss Sigar, som vil sælge salver

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

til bruk for kongsmødrene ved jernbyrd o. s. v. o. s. v. Og vestover er forbindelsen endda livligere, fordi den jo er fra tiden før vikingetogene og mer indarbeidet. Med Harald Gille naadde hine stammer paatagelig ind i selve kongeætten. — Der er mange faktorer her som virker. Og det sker altsammen indenfra og snikende som ved enhver saadan biologisk proces; stammen blir porøs.

Men at den nye kultur seg ind saa hurtig, saa friktionsfrit, har ogsaa en anden indre grund, — og den er av mer aandelig art. Stammen var hvad man kalder begavet; den hadde let for det, det vil si: den var ogsaa — eller først og fremst — utrustet med stor lærenemhet. Det var noget av dens væsen. Man ser jo stadig fra oldtiden av, hvor ophold blandt fremmede folkeslag avsætter merke i norsk psyke. Jeg behøver bare minde om de høvdinger, som kom til Gardarike eller som opholdt sig blandt venderne, denne farlige opblanding av slaver og litt germaner: de bærer merke av det for livet. Olav Tryggvason lærte saaledes sin grusomhet blandt venderne, den som saa grimt slaar os imøte fra den haarreisende fremfærd under hans saakaldte kristendomsindførelse paa Haalogaland. Man faar nemlig et klart

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

skimt av det andet og oprindelige under den motbydelige tortur-scene ved Sigurd Slembedegns, Magnus Barfot's søns endeligt — fortalt i en eiendommelig og egte thaatt, som er underlig fri det gjængse saga-apparat og den begyndende middelalders tilløp til ridderutstyr. Der fortæller Snorre at, da man omsider hadde fanget ham, blir det spørsmaal om avlivelsesmaaten: der var nogen som syntes enkelt drap var for billig sluppet. Og disse fik sin vilje: han skulde pines til døde. «Men høvdingerne og de fleste folk gik fra», staar der. Det eklet dem altsaa; og det tyktes dem naturligvis tillike en enfoldighet. Dette er et egte norsk træk; det andet, den aandssløve utskeielse, smaker av Harald Gille, Magnus Barfots angivelige søn, slik han bar sig ad mot sin angivelige brorsøn Magnus Blinde, Sigurd Jorsalafarers søn. — Om vor nationalhelgen Olav den hellige, som i sine unge aar ogsaa laa i viking langs de halvslaviske kyster, fik sin lille rem av samme hud derfra, tør man kanske ikke avgjøre. Men trods den fabelagtige evne til at ta efter fremmede, hævdet dog ætten sig dengang, racen var endnu aktiv. Men senere, fremfor alt da borgerkrigen hadde drevet sin storhugst blandt høvdingætterne, tok det

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

receptive i deres anlæg bredere plads, for ikke at si: overhaand.

Der findes nemlig især et urgammelt norsk karaktertræk, som i høi grad letter det nye i dets indsig: Det er kaksens og lapsens svakhet for at ta sig ut, eller for at «være kar». Den lange fortælling i kongesagaen om Ringerikskaksen Sigurd Syr, som sætter sig ned ute paa akren og klær sig om for sin stedsøns skyld og saa kommer ridende tilgaards i fuldt skrud, saa det laver av ham: forgyldt sadel, korduanhoser med gyldne sporer, silkeklær og skarlakskappe, guldhjelm og indlagt sverd — gir jo et straalende billede av denne side, selv om det hele i virkeligheten er en senere tilfølelse, kanske i enkeltheterne præget av Snorre's egen samtid, av selve Haakon Haakonssøn's ridderideal og snobberi i klædedragt. Det smaker av fugl, der dufter Europa. Derfor kom det ind i sagaen; og Snorre's mine er alvor her. Men paa den anden side kan jeg ikke andet end se en snert fra ham til hans snobbede samtid under Haakon Haakonssøn i den lystige saga-thaatt, han sætter ind i Magnus Barfot's saga, om franskmanden, ridderen Giffard, som bød kongen sin tjeneste, men uteblir ved det blodige slag med Svenskekongen

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

ved Foxerne. Avsnittet, som ellers ingen rolle spiller i Magnus Barfots forresten saa paafaldende tynde saga, naar næsten eventyret i sin uhyrlige lystighet og spot over den feige, utenlandske ridder. — Vor historie har i det hele litt god raad paa Jean de Francer, av folk som glodde blendet paa det fremmede, og naar de rørte paa sig, la litt overdreven vegt paa at «syne sig», paa dette at ta sig ut i dets øine. Det er ellers et let forklarlig træk ved stammer, som kryper ut av taakeheimen og frem i solen: de blendes — og tar efter. Det er det umilde klima's og de haarde livskaars usalige, men uutslettelige stempel; i sit ophav er det ulykkelige træk intet andet. Og findes hos os helt frem til den dag idag, gudbedre. Men møter vi nu denne servile beundring for Europa, dette usikre blik som skotter efter utlandets dom, pleier nogen ialfald smile og mumle litt om husmænd. Det var der ingen som gjorde dengang.

Dette karaktertræk har født en staaende skikkelse i norsk kongesaga, den forfængelige nar, affektationen legemliggjort. Allerede Islands ættesaga kjender ham; Eyrbyggjasaga har ham: Bolli hin pruði (den flotte), som var saa lapset at han hadde

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

vanskelig for at bevæge sig — jeg har pekt paa ham i et tidligere arbeide og i en anden forbindelse. Men opover i vor kongesaga skimtes han, ret som det er, denne type som peker fremover til ham som blev typens fuldkommengjørelse, Skules bane og vor saakaldte storhetstids høvding. Sin utfoldelse begynder den først at faa i Sigurd Jorsalafarers far, Magnus Barfot, en utenlandsreisende vims, fuld av løse indfald, men uten evne til at organisere, en ustadig og flot rallare-natur, om end personlig tapper, en hul reklamemaker — kort sagt, det én pleier kalde: en nar. Men den store type blir dog hans søn Sigurd Jorsalafarer, naragtighetens type i vor saga, som forstod den ting at sætte indtog i scene uten at hans hjemmefødinger av hirdmænd falder i staver over alt det gilde, de ser. Da saaledes den stund nærmer sig at han skal besøke kong Baldevin i Palæstina, rider han henover de dyrebare tepper til hans palads som om han ikke hadde gjort andet hver dag i Norge, «bydende sine mænd at gjøre likesaa», staar der. Og da han senere skal besøke keiser Kyrialax av Grækenland, blir han liggende en hel maaned og vente paa bidevind, skjønt han har bør hver dag ind til Byzans, saa hans fine seil kan sættes

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

skvær og komme til sin fulde ret: . . . . «Kong Sigurd sa til sine mænd at de skulde ride stateligen ind i borgen uten at vise nogen forundring over alle de nye og sjeldne ting de saa . . .» Og længer nede: «Man fortæller at kong Sigurd lot sin hest sko med guld, forinden han red ind i borgen, og hadde stelt det slik at en sko faldt av paa strædet, uten at nogen av hans mænd skulde se sig tilbake efter den . . .» Enten nu de historier om ham i sine enkeltheter er laant andenstedsfra eller ikke: de gir typen fortrinlig og tilbunds. Og det staar om ham, da han kom tilbake til sit land: «Alle var enige om at ingen hadde faret en berømmeligere færd fra Norge end denne, som kong Sigurd fór.» Denne skikkelse blir ifølge kongesagaen for alle tider norsk fyrste-ideal. Han er det store, hemmelige mønster. Kongesagaen kommer stadig tilbake til ham, naar den skal gi en konge gode skudsmaal; han lever og spiller ind. Saaledes om Inge Baardssøn († 1217): «ingen konge i Norge har været mer vennesæl eller bedre mot almuen siden Sigurd Jorsalafarer døde . . .» Om Haakon Haakonssøn's unge søn, som døde, heter det at han blev jordet i Hallvardskirken i Oslo, «der hvor kong Sigurd Jorsalafarer hviler.» Og

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

ved hans datter jomfru Kristinas færd til Spanien er det kong Sigurd's navnkundige Myklagards-indtog som lyser ute i horisonten; det staar da ogsaa bent frem: «Ingen visste at si at nogen utenlandsk jomfru hadde nydt saadan ære, og hæderligere færd mindes folk ikke at være gjort fra Norge siden den, Sigurd Jorsalafarer fór . . .»

Saa naar dette karaktertræk det fuldkomne i vor «storhetstid» under Haakon Haakonssøn, da denne folkesvakhet blir sat i system. Han er den type paa tronen, typen i bevisst og rolig utfoldelse. Overalt gjennem hele sagaen møter vi hans svakhet for titler, for optog, for processioner, hans pragtsyke, hans selvbeskuelse. Men som den hverdagslige personlighet han i grunden er, ender det ikke i megalomant vanvid som hos mønstret Sigurd Jorsalafarer; for det var muligens ikke ganske uten grund, naar vaarbelgerne kaldte ham «Haakon Søvn». Der er uforholdsmæssig lange avsnit om kroningen og stigende sans for ytre pomp, hvis betydning egentlig ligger i at andre ser det. Det kan stikke løierlig frem, f. eks. der han lar sin søn Magnus vie til konge (1261). Da har han sørget for at en utlænding er tilstede og ser paa; han er særlig godt placert under cere-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

monien: utlandets dom spiller ind. Og det staar uttrykkelig: «Under messen stod ridder Missel oppe i koret og undredes meget over indvielses-skikken; ti i Skotland er det ikke sedvane at krone konger» o.s.v. Den skotske ridder spiller i grunden hovedrollen; det er en opvisning i kultur; og kongen hovmoder sig allerede svakt og ynker klædelig det arme utland, som endda ikke er naadd saa langt at det kroner sine konger. — Han utveksler galante skrivelser med fremmede fyrster, mottar og sætter sammen smigerbreve; føler ustanselig Europa's øine paa sig. Naragtigheten lyser ut av ham; men især utfolder den sig vildt gjennem de overordentlige gesandtskaper, som han har ute paa færd til alle verdens hjørner. Der gaar oftere til keiser Fredrik i Syd-Italien; han skikker store legationer med høker i gave til kongen av Kastilien. Og han sender sin datter Kristina avsted i det blaa at gifte sig med en prins eller konge i Spanien — han visste ikke saa nøie, med hvem, men én derute skulde hun ha! Man ser av sagaens vidtløftige skildring, hvor han har solet sig i Europa's æresbevisninger. Og han sluttet høitidelig offensiv og defensiv alliance med — kongen av Spanien. Ja, han sender et ge-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

sandtskap ut til sultanen i Serkland med en mængde falker i gave. — Det øker utover i hans saga, han er likesom uten midtpunkt i sig selv. Han flakser internationalt. Kort sagt altsaa: det vi kalder en nar. Sigurd Jorsalafarer sat i system.

Men denne usikkerhet utadtil, denne svake evne i selvvurdering og éns underkastelse likeoverfor hyldest fra Europa har ogsaa en indre, rent social-politisk aarsak. Det træk faar sin forklaring ut fra vort samfundslivs primitive grundvold. Sagaens gamle, vidunderlige kultur med det fint utviklede retsvæsen var nemlig bygget op paa den enkelte ætt; kultus om den og hvad den tilhørte, var i grunden den eneste religion, vikingetidens rationalister kjendte og bøiet sig for. Selv kongerne. Ingen hadde nogen intimere følelse av Norge som riksenhet; det var for dem bare deres store personlige ættegaard. Vi vet jo hvorledes f. eks. Harald Haarfagre stykket teigen ut igjen i smaat til sine tyve sønner. Og da der engang under Olav den hellige er uaar i Nord-Norge, ser vi at han uten at blunke forbyr dem sydpaa at sælge korn nord til Haalogaland — ganske som det var et fremmed land. Ætten var det som gjaldt. Der findes intet stats-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

begrep. — Jeg skulde tro at det er i lys herfra, de maa sees, de hyppige tilfælde av nordmænds landsforræderi, det som kanske uhyggeligst slaar os imøte, da Knut den mægtige dukker op med sin pengesæk: Hele folket er tilslut bestukket! Til grund for dette ligger just ættesynet, den stivnakkede selvstændighetstrang, selvraadigheten, som i sin tid ogsaa drev høvdinger nordvestover havet til Island; det bunder netop i mangel paa hin enhetsfølelse, samfølelse, som vi ogsaa kalder stats-følelse. Og det fører uvægerlig til det, som statens lov-codex benævner «landsforræderi», hvorav der endog ned til de sene tider ikke forekommer faa tilfælde i Norges historie. Individet og samfunds-følelsen, den enkelte og mængden, — det blev konflikten, hvis uløselighet den ene besegler med sin fredløshet. Det er muligens ingen speciel norsk konflikt, eftersom den jo er av almengyldig art og har gaat for sig maaske mere eller mindre i alle kultur-folks historie. Der kan ialfald være delte meninger om det. Men hvor det gjælder Norge, kan der ikke være tvil: Der blev det en central og evig konflikt i mændenes sind og sjælsliv. Denne overdrevne følelse av egen og ættens værd er den tap, hvorom

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

rikets historie altide dreier sig. Den gjør sin gjerning den dag idag, vi møter den i de folkekaarnes sal. Den er vor histories tragik indtil nu.

Men samtidig er denne side ved folket og dets sociale kultur vilkaaret for den store personlighet. Var det ialfald! Det er en lykke for et folk at det fandt den saa tidlig i sin historie. Saaledes at striden og utviklingen like fra dets morgen i grunden kom til at dreie sig om noget væsentlig, et hovedproblem. Bare at opleve denne konflikt hver dag utviklet som intet andet. Det er simpelthen hemmeligheten ved at den tids skikkelser stod saa høit som de gjorde, og er saa klare i sine konturer. Samt at deres sagaers konflikter grep saa langt frem at de er levende endog den dag idag.

Nen eftersom nu riket Norge, selve statsbegrepet, arbeider sig frem, blev der famlende rotløshet; ti ogsaa det var og blev noget ytre, man hadde lært sig til. Man glodde haandfalden paa Europa, man mistet sit eget midtpunkt, man faldt sammen. Og blev tilslut det lette bytte for fremmede og fastere indarbeidede statsenheter, som fra gammelt visste hvad res publica var. De gamle nordmænd har nok været sjeldent begavet.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

Men ikke som statsmænd. Nei, som statsmænd ikke. Heller ikke Sverre; man kan skimte det f. eks. allerede i hans likegyldighet, naar det gjælder at sikre sig og nedlægge garnisoner i de byer, han møisommelig med sverdslag har erobret: ufravigelig lægger han for litet folk efter sig. Hvilket viser at han ikke eier omtanke engang for den almene krigssituation, for det én kalder strategi. Ingenstedsfra i Norge slaar stats-idéen som saadan én paatagelig imøte. Hadde den virkelig eksistert under Harald Haarfagre eller Olav den hellige og Sverre, ja under Haakon Haakonssøn, var vort nationale forfald selvfølgelig uteblit. Jeg tror, man godt kan være lægmand i historisk videnskap og dog ha ret, om man paastaar det. Ialfald maa saken ogsaa kunne sees fra den kant.

Saa forfalder ætte-idéen. Det sker vistnok langsomt. Men i dens forfald ligger forklaringen til al denne kulturelle usikkerhet, som steg for hver generation, til det endte med Haakon Haakonssøns løierlige kurtise av Serklands sultan. Fra 1200 og utover begyndte en tid av import og uselvstændighet, hvor lærde mænd og kunstnere utenfra førte an og gav indholdet. Det strømmet ind med oversættelser av franske

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

ridderromaner om kjærlighet. Samtidig hermed og ikke uten i forbindelse med denne stigende import begyndte ogsaa den sproglige revolution, som er betingelsen for den middelalderlige ballade. Man behøver bare lægge Kongespeilet eller Strengleikar ved siden av en egte ættesaga, læse det høit og lytte, saa føler og hører man det tydelig; verber og substantiver bøies nok væsentlig likedan som i oldsproget, men sætningen er ikke længer den samme, — og det er jo dog den sidste som gir et sprog karakter. Eller ta slikt som Kristnis saga fra litt over 1200. Den er nok tør og ubegavet i sammenligning med de gamle sagaer, men det er allikevel ikke det som gir forskjellen: Der mangler det blanke øie, som speiler umiddelbart tingene; der er kommet latin paa pupillen. Allerede i Sverre's taler er forresten dette tilstede. Og ogsaa i selve ættesagaen kan man føle overgangen; en saga som Fóstbrœðrasaga (hvis nedtegnelse sættes til ca. 1250) bærer i saa maate allerede merke av stilens forfald.

Sverre's litterære smak varslet ilde; jeg har før i en anden forbindelse nævnt, hvorledes han sværmet for «lýgisǫgur», hvad praktisk talt nærmest svarer til det vi kalder

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

eventyr. Vi faar forresten i hans egen saga et skimt som stadfæster dette hans sværmeri, nemlig der han lar sin historiograf fortælle om alt det onde, han maatte døie paa sin Vermelands-færd: «Det var mest likt det som i gamle sagn fortælles, naar kongerne var ute for sine styvmødres ondskap», staar der; der har vi sikkerlig Sverre's egen finger, samt beviset for hvadslags ordets kunst han var vokset op med ute paa Færøerne. Som vi vet, er styvmors-hatet et yndet motiv for en række eventyr og for en hel gruppe ballader. — Det er den første høvding vi møter, som brukte ordets kunst til virkelighetsfjern hvile, det vil si: som sovemiddel, saaledes som tilfældet f. eks. var ved Italiens ældste novellesamling. Og ingenting fortæller bedre, hvor Sverre's geni har arbeidet, end at han trængte denslags — det som er blit litteraturens bestemmelse i vor merkantilt optagne tid for forretningsmanden efter endt dagsslit. til hvile for hjernen . . . Roccambole eller detektivromanen, hvilken genre jo intet har med kunst at gjøre, forsaavidt man ved kunst forstaar noget mere end læsestof, nemlig bl. a. i den ser et led i selve litteratur-historiens utvikling.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

Nogen søker at holde igjen; de stanser op her. Og det er muligens islændingerne, som da gaar foran. Længst ute i Sturlunga-saga faar vi saaledes et billede paa denne fare. Det kapitel handler om Sturla Thordssøn selv Haakon Haakonssøn's senere historiograf, da han kom til Norge fra Island og første gang søkte op kongen. Han faar tilslut anledning til at bære frem et lovkvad for kong Magnus (senere Lagabøter) og et om faren, Haakon Haakonssøn. Møtet ender med at han blir bedt om at sætte sammen farens saga og ogsaa kong Magnus' (efter breve og hans egne vink). Det er en stemnings-vår skildring, skjælvende fuld av dæmpet selvkultus og lykke; Sturla soler sig, det blir hele sagaens ømmeste avsnit, der er noget som minder om lignende situationer fra den italienske renæssanse 3—4 sekler senere, naar humanister smigres av fyrster, — eller f. eks. om Benvenuto Cellini, naar han gjør lykke ved en fyrstes hof, eller om Aretino i hans møte med kondottieren Giovanni dei Medici. — Men det indledes med en forklaring, hvorledes andre islændinger har baktalt ham hos kong Haakon — tiden var jo farlig fuld av ræker og troløshet, idet kongen gjennem intriger søkte at lirke Island over til sig som

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

sit skatland og lydrike; og her hadde han gjort slemme erfaringer en hel menneskealder igjennem just med Sturlunge-ætten. Saa den vordende historiograf blir mottat kjølig og mut av gamlekongen. Da søker han sønnen, den senere kong Magnus. Men til en begyndelse er ogsaa han utilgjængelig. Han faar dog ialfald lov til at følge med paa dennes skib langs kysten. Saa er det en kveld, de ligger for vindstille, at folkene ombord paa kongens skib savner muntration: «Sturla hinn islenzki, villt þu skemta?» spør de; du Sturla islænding, vil du forkorte tiden for os? — Det fik de avgjøre, svarer Sturla. «Fortalte han da huldresagn, bedre og mer kyndig end nogen av dem, som der var tilstede, før hadde hørt», staar der. Man stimler til om ham der forut paa tiljerne. Saa dronningen spør, hvad dette er for slags ansamling der forut. Kongen ber hende ikke bry sig, men sove. Næste dag er det stille som før. Dronningen sender bud forut og ber Sturla komme agter i løftingen og ta med sig trollkonesagnene — det maa vel bety at hun trodde, han hadde nedtegnet dem og læste op. — Dette er aar 1263; utviklingen gaar hurtig fremover i virkelighetsfjernhet: Nu er det ikke længer Sverre's «lýgisǫgur», nu forlanger man ret og

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

slet huldreeventyr. Denne scene ombord er et billede av tiden: Sturla Thordssøn fortæller trollkjærring-eventyr paa kongens langskib. En fase i folkets historie helder mot sin slut. Billedet lover ikke godt for dets fremtid.

Utviklingen lar sig heller ikke stanse ved islændingers eventyr om trollkjærringer. Og det ny træder én imøte allesteds. Prosaens ansigt blir efterhaanden ukjendelig ved bruk av litterær sminke og pudder. Allikevel betegner det ansigt overgangsstadiet til det nye sprog: forfaldet var med andre ord nødvendig for de nye vekster. I dette stilforfald gik vor storhetstids fyrste i spidsen ved sin snobbede beundring av det utenlandske og den slette smak. Der daler ned ustanselig med læsestof, fyldt av riddereventyr og romantisk kjærlighet. Rigtignok synes gamlekongens litterære smak, der han laa paa dødsleiet, pludselig at være uklanderlig. Det fortælles nemlig i hans saga at først lot han Bibelen og latinske bøker læse for sig, men det anstrengte den febersyke for meget. Saa gik man over til kongesagaerne, begyndte med Halvdan Svarte og drev paa utover; tilslut læste man Sverre's saga, og han døde ved midnats tid, just som denne saga var

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

læst til ende. En underlig storhet over scenen! Det er den oprindelige, egte smak som vender tilbake og uttar sin ret i hans sidste timer, — virker næsten som en avbigt for sit folks aasyn, dette lektyre-valg av en fyrste, som dog saa ivrig hele sit liv hadde sørget for importert litteratur. Det er Skule høvdings smak som et øieblik vender tilbake foran dødens terskel.

Den anden utgave av Haakon Haakonssøn er imidlertid den, vi faar gjennem det som er det avgjørende, nemlig gjennem hans livs virke, da han stod i sin manddoms alder og kraft. Og der er han Sigurd Jorsalafarers ætling og fortsættelse. Denne mand og den tid, han indførte, blev grundlaget for vor historie.

Men skal vi være retfærdige, saa ligger til syvende og sidst den egentlige grund til den kulturelle og litterære omveltning gjemt dypt i menneskenes eget sind. Det nye er kun, at den trang nu gjennem gotikken fandt uttryk, fordi den suverænt tar sig tilrette; Haakon Haakonssøn blev kun et organ for retningen. «Mansǫngr» lar det sig ikke længer gjøre at dysse ned gjennem dødsstraf; den sat fra nu av i høisætet, idet den nye omgangstone hadde slepet bort hver utilhyllet

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

glose med samt kjenningens haarreisende tvetydighet og isteden lagt frivolitetens vat rundtom. Biskop Jon Ogmundssøn er for alle tider død, eros har sin dagslyse plads i alle sind. Haakon Haakonssøn laa kun paa sit dødsleie hin gang han søkte til sagaen, Skule høvding seiret ikke. Det er dette som er historie, det er dette som er tragik.

Ensteds i Sturlungasaga fortælles der om to unge søstre, døtre av Gudmund fra Tingvoldene paa Island; det skal være saadan fra aar 1200. De unge heter begge Thora — det ser næsten ut som om man paa den avsides gaard var saa indsovnet at man manglet fremfærd til at finde paa nye navn. Ellers er der i motivet en underlig vag likhet med Volsungsagnet, hvor ogsaa to kvinder ved en bæk — der de forresten tvætter sit haar — tales ved om sin elskede; men hos Brynhild og Gudrun ligger der, betegnende nok for hin gamle tid, en ubændig trang til mandjevning bak optrinnet, som jo i sammenstøtets hete kommer til at røbe det virkelige forhold — at Sigurd er helten og ikke Gunnar — og derved hitkalder det hat, som fører like lukt i katastrofen. — Her i Sturlungasaga er det ikke længer valkyrjer, som tales ved. Der var en aa i nærheten av

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

gaarden, staar der, og dit gik de ofte. Saa var det en dag, de var deroppe og lekte sig ved aaen — jeg oversætter: «Da tok Thora den ældre saa til orde: Hvorlænge, søster, tænker du dette skal bli ved, at ikke kommer her mænd og ber om os? Eller hvad tror du der er os beskaaret? — Det tænker jeg ikke større paa, sier den yngre Thora, fordi jeg liker mig umaadelig godt, slik vi har det. — Det er nok saa, sier den ældre Thora, at her er det bra at være hos far og mor. Men ikke er det moro eller saa svært deilig at være her for det. — Det er nok saa, svarer den yngre Thora; men ikke er det saa sikkert at du likte dig bedre, om der blev nogen forandring i det. — Jaja, saa er alt bare bra da, sier den ældre Thora. La os finde paa noget moro her, — være litt fortrolig med hverandre om slikt, vi gaar og tænker paa om dagen: Si du mig, hvilken mand du helst vilde ønske skulde be om dig. For det tror jeg nok, jeg vet, at ikke blir vi sittende her hjemme ugift al vor dag. — Nogen sut for det har jeg ikke, sier den yngre Thora; for det er nok altsammen laget paa forhaand, og derfor gidder jeg ikke være ængstelig for det eller sitte tøise om slikt. — Det er sikkert nok, sier den ældre Thora, at

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

det er forut avgjort, som mindre har at bety end et enkelt menneskes fremtid. Men allikevel vil jeg at du ikke desto mindre sier mig hvad du tænker venter dig, eller hvad du vilde ønske dig. — Det foreslaar jeg, sier den yngre Thora, at vi lar dette prat fare, fordi «engang faldet ord farer saa vide». — Her er da ingen fare, sier den ældre Thora, om vi lar falde nogen ord om det. Jeg skal si dig først, hvad jeg vilde ønske mig, hvis du saa siden vil si mig. — Du er den ældste av os to, sier den yngre Thora, og du faar saamen si det først, naar du allikevel ikke vil la dette tøis fare. — Det vilde jeg, sier den ældre Thora, at Jon Sigmundssøn kom ridende hit og bad om min haand, og jeg blev git ham. — Den yngre Thora svarer: Saamen har du ikke villet slippe fra dig den, som er det bedste parti nu; og derfor var det, du først vilde vælge, fordi du saa at da blev valget vanskelig for mig! Nu er det meget sværere og ugreiere, det jeg skulde ønske: Det vilde jeg at Jora, biskopsdatteren, døde, og Thorvald Gizzurssøn fór hit og bad om min haand. — La os holde op med dette prat, sier den ældre Thora, og ikke nævne det mere. — Saa gik de hjem . . .»

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

Denne Jora er frille hos Thorvald. Saa berettes der kort i sagaen at hun dør. Og Thorvald er da ledig. De to nævnte mænd kommer saa ridende og har likesom et ærend længer vest i Borgarfjord. De tar ind paa Thingvellir-gaard. Og den dag de er redet videre vestover, prater de to søstre om gjesterne. Saa staar det at søstrene pleiet ligge i samme seng, og Thora den ældre sov ytterst ved sengestokken: «Og da de kom vestenfra, Thorvald og Jon, saa var de igjen gjester paa Thingvellir-gaard. Da sa den ældre Thora til sin søster: Nu faar jeg stelle til for dem i vor seng i kveld, for han Thorvald og Jon. Men for det tilfælde at de ber om vor haand nu, saa faar jeg faa den som kommer til at ligge paa min plads; men du den som ligger ved væggen. — Hun visste det at Thorvald pleiet bestandig sove ytterst; og begge søstre vilde altsaa helst ha ham. — Hvorfor skulde du ikke frit raade for det, sier den yngre Thora, hvorledes du vil ordne med kvilet? Og det vil nok gaa som os forut er bestemt . . .» Saa heter det kort: «Om kvelden, da Thorvald og Jon skulde i seng, spurte Jon: Thorvald bonde, hvor vil du ligge: ytterst eller inderst? — Thorvald svarer: Jeg pleier nok sove ytterst, men denne

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

gang skal du vælge. — Da vil jeg ligge ytterst denne gang, sier Jon. Og slik blev det. Og om morgenen fremførte de sit frieri, og det blev saa, at Thora den ældre blev gift med Jon Sigmundssøn, men den yngre Thora med Thorvald . . .»

Der er det! Det er den nye tid med de nye motiver; men her rundet av hjemlig jord og ikke fransk ridder-roman, endnu med sagaens sky knaphet over sig. Men eros er det, en lang thaatt om eros: Først uklar pikehigen . . . disse to lubne fugleunger — dog saa skarpt og forskjellig tegnet! — som just er kommet ut av redet og nu for første gang kjender luft under den flaksende, skjøre ving! Saa den ældres pludselige og forskende spørsmaal. Saa den yngres snedighet: blir nødt til at nævne Thorvald da, siden du knep den gjæveste frier selv. Men ham elsker de begge; og den ældste skjuler det, tror at hun narrer sandheten ut av den yngre; og saa blir det denne, som skjæbnen dog lar følge deres elskede helt hjem til hans gaard. Det er et oplagt balladamotiv. Det er bare det at det er for vanskelig, for psykologisk indfiltret for en dansevise.

Foran et saadant motiv indser vi nemlig begrænsningen i den nye tids kunst. Den

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

magtet ikke det nye motiv. Balladen magtet det ikke. Men det er likefuldt et motiv for den nye tid.

Kjendsgjerningen er og blir derfor forfald. Men tragedien var at det nationale aandslivs mænd holdt paa det som ikke længer var at holde paa. Dragestilen var forældet, bronsealderens ornamentik forbi. Den gamle skaldskap forlængst gaat i frø. Tidens fylde var der.

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF WISCONSIN

II. TIDENS FYLDE OG DENS TRAGEDIE

MÆNDENE

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF WISCONSIN

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF WISCONSIN

Naar Kongespeilet i sin første del (om den reisende kjøbmand) tegner naturen, sker det omstændelig og egalt som i en underholdningsroman av idag. Det fortæller om solgangsvinden og eftergaar nøie dens retninger; vinden personificeres som om man hadde med klassiske vindguder at gjøre. Og der vaarens komme nordpaa tegnes, er forfatteren fuld av stemning og naturfølelse. Senere og som avslutning paa denne første del, nemlig hvor kjøbmanden maa lægge op, skildrer han vinterstormen og svært hav. Men især taler han moderne og fint om vaarens komme her nord. Jeg holder mig til dette; for paa slutten glir jo verket pratvorrent ut i det utaaleligste ordgyderi, der forfatteren nemlig serverer eventyrlig bibelhistorie. — Læg den bok ved siden av en gammel førsterangs saga og lyt! Kongespeilet kan læses. Det er det nye. Og læses flytende. Sagaen kan ikke det: den

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

maa sies; til den trænges al mundtlighetens apparat, som pause, stemmeskift, øiekastet, minen o. s. v. Kongespeilet trænger ingenting av dette. Ordrik, u-knap; og parataksen ganske forlatt — fremstillingen skrider som en rigtig god oversættelse fra latin eller fra et fremmed sprog, baaret avsted som paa langelige dynninger; der er underordning og overordning i sætningen, rikelig med konjunktioner og artikel-bruken økende. Visselig bøies verber og substantiver i alle dele efter den gode gamle grammatik, der er intet forfald i det enkelte ord; men allikevel er det et nyt sprog, som klinger for éns øre. I de levende partier betegner verket, stilistisk set, just overgangen fra saga til gotik — eller rettere: gotikken som avløsning av det gamle. Og der er ikke større avstand mellem hedenolds dystre drage-utskurd og høigotikkens granne fletverk-lek, end der er mellem Kongespeilet's stil og de gamle ættesagaers. Prosaen er blit litteratur, det er blit læsning; ordets kunst er paa vei til ikke at være. Intet mindre er i gjære.

Selvfølgelig har, som ovenfor antydet, ordets kunst ogsaa før været under litterær indflydelse, og klerkerne eller de lærde nedskrivere har sat sit præg paa emnet, saale-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

des som vi ser av den form, vi stundom har sagaen i. Jeg nævnte i en anden forbindelse en saga som Fóstbrœðra, hvor man fornemmer det begyndende forfald; og i Finnboga er der f. eks. en nedskriver som sier «jeg» o. s. v. Men endnu faar ikke litteraturen magt akkurat i selve det konstruktive, hvor det nemlig gjælder at bygge op konflikt og handling; man føler bare merker av den i stemningen: Den litterære læsning gaar igjen som et fjernt og blekt overlys; indholdets iboende lyrik lever som gjenskin høit der oppe i luften, daler endnu ikke ned paa jorden, lægger sig endnu ikke paa menneskenes tunge. Jeg har saaledes før engang i nogen bemerkninger om ættesagaen pekt paa stemningen over Stiklestadslaget, hvor endog solformørkelsen fra Bibelens korsfæstelse er kommet med ind, muligens formidlet gjennem en misforstaaelse av Sighvat skald's drapa (som prof. Seip i tilslutning til prof. von Friesen mener); jeg pekte ogsaa paa kvelden ovenpaa slaget og kongens fald . . . den stemning av haandfalden raadvildhet efter ugjerningen paa Golgata. Her nævner jeg nye træk, f. eks. kongsmorens flugt med sin søn, som i kongesagaen næsten er skablon: der tykkes det mig at vi har et svakt gjenskin av flugten til Ægypten. Eller Sigurd Jorsalafarers

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

tunge sind med hans rier av tvangsforestillinger: der spiller vagt ind noget av Saul's historie. — Man gaar i et hemmelighetsfuldt overlys fra Bibelen og fra de hellige bøker. Men det besætter én ikke; skikkelserne og deres handlinger er ikke litterære — ialfald fremstilles de ikke saa, kanske fordi sagaens motiver er saa langt tilbake liggende i tiden at det blir uoverkommelig at omdanne dem helt i den nye aand. Dens litterære indflydelse holdt sig lojalt i det fjerne, gav interiørerne bare en bestemt belysning uten at trænge sig ind i det rent formelle og den konkrete detalj.

I vor «storhetstid» blir det anderledes; nu er de litterære reminiscenser ikke længer fjernt gjenskin eller luftige paralleler. Overlyset daler blendende ned paa jorden. Og de motiver, som blir til i 13. aarh., bærer et nyt præg ogsaa i detaljen. Høigotik er de høviske lader, som Kongespeilet indprenter, og som kommer til uttryk i dialogen, allerede gjennem den belevne søns ytre fremtræden og ceremonielle skraput likeoverfor sin far. Han er «hoværskr» og «kurteis». Reisningen er selvfølgelig da svækket; det er den, det gaar ut over. Det er saa altid for gjennemsnitsmenneskene; og det er jo det lag, en

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

faar regne med ved almene smaksretninger. Men holdningen er isteden og til gjengjæld blit gratiøs. Vek og melodisk, stundom indover grænsen for det klynkende og sentimentale. Gotikken førte nemlig rytme ind i stilen, sproget fik melodi. Det var ikke paratakse længer, ikke mosaik; det er heller ikke bare mundtlig længer, den menneskelige stemme kan fjernes fra teksten, og i dens sted kommer synet — en overgang fra øre til øie, som i vor tid er saa indgrodd og naturlig, at den ikke længer fornemmes som noget forfald. Med andre ord: Sproget blev litterært.

Samtidig skedde der noget i selve dets lydlove, som gik haand i haand med den nye smak og lettet hele hin overgang i litterær kultur. I virkeligheten en hel omveltning. Det nye i kultur blev uimotstaaelig løftet i veiret paa en bred dynninge-ryg. Den brøt indover som en høi flodbølge og begrov et øieblik alt. Men saa fulgte dragsug, og i det skimter vi gjenkjendende atter flekker av det gamle land. —

Som bekjendt er der strid om norsk sprog i landet. Nogen paastaar i stridens hete, og døve av alskens vaabenlarm, at det riksmaal, vi nu bruker, er norsk al igjennem: det har aldrig nogensinde været spor andet end norsk.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

Det er gjerne de menige landsknegter, partigjængerne, de som har til opgave bare at slaa ned for fote grønskollingerne i den anden fylking, hvor man biter i skjoldranden og remjer, at stammefrændens sprog er dansk: «Du danska!» Endog lærde har ikke undset sig for at istemme berserk-hvinet. Saa det er forsaavidt akkurat et passelig svar til dem som remjer. Problemet har dypere røtter end som saa.

Saavidt jeg har opfattet fagmændene, som f. eks. avdøde professor Moltke Moe, saa ræsonnerer man der om oldsproget i dets forhold til nutidssproget slik at der ca. 1500 skedde en ændring, som helt omskapte det nordiske fællessprog; omkring den tid skulde det særegne danske være helt utviklet og skilt ut; og fra den tid skulde da som regel den danske ballades form være. Norsk sprog var derimot færdig først ca. 1600, omend gloserne i vor folkevise, og ogsaa delvis de grammatikalske former, gaar tilbake til «middelalderen». Selve sprogændringen skulde da, hvor det gjaldt bunden form, bl. a. bestaa i det som von der Recke i sin vældige verslære var den første til at se, at ordfoten, nemlig den metriske bevægelse i hvert enkelt ord, skilte sig ut fra den logiske fot eller sætningens. De forlot hverandre,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

den rytmiske bevægelse i begge behøver nu ikke længer at være den samme; og den tenderte mot jamben («gaa bórt», «fat mód» o. l.). Dette sætter skille mellem før og nu. — Oldsproget tenderte trochaisk baade i ordfot og logisk fot. Man har eksempler fra digtningen i Hammerhentingen's vers: «Vreiðr var Vingþórr»; og fra prosaen har vi slikt som sagaens begyndelser: «Maðr hét Þórr». Hvert ord i Eddasproget virker ved egen iboende vegt, og man har, som Moltke Moe engang sa, det indtryk «at staa foran kyklopiske mure», hvor man forsmaar hver utfyldning av partikler, enten de heter konjunktioner, artikler eller lignende; i dette laa oldsprogets storhet. Men dette maa jo igjen bety: sætningsaccenten er svak — vi kan si: virker slet ikke. Dette var oldsproget. Paa dette punkt skulde altsaa bl. a. de nordiske sprog ha skilt følge, idet dansk her var foran i utviklingen: selv om ordfoten er ren trochaisk, blir den logiske jambisk. Eller man kan si det saa at det enkelte ord er ikke det væsentlige og avgjørende, men tanken som ordene uttrykker. Kort sagt: sætningsaccenten virker med. Man kan saaledes ta for sig en ren trochaisk folkevise-linje som «Dronning Dagmar laa i Ribe syg»: det er

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

rene, faldende trochaer hele veien, og dog er verslinjens rytme voldsomt stigende, for at kulminere ved det siste ord «syg». Det danske sprog viser altsaa tidlig at ha en jambisk tendens, idet man bygger efter tankens bevægelse. Og dertil skulde vort skriftsprog slutte sig, mens vor mer trochaiske tendens, hvor ordfoten hævder sig likeoverfor den logiske, skulde halsstarrig gaa igjen i slikt som betoningen «kóntor», «próf'sor» o. l., saadan som dette træder én imøte i folkemaalet, eller endnu mer i islandsk av idag.

Det er dumdristig for en lægmand at ville antyde et avvikende syn paa norsk sproghistorie. Saameget mer, som det jo for tiden slet ikke er saken selv, sprogstriden gjælder, men politik, idet som bekjendt omtrent ingen av det undertrykte sprogs talsmænd formaar mundtlig og ukunstlet selv at benytte sig av det sprog som det er dem en saadan livssak at faa reist av sin dype fornedrelsens nød, samt paatvunget os andre; en lægmand risikerer at bli klemt flat mellem berserkernes skjolde, eller ialfald bli remjet døv. Jeg kan allikevel ikke dy mig for at mene at den ovenfor omtalte forskyvning av accenten ikke er det egentlige og væsentlige, men at den er blot et ytre fænomen, som igjen stikker i og er

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

en følge av noget andet i sprogutviklingen, som træder tydeligst frem i prosodien og som er endnu mer revolutionerende, nemlig overgangen fra det kvantiterende princip til det accentuerende. Edda's vers bygges paa det, man kalder «stavelses-tælling», nemlig en jevn veksling av lang og kort stavelse. Saaledes som i oldtidens græsk og latin. I det nye digt, i balladen, er det ikke længer saa: der er det de betonede stavelser som tælles. Med andre ord: Lang stavelse og betonet blir det ett og det samme; likesaa kort stavelse og ubetonet. De falder sammen. Og der er da følgelig ikke længer i verset adgang til særskilte prosodiske regler for dem, slik som tilfældet var i oldsproget; der har vi f. eks. verbet «fǎra» (vort «fâre») paa to korte stavelser, hvorav den første betonet, og som paa de for «opløsning» tillatte steder i verset — som i dráttkvæð — kunde i den prosodiske økonomi ækvivalere med én lang stavelse og remplacere den. Det er ikke heller saa i det før nævnte dansestev, som høvdingen Thord citerer i Sturlungasaga: «Mínar eru sorgir þungar sem blý». Og heller ikke i hint nidstev om Lopt sammesteds:

Loptr er í eyjum,
bítr lunda-bein;
Sæmundr er á heiðum,
étr berin einn.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

Jeg mener altsaa at det nyes gjennembrud, balladens seier, stikker ikke først og fremst i dens større smidighet i det prosodiske, eller i at den til forskjel fra oldsprogets strenge kviðuháttr bare kræver to rim i hver strofe. I den prosodiske omlægning ligger derimot egentlig selve sprogrevolutionen gjemt. Den kommer som følge av — eller ialfald i følge med — parataksens ophør, den som skjøt sin eventyrligste blomst i dráttkvæð med dets skablonfaste opstilling i hver halvstrofe av hovedsætningens to brudstykker, hvert som klave om bisætningen, som gjemte sig selvstændig i midten; det er paratakse i en grad, som vi nu vanskelig kan helt fatte, og har kun i den samtidige ornamentiks slyngninger sit sidestykke. Imot denne omlægning i sætningernes arkitektur blir slikt som spørsmaalet diftonger eller a som infinitivs-endelse o. l. for bare intetsigende formalismer at regne.

Den accentuerende revolution mener jeg følgelig foregik hos os før 1600, nemlig at den — ialfald i det levende talesprog, hvor denslags længe fører sit skjulte liv, før det naar frem og faar sin indflydelse paa verset — saa smaat var begyndt allerede omkring 1200, kanske endog før, og kanske endog

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

til forskjellig tid i landets forskjellige dialekter, idet der jo endnu i Norge findes dalstrøk, hvor der fremdeles sitter noget igjen av det gamle skille mellem lang og betonet stavelse. Denne revolution i det sproglige gjør det bl. a. altsaa ganske uraad for en digter i nutiden at efterligne de gamle kvad, som f. eks. ljóðaháttr, hvor verslinjen skal ende paa ord av én stavelse som er lang eller paa tostavelses-ord, men med første betonede stavelse kort — og dette sidste alternativ skal være dobbelt saa almindelig som linjens utgang paa énstavelsesendelse; de lærde (som Sievers og Jessen) har fundet reglerne. — Nu, dette blir filologiske finesser og pedanteri; og jeg skal ikke fuske mig længer ind paa disse de lærdes enemerker. Men hine metriske regler er det altsaa umulig for et nutidssprog at opfylde. Og følgen blir endvidere at et vers, bygget op efter oldtidens prosodi, overhodet og a priori heller ikke lar sig oversætte; ifølge sakens natur, ifølge sproghistorien blir det, bokstavelig talt, altid bare halv oversættelse — og her er dansk og norsk, maalet indbefattet, likedan stillet. Maalmændene bør lægge sig paa minde at man igjennem sprogets egne love er avskaaret fra at gjengi det

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

gamle; det blir bare løierlige flaks, som ikke bringer én en fjærs bredd nærmere oldsproget. Hvad der kommer ut av det, ser man av det foran citerte dráttkvæð fra bryllupsgildet paa Holar, som en saa kyndig mand som Kaalund har oversat. Stort mer end bokstavrimets klaprende lek og golde snurrepiperi er der ikke tilbake av verset; ialfald er det ikke mer end halvveis oversat. Eller jeg citerer av Feilberg's Edda-oversættelse Vølundskvædet vers 8:

Skred fra jagten
skytte veirsynt,
Vølund lakkende
lange veien . . .

Man kan maaske si, det er et heldig grep av oversætteren; men der er rundet sang i det, musik i det; det er ikke granit længer. Det har med originalen at gjøre likemeget som rosemaling og bonderococco med Osebergskibets utskurd. Hør her oldsproget:

Kom þar af veiði
veðreygr skyti,
Vǫlundr liðandi
um langan veg . . .

Denne sproglige omlægning fra kvantitet til accent og den dermed sammenhængende

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

rytmiske egenhet gjør sig ikke bare gjældende i den saakaldte bundne form; den træder ogsaa frem i sagaens prosa, som selvfølgelig paa sin vis i grunden er likesaa bunden som et vers. Det er paa forhaand utelukket for vort sprog at kunne gjengi en sagas stil helt. Og hvilken utvei man saa skal gripe til for dog at naa saa tæt op under originalen som mulig, det blir det egentlige svære problem for den som vil oversætte.

Dette er den sproglige revolution. Og den foregik paa norsk grund, som den foregik paa dansk, uavhængig av hverandre og frit. Den var, som jeg tror, i fuld gang allerede ved 1200. Og den omveltning indebærer i mine øine et skille mellem oldsprog og nynorsk — maalet iberegnet — som er langt mer indgripende og dyptgaaende end f. eks. det mellem nutidsnorsk og nutidsdansk. Det er blandt de ting, maalstridens mænd i sin døvhet overhører. Med andre ord: «danske-tiden» spiller i virkeligheten ikke den rolle i folkets sprog og psyke, som kraftpatrioterne fra 1814 og til denne dag har villet gjøre den til. Kongespeilet's oldnorsk indvarsler allerede det nye. —

Forøvrig staar visselig ikke nordisk alene med denne overgang inden lydlovene, som alt-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

saa virket tilbake paa verset. Jeg tror, man her har en oplysende parallel — eller ialfald vink om utviklingens gang — hvis man lytter til selve den latinske kirkehymne, slik den ændret sig op gjennem seklerne. Bak omslaget i nordisk ligger kanske almeneuropæiske sproglove. Jeg citerer nedenfor nogen strofer fra forskjellige sekler. Jeg indrømmer at der intet eksakt kommer ut av en slik tilfældig sammenstilling av hymner. Men hvis man forsøker bare at læse dem op høit efter hverandre, og lytter, vil man opfange en forskjel, som ikke ligger bare i at her delvis er indbyrdes forskjellige versemaal. Jeg tror, éns øre vil opfange utviklingens væsen, som er dette at man i virkeligheten, under tryk av det samtidige folkesprog, langsomt helder over mot det accentuerende princip endog i hymnen paa latin, hvor i klassisk tid det alene var kvantiteten, som skapte verset.

Det er først den ærværdige og urimede morgenhymne av Hilarius fra 3. eller 4. sekel efter Kristus, hvorav første vers lyder:

Lucis largitor splendide
cuius sereno lumine
post lapsa noctis tempora
dies refusus panditur . . .

Og der er en anden morgenhymne av noget senere dato, laget av Ambrosius — den

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

ogsaa urimet, mandig og streng, fyldt av alvor og vælde:

Æterne rerum conditor,
noctem diemque qui regis
et temporum das tempora
ut elleves fastidium . . .

Men læs saa italieneren Thomas da Celanos Dies iræ, dies illa fra ca. 1100. Eller den av Jacob Benedictus fra ca. 1300:

Stabat mater Dolorosa
juxta crucem lacrymosa,
dum pendebat filius,
cuius animam gementem,
contristantem et dolentem
pertransivit gladius . . .

Der har vi kirkesalmen fra idag fuldtonende.

Under læsningen av «Dies irae» og «Stabat mater» føler man en boblende bevægelse, en begyndende bølgegang som munder ut i melodi. Den først citerte hymne er ikke sang, den sidste er bare sang. Med andre ord: kirkehymnen har fulgt folkesproget og tilslut git efter for det, sætter derved langsomt til sit eget prosodiske princip; den faar et melodisk fald, som det klassiske latin, og den ældste hymne ikke har. Det er der, det er foregaat. Den har vel ogsaa derfra sine fire betonede sta-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

velser, som jo egentlig heller ikke er klassisk. Der synes til og med at ligge ikke saa litet av folkesprogets kunstlede egenheter gjemt bak enkelte hymner — ialfald maa der være en eller anden forbindelse — som nu det overdaadige rimsystem, endog med alliteration, som i følgende morgenhymne:

Tandem fluctus, tandem luctus
sol erumpens temperat;
nunc aurora rupta mora
lucem laetam nuntiat . . .

Den minder jo i sin kunstlethet næsten om det «grønlandske versemaal» (hinn grønlenzki háttr) hos Snorre i hans Háttatal[1]. — Samtidig, og kanske som følge av denne paavirkning, faar hymnen ogsaa enderim.

Kort gjentat: Overgangen til det accentuerende princip i prosodien peker altsaa hen paa den egentlige revolution i sproget. Og følgen av denne er, at i og med accenten det nye sprog har faat melodi. Hvad eddakvadet og den gamle skaldskap ikke eier. Sproget ligger ikke længer i de gamle lænker.

[1] Slóð kann snæðir
seima geima
hnigfák Haka
hleypa greipa . . .

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

Der randt hin rørlighet i linjen, som betinger det nye vers; derved at accenten kom ind, fik meningen magt over ordets betoning, eller ialfald indflydelse paa den; den fik direkte logisk vegt og liv. Herefter kan der igjen, paa grund av accentens flytbarhet, endog bli spørsmaal om gjennem stemmens tryk at gi et ellers og grammatikalsk set ubetonet ord, som ønskes fremhævet, den tyngste plads i det prosodiske bygverk, hvilket er ganske fremmed for antikkens græske og latinske sprog, som for oldtidens skaldskap. Menneskets stemme kommer altsaa til sin ret; det melodiøse gjør sit indtog ogsaa i verset. Den direkte følge av revolutionen er revolution i dets bygning. Sætningens lydlove er nu kommet med ind; selve meningen, den logiske accent, faar noget at si i den prosodiske konstruktion; det er ikke lenger bare de strengt grammatikalske og ordfonetiske love, som raader i verslinjen. Følgen av denne sætningsaccentens flytbarhet er endvidere øket adgang til finere nuancering, til variation.

Dermed er dørene slaat vidt aapne for nutids-versets nye, rike muligheter. Verset blir hvad det skal være: aandedrag. Det er bare det at det er gaat litt sent op for de digtende mænd, baade hertillands og ute i

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

Europa. Især ute i Europa — især i det romanske Europa, hvor latinets metrik øver pres fremdeles.

Med denne omlægning hænger vel egentlig ogsaa sammen hin forskyvning av betoningen mot vers-linjens sidste ord — «den jambiske tendens» — som von der Recke gjorde opmerksom paa; det har sin rent psykologiske grund, idet sætningens indhold jo steg i betydning, eftersom man nærmet sig slutten og det hele derute fortættet sig til mening. En naturlig følge av denne accentflytning mot slutten maatte saa bli at assonansen eller stavelses-rimet, som man jo kjendte til fra oldtiden, idet f. eks. dráttkvæð har baade hel- og halv-rim, men, vel at merke! inde i verslinjen, — at det nu satte sig fast derute paa den vegtigste plads, blev til enderim. Ja, man undser sig fra nu av end ikke for at begaa smaa sproglige feil, naar man bare derved kunde undgaa haardhet og opnaa vellyd; man gav en god dag i grammatikken. Av den grund kom saaledes i balladen den fyldigere akkusativ-form paa «-an» ind i adjektiverne (som «fagran» o. l.) og satte sig fast i alle kasus som poetisk form. Selve ordene blir medgjørlige og staar der ikke længer

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

«ódæll»; verset svaier og bukker sig som pager og som høigotikkens engler. —

I forbindelse med denne overgang til den nye tid maa folkemusikken ogsaa ha avsat spor. Man skulde ventet at der fra musikkens historie vilde kunne hentes den bedste støtte ved studiet av gammel kultur og aandsliv, eller ialfald fine, værdifulde vink; men der er man jo blit en smule skuffet. Det er mulig at fagmændene paa dette felt hittil med vilje har gaat unna det hjørne, — kanske av enslags selvopholdelsesdrift, da det er det vanskeligste, eftersom det ligger det eksakte fjernest. Musikken er imidlertid et vigtig moment ved denne sproglige omveltning, ti den er jo delvis til dens fordel og berikelse.

Det falder av sig selv at ørets kunst bestod fra urold av; der blir bare spørsmaal om hvorledes den fandt uttryk og artet sig. Det er selvindlysende at man har tre momenter at veie ved en analyse av denne overgangstid: Først det hjemlige musik-instinkt. Saa kirkemusikken og liturgiets indflydelse. Ti i landets og byernes utallige kirker, fra ottesang til Ave Maria, saa jo folket for første gang musik planmæssig ordnet og anvendt i en bestemt hensigt; de møtte der

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

sekvenser og antifoner, i koret svarte man hverandre; ja, menigheten fik endog komme til og svare. Det har selvfølgelig gjort et overvældende indtryk, og maa ha avsat spor i folkets musik; hvis ikke, blir det jo et særsyn i hele vor kulturhistorie, som paa alle andre omraader godtgjør hvor det er folkets væsen at være lærenem og paavirkelig av alt fremmed. Og skjønt jeg er helt igjennem ufagmand paa feltet, maa jeg ha lov til at tro at f. eks. dr. O. M. Sandvig mener noget lignende, idet han ensteds i sin doktoravhandling (Norsk folkemusik) sier: «Der er intet motsætningsforhold mellem kirketonen og norsk folkemusik. En paavirkning fra den førstes side er ingen umulighet . . .» Av denne og lignende uttalelser skimter jeg at nu blir der en forandring fra fagmændenes side, idet man føler pligt til at gaa over fra den stillestaaende beskrivelse av musikken til almengyldige slutninger, som kan faa betydning som kulturhistorisk bevismateriale; man begynder at analysere hvad der er gammelt og hvad nyt, hvad der er norrønt i sit instinkt og hvad import. — Det tredje moment, som skal veies, blir nemlig den franske import i vor «storhets»tid. Selv Diðrikssaga taler foruten om harpe og-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

saa om at «draga fiðlu ok gigiu ok alskonar strengleikar». Men i begyndelsen av Strengleikar regnes der op en række instrumenter, som bruktes under sang i Frankrike — giger, trommer, orgler, tamburiner, salter o. s. v. Og i Tristan og Isolde (se L. Eckhoff's oversættelse av Bedier's utgave pag. 13 og 152) spiller man paa cithar og «vielle» og synger til.[1]

Tristan og Isolde's saga, samt Strengleikar, er nemlig den nye tids og den nye smaks mest utprægede bøker. I oldsagaen sat den gamle sagnekall mut og knap, bare fortalte, tok med hvad der trængtes for at gi billede og situation, utelot hvad der var overflødig. I disse nye sagaer, som handler om kjærlighetens absolutte ret, dens lek, dens kvide og fryd, smægtende uro og skiften, der sitter ogsaa én og fortæller — eller læser op; men det er en ung mand eller en ung dame — eller disses lydige page —

[1] Idet jeg henviser til denne utgave, er jeg opmerksom paa at denne saga, slik den foreligger sammensat paa fragmenter, mer eller mindre paa en maate er Bedier's verk i detaljen. Men det er ingen pastiche, eftersom jo helten er git og motivet i sine hovedlinjer ogsaa. Og naar saa den store folklorist Gaston Paris gir ham skudsmaal for at ha gjort det saa godt som det lar sig gjøre, har jeg trodd at ha ret til at benytte den slik den er restaureret, naar jeg ogsaa senere i boken skal sammenligne sagaen og den nye smak.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

som for et godt ord bryter ut av den episke ramme, forglemmer sig og den værdige, retiré holdning, gir sig pludselig til at skjelde ut eller lovprise midt op i fortællingen, lyrisk betat av hændelsens tunge indhold: Nu skal dere bare høre hvor fæl skurk den dvergen var! . . . Av samme grund blir jo ogsaa karaktertegningen summarisk og skablonmæssig, som f. eks. de fire «niddinger», som bærer avindsord i Tristans og Isolde's saga: de skiller sig ikke ut fra hverandre, de er ikke individer; det gaar med dem som f. eks. med den «falske terne» i balladen. — Eposet er sprængt av heftige utbrud; man træder stadig i skranken og forsvarer helten, og ubehersket blir der utslynget forbandelser mot hans fiender. Ridder-romanen har passert det sentimentales grænseskille; den er rørende og ædel; ridderen fører sin dames ganger ved tøilen, slik som det ogsaa i kongesagaen stadig gaar igjen under Kristina's færd i Spanien, o. s. v. Og den overmenneskelige offervilje løftes til skyerne. Kvindeskjønhet besynges — hør her om dronningens følge, da Tristan møter Isolde mot romanens slut (Eckhoff's oversættelse):

Endelig nærmer sig en kulsort hest som bærer den fagreste kvinde, Kaherdin nogensinde hadde skuet: hendes ansigt var

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

vel dannet og hendes legeme ypperlig skapt, hofterne litt lave, øienbrynene vel tegnede, øinene muntre, tænderne smaa; en klædning av rød fløil slutter tæt om hende, og en fin rosenkrans av guld og ædelstener pryder hendes skinnende pande.

— Det er dronningen! sier Kaherdin med lav stemme.

— Dronningen? sier Tristan. Nei, det er Camilla, hendes terne.

Paa en graa skimmel kommer saa en anden ung jomfru, hvitere end sneen i februar, rødere end en rose; hendes klare øine tindret som stjernerne i bækken.

— Nu ser jeg hende, det er dronningen! sier Kaherdin.

— Ak nei, sier Tristan. Det er den tro Brangien.

Men med ett blev det lyst i skogen, som om solen hadde brutt gjennem de store træers løv, og Isolde den blonde red frem paa veien . . .

Og fortællingen er blit til kun for elskende, dem til husvalelse og belærelse i trofasthet; den slutter slik (samme oversættelse):

De gode sangere fra gamle dage har berettet denne fortælling for alle dem som elsker, ikke for de andre. De sender Eder gjennem mig sin hilsen. De hilser alle dem som er tankefulde, og dem som er lykkelige, de utilfredse og de længselsfulde, alle de elskende. Maatte de her finde trøst mot kjærlighetens ubestandighet, mot uretfærdighet, mot bitterhet og sorg, mot alle kjærlighetens trængsler!

Nu er der ikke dødsstraf længer for elskovsvers. Og den som ønsker førstehaands indtryk av den nye tid, av det høigotikkens omslag, som avløste saga-old, bør søke til denne ridderroman. Lægger man denne ved siden av den islandske ættesaga, har man det levende, uforglemmelige billede av skillet i smak og litterær kultur.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

Men skal man faa indblik i, hvor vidt man kunde drive det, er Strengleikar boken, den Haakon Haakonssøn ogsaa lot oversætte. I indledningen til Ekvitan's sang heter det at «herlige og daadrike, forstandige og høviske mænd i magt og vælde» lot disse tildragelser opskrive i strengeleks sange «for at tjene til skjæmt» (Winter-Hjelm's oversættelse, Kra. 1850). Og den blir en slik prøve ved sin ytre form, som maaler tidssmakens forfald. Denne ellers helt selvstændige og frie oversættelse av fransk ridderpoesi til oldnorsk prosa har en rytmisk bevæget stil, som er oversætterens verk og en erstatning for originalens vers, som han har forlatt; den er ordfuld, stundom helt til ordgyderi; der er prydord og pragt; og der søkes lagt følelse ind i fremstillingen ved denslags som point eller ved økende formalistisk agtpaagivenhet mot kapitlers eller avsnits slut; der er rikelig alliteration, som forøvrig bruk var ved tidens romantiske sagaer. Ingensteds ser man f. eks. tydeligere end just her, at det i sit psykologiske ophav var noget av det samme som skedde, da barokken styret ind i høirenæssansens kunst i Italien: man vilde gripe umiddelbart ved uttrykkets ind-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

smigrende hete. En udelukkende lyrisk optat tid, utflytende og episk evneløs.

Hvad selve indholdet angaar, saa er boken et utvalg korte elskovshistorier, hvor den erotiske dialektik er helt utviklet; heltene ræsonnerer som erfarenheten selv om kjærlighet. Den handler om elskere, om nattergalen og romantik; men bedrag i elskov er i grunden hovedmotivet, og da særlig: hvorledes en egtemand, som gjerne er en gammel konge, blir narret. Det er dame-lektyre. — I Chetovel's sang fortælles om en frue, som har fire som elsker hende og som hun elsker igjen uten at kunne si, hvem mest. De tre falder i kamp, og den fjerde læges av sine saar. Hun vil lage en strengelek — «den firfoldige sang» skal den hete; men ridderen foreslaar at strengeleken heter «den sorgfulde». — Eller hør Ekvitan's sang, som handler om en Don Juan, som pludselig ovenpaa eventyrenes utal blir forelsket i en enkelt — og det en frue — og nu søker at daare hende med sin sofistiske dialektik: «Til ingen nytte var hun saa fager en fru, hvis hun skulde la sig nøie med én mand og ikke dertil ha en elsker; under himlen gives ingen mand som, hvis hun elsker ham, ikke av hendes kjærlighet skulde bli bedre, naar han kun er hende en tro el-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

sker.» — I indledningen til hele samlingen staar det forresten at man gjennem denslags strengelek «bereder og bedrer sig selv til guds rike ved sømmelige seder og gode gjerninger og en salig død».

Kjærligheten som motiv er i og for sig intet nyt. Den var jo al ættesaga's egentlige indhold; eller ialfald handlingens drivfjær og de første konflikters aarsak. Der er faa slike undtagelser som Hønsathores-saga, som Ravnkel Frøisgode's, eller Valla-Ljóts-saga, hvor der ikke engang forekommer kvinder. Ialfald er det snart gjort at regne op de sagaer, hvor eros ikke forekommer. Kanske endog like saa snart som at regne op de folkeviser, hvor det samme er tilfældet. I Vazdœlasaga kurtiserer den kvindekjære og vakre Ingolf Valgerd, Halfred Vandraadaskalds søster, og mot hendes fars vilje; han blir endog ved med det, efterat han er gift. Og da han dør av sine saar, ber han dem «grave sig ned i et andet holt en der, hans frænder blev begravet, og sa at da vilde Vatsdals-møerne huske ham bedre, naar han laa nær veien. Saa døde han». — Men der gives endog sagaer med tilløp til frivol eros. Fóstbrœðrasaga f. eks., sagaen om Thormod Kolbrunar-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

skald, visselig en forholdsvis sen saga, og ikke saa særlig god saga heller, paa vei til at bli litterær, laget av en prestelærd, da Olav den hellige var blit stor helgen og saaledes alt, som var kommet i berørelse med ham, fik interesse. Her sætter den blaserte skald, som er like saa god Don Juan som han i Ekvitans sang, sammen elskovskvad til tidsfordriv. Og det er nu ogsaa hans erotik i grunden: den er den blasertes trang til tidsfordriv; helten kjeder sig. Han skjenker endog to forskjellige kvinder samme elskovskvad — de saakaldte Kolbrúnarvisur — bare med en liten tekstændring, da han kvæder dem til sin elskede nr. 2. Og der blir de sat pris paa; det heter om visernes virkning paa den nøisomme — og her røber tillike det litterære sig: «Saa som tyk taake letner av havet og farer sin vei bare som lys skodde, og der saa kommer klart solskin med stille veir, slik strøk kvadet av Thordis's hu al den forskuttes mismod og mørke» o. s. v. — Og i begyndelsen av Fljótsdœla-saga fra Øst-Island regnes der op de fire fagreste og kjækkeste mandfolk paa Island: «Det fortælles om disse mænds ytre» — staar der — «at mange kvinder ikke kunde styre sig, naar de fik se

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

deres skjønhet» . . . Rigtignok er det ogsaa en litt omstændelig og trods sin virkelighetsnærhet mere litterær og tydeligvis senere saga. — Og det billede, Sturlungasaga gir av det erotiske forhold paa Island ved Snorre's tid, er jo av den art at stort løsere er det ikke endog i Strengleikar's miliø. — Saa sagaen kjender da til elskov. Men den frivole, som er trinnet efter den sentimentale, er dog undtagelsen.

Det erotiske fik bare ny ytringsform nu. Det er lapsen fra Kongespeilet — «kurteis ok hoværskr» — som nu kom til med sine galante kunster, og hans elskovs-viser fik gang og sæte ved hoffet — han som var oplært i dannelse og kunde delta i konversationen, paa det at han ikke skulde virke som en ren bytting. Det er fransk ridder-tids slepne seder, som gjør sit indtog, selv om Norge allerede av rent topografiske grunde var avskaaret fra at faa riddervæsen, og heller ikke eiet stort av det, utenom tomme titler som «junker» og «hertug», eller moder som naar man klipper sit skjeg «paa tysk»; men ogsaa i dette var der altsaa forfængelighet og mine og Sigurd Jorsalafarer. — En samling som Strengleikar og dens popularitet i folket maaler hvor vældig den bølge av

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

import var, som flommet ind over det hjemlige aandsliv og tildels kvalte det; denne frivole lektyre om galante eventyr bare fulgte som en del av al importen. Den ny tid var ynde, pager, Europa . . . i følge med dans og stev og firlinjen; der er høigotik i sprog, i kultur, i kunst; og friskheten, det vi før forstod ved det aktive, er gaat fløiten; umiddelbarheten har faat sin brest. Og en bok som Strengleikar betegner en stor svækkelse — for ikke at si et sammenbrud — i hele den kunstneriske reisning, i evnen til det konstruktive. I kunsten blev det en merkelig receptiv epoke. En tid i litterær usseldom.

Og hvad under! Uselvstændigheten i person seiret i Norge, Haakon Haakonssøn sat paa rikets trone. — Vi faar prøve at være retfærdige: Han følte kanske savnet av resonans inden sit eget rike — skjønt han er ikke rigtig stor og frodig nok til at ha ret at føle det savn — og syntes derfor, han blev en anden, en større konge, naar han kom i forbindelse med kolleger i utlandet, — selv om det var med sultanen i Serkland. Manien er naturlig nok i et avsides og folketomt land, og vi bøier os i forstaaelse og medfølelse; ti den gaar omkring iblandt os lyslevende

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

den dag idag. Men det er ikke symptom paa storhet; det har i og for sig ingenting med storhetstid at gjøre, ingenting med stammens styrke, med utfoldelses-evnen. Denslags usikkerhet er heller stammen i forvitring og sammenskrumpen, stammen i forfald.

Skule høvding var ingen nar. I ham har den gode gamle smak personificeret sig — ogsaa hvad angaar ordets kunst. Han har dens holdning, og han har dens vid. Det er altid til ham, at Snorre Sturlason søker, naar han lander her paa sine mange reiser til Norge; aldrig en eneste gang til Haakon Haakonssøn. Sturlungasaga fortæller det gang paa gang. Kongen og han var fra første stund kjølig stemt mot hverandre; og kjøligheten steg med aarene — likegyldig hvem av de to som bærer mest skyld for det. Det er ialfald et faktum. Fra aaret 1239 — det er jo like før Skule's endelige brud med kongen og hans fald — staar det saaledes at Haakon — bl. a. som følge av intriger fra en anden islænding og Snorre's fiende — nedlægger forbud mot at en eneste islænding reiser ut. Hjem vil jeg! sier Snorre; og saa har han et møte med Skule og hans mænd, hvorpaa han uten videre stak tilsjøs og med Skules hemmelige løfte om jarlsnavn for Island. Det

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

er vel ogsaa av den grund, Haakon Haakonssøn et par aar senere (1241) staar bak drapet paa Snorre, som han erklærer for landsforræder. Men Skule's hengivenhet for Sturlungerne, ser vi, var saa stor at den ogsaa gik i arv til hans datter Margrete, nemlig selve rikets dronning, Haakon Haakonssøns ellers i konflikten helt lojale hustru — det staar ensteds med rene ord mot slutten av samme saga. — Snorre søker til den evnerike Skule; han var i hans øine den egte, den norrøne kulturs bærer, — endda jo ogsaa han hadde sine svakheter i forholdet til utenverdenen; skjønt der ogsaa hos ham, synes det mig, findes litt av det øie, som har utsyn over et helt Norge og blik for dets vel, nemlig i begyndelsen (1217), der han bøier sig for den trettenaarige Haakon, — saa undser han sig saaledes slet ikke for senere at søke hjælp i Danmark mot kong Haakon. Og før bruddet, da han som kongens mand kjæmper mot oprørsflokkene og bl. a. var den, som tilslut fik has paa ribbungerne, var hans krigsførsel ikke alene samfundsløs som de andres, men idéløs, idet f. eks. besættelsen av landets faste, surt erhvervede borge var vrøvlet og uten plan, som før ham, præget av al sports-likesælheten: aldrig til-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

strækkelige garnisoner! Og der kunde svive ham underlige indfald, som det at sende en hær til Island. Han hadde faat i arv sin stammes svakheter fra vikinge-old. Men han veltet sig ikke overende som purken for at sole sig i gilde utenlandske bekjendtskaper eller la sig bli klødd. Han led heller ikke av hjemmefødningens angst for ikke at ta sig ut eller for at blamere sig ved ikke at følge med i Europa's smak. — Skule er litterært interesseret; og han er en vittig, overlegen aand. Det plumper uimotsigelig ut av selve den saga, som blev til paa initiativ av hans motpart, fra kong Haakon's hold. Ensteds i den fortælles der saaledes at fælles venner atter søker at bringe de to, kongen og Skule, sammen, forat man skal faa manet i jord de giftige avindsord og al løgnen, som hver enkelts fiender hadde faat sat sammen; naar de fik tales ved personlig, pleiet de altid bli forlikt igjen. Der holdes i den anledning ting paa Kristkirkegaarden i Bergen, hvor Skule og kong Haakon er tilstede (1233); og de embedsmænd, som har noget at klage paa Skule, faar først ordet. Den ene efter den anden reiser sig og besværer sig. Ovenpaa disse kongens spytslikkere og snoger faar

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

saa Skule ordet og blir spurt hvad han har at anføre til dette. Han svarer:

En vise kan jeg:

«Ørnen sat paa stenen.»

En anden vise kan jeg:

«Ørnen sat paa stenen.»

Altid den samme vise:

«Ørnen sat paa stenen.»

Det er Skule, dette er aand. — Og blandt Haakon's mænd er det især den haringen inde fra Kvinherred — Gaut fra Mel — som spiller rolle i denne bakvaskertrafik, en temmelig lavpandet, horisontløs og paagaaende mand, men den som Haakon Haakonssøn satte høiest blandt sine høvdinger. Ifølge Sturlungasaga var han enøiet. Da Snorre opsøker Skule 1238 i Nidaros, taler ikke Skule om politik, men snakker likesom bare litteratur; han spør lystig, om det ikke er saa at Odin, som hidset hedenolds konger mot hverandre, ogsaa bar tilnavnet «Gaut». Jo, det var saa det, sier Snorre. Og saa spør pludselig Skule, om han da ikke kunde yrke et kvad, hvori han fremholdt det, de to «Gaut»-er ligner hverandre i. Det lærde kvad sætter saa Snorre sammen. — Saa overlegen og vittig har Skule ialfald været, ti det er hans motparts historiograf som fortæller det. De to sitter altsaa og taler sammen paa

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

den gamle skaldskaps grund. Der dyrket han hedenolds guder likeoverfor Haakon Haakonssøn, paa samme vis som Haakon jarl i religionens verden gjorde det likeoverfor Olav Tryggvason. I den verden aander Skule, og i den aandet Snorre. Det er digtningens gamle, egte tid som gaar igjen. Og da Skule 1240 stiger ut av klostret og blir hugget ned av kongens mænd, sier han: «Hugg mig ikke i ansigtet! Ti det er ikke skik at gjøre det med høvdinger.» Det er atter den gamle ættesaga som dukker op: han tænker paa eftermælet og sier en god stub, idetsamme han faar banehugget.

Man faar her givendes et lynrapt skimt av et kultur-interiør, der de to sitter og snakker litteratur, og nyder der litterært noget som er ganske forbigangent og rendt op i frø; om et halvt sekel er det det ogsaa sproglig! Det kan ikke negtes: der er noget mosegrodd og forlagt over disse to som sitter og vitser sig ut paa bekostning av Haakon Haakonssøn's mænd og lager nidkvad efter den gamle, lærde opskrift. Og i sin litterære interesse har de mindre øie for det virkelig levedygtige i den gamle ordets kunst: prosaens kunst nemlig, som er middelalderens overhodet største, og til idag ikke

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

overgaat. Det er som Meissner sier i sin utgave av Strengleikar: « . . . und immer erweckt es eine seltsame Empfindung, wenn man hier ansehen muss, wie eine stolze und starke Sprache . . . sich nun auf einmal im Dienste eines fremden, trügerisch gleissenden Geistes weichlich und minniglich geberden will, die heimische Schlichtheit verläugnet und sich mit allerhand Schönheitsmitteln und Zierstücken aufputzt . . .» Det er imidlertid «skaldskaparmál», de to morer sig med. Man kjender arten fra Snorre's egen ungdomsbok med grammatikken i verslære og med prøverne i kunstdigtning — hans Edda's Háttatal: Tomhet og kunstlethet! Den tids kunstsmak var dømt; slik kunde det ikke længer fortsætte, eftersom det ikke var digtning længer, men fingerfærdighet i grammatikalsk utskurd.

Dette er det tragiske: de hadde det rigtige syn paa den nationale kunst's ret; og ættesagaen gjenopstod i al sin herlighet i Snorre's Heimskringla. Men saa vælger de samtidig det av den gamle litterære kunst som var gaat ganske i frø! Blomsten var i deres øine trods alt ikke prosaen, men skaldskapen. Allerede kampglædens tomhet i enkelte store ættesagaers slut, som i Njaalssaga — én

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

kunde godt kalde det vemod — varsler om det nye; en mand som Kaare peker i saa maate just utover ættesaga, paa samme vis som f. eks. tegningen av Olav den hellige gjør det i hans sidste dage — samme lys-tone høit i luften over dem begge! Skule blev et tragisk symbol paa den dødsdømte tid, paa den uttjente digtning, men som allikevel var den eneste hjemlige. Derav kom hans manglende energi tilslut, det opgitte, underlig magtstjaalne ved hans holdning og det visne bonmot paa læben, da banehugget naar ham. Skule var av fortidens høvdinger. Den sidste, i hvem tillike ættesagaens store, almenmenneskelige konflikt var levende kvide, hin mellem den enkelte og samfundsfølelsen.

Mens Haakon Haakonssøn ikke er symbol paa nogetsomhelst. Han aner ingenting av den konflikt; han glodde sig solblind paa nogen gilde fyrster og deres glimrende dragter derute i Europa, — og trodde at Norge aldrig hadde været saa stort og sterkt som under ham! Han seiret over hele linjen. Ti efter Skule fandtes det ikke én høvding tilbake i folket — alt stort var hugget ned. Det var kong Haakon's svineheld. Og det tragiske ved ham igjen var dette vanmægtige gisp mot rike lande og rik jord. — Europa

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

kom. Den nye smak derfra reiste sig med Strengleikar's ridderliv og hof og høviskhet. Som en uimotstaaelig flodbølge! Ti tidens blanke øie trodde alt, som kom derute fra. Mindes vi ikke fra Eyrbyggja-saga to—tre sekler før, hvilket indtryk det gjorde paa Island, da det engang rygtedes at en irsk kvinde var landet paa øen med silke i sin dragt og i sine sengklær? Skule og hans smak bukket under i kampen mot den litterære kosmetik. Sat han selv som en gammel ørn paa stenen, mens flommen, brusende og rislende, begrov landet rundt om ham og gjorde det ukjendelig. Og det tragiske var at det var ganske naturlig og — fortjent at saa skedde, at hans smak bukket under. Hvilket er sagt til eftertanke for dem som gumler om kunst og moral eller dekadanse.

Ti der er intet tilfældig ved Skule's tragedie. Der er almenmenneskelighet i den, der gjemmer sig en kulturhistorisk lov bak. Den sedvanlige tragik i al historie: det gamle er dødsdømt, men det nye er ikke værdifuldt, selv om det skjænker sindene større indhold end det som randt op i frø. Derved opstaar først kaos, det vi pleier kalde forfald, men som i virkeligheten er den forraadnelse, hvorav dernæst efter sekler det nye gror,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

saa sandt man har heldet — og stoffet — med sig.

Dette er tragedien. Ibsen var i et mildt og ydmygt hjørne, den nat han undfanget idéen til Kongsemnerne. Han lot den tape som var i sin nationale ret, og som ogsaa laa hans eget hjerte nærmest. Det er ikke et ganske usedvanlig spil; det møter én av og til i dramatisk digtning, naar denne er stor, og altsaa ikke bare en præken eller et indlæg. I gamle dage kaldte man det visst noget slikt som ironi. Nu i vor flate posørtid er man paa vei til at glemme glosen, og tingen med — til vinding og livsbetingelse for posørerne. Det er den selvforbrænding i kunstens rike, som den skravlende journalistik, som for øieblikket har ordet, ikke aner stort om. Det spil gir imidlertid bevægelse, heftighet, hemmelig hete. For det gir jo dramaets personer bankende rødt blod av digterens egen livaare. Og sikrer derved hans verk det lange liv.

Jeg mente her foran at kunstnerisk var folket selv ikke under blomstring længer. I vor «storhets»-tid er det de fremmede, som lager vor kunst, eller gir idéen. Man indkalder utlændinger. Saaledes engagerte kong

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

Haakon middelalderens universalgeni Matheus av Paris som arkitekt i det trondhjemske (1248), og man sætter hans ophold der nord bent frem i forbindelse med Nidarosdomens vestfront (cfr. P. A. Munch's historie og Harry Fett's artikel: Matheus av Paris og hans stilling i norsk kunsthistorie). Som lægmand tør jeg ingen mening ha her; men er det slik som fagmændene sier, saa betyr jo det bare at kunstnerisk er folkets vanmagtstid inde. — Eller nu det faktum i ordets kunst: at oversættelser skyller ind!

Det kan maaske synes litt uretfærdig at dømme paa det vis, man faar ikke veie og gjøre sig op en mening om den kunstneriske evne i folket ut fra Haakon Haakonssøn's tid. I virkeligheten er det kanske i grunden heller ikke selve evnen som er i forfald eller synkende. Men det er den almene smak, som er det — eller smaken hos de toneangivende og ledende, hos publikum. For i den tid var kunsten saa litet individuel eller suveræn i sit væsen, at den trodset ikke almenheten; den var til «skemtunar» — til underholdning — og hadde intet andet at gjøre end at gi sig over straks; en forhærdet fremturen paa tvers av dens krav var utænkelig, den var jevngod med det blanke vanvid, med

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

en trolldoms besættelse. Forsaavidt var kunsten bare kelnertum: uten publikum og tilslutning derfra kunde den ikke bestaa én dag. Hvorfor den ogsaa til gjengjæld blir det ypperlige speil av sin samtids aandsnivaa og kultur.

Vistnok er det saa at det forsvarsskrift, som jo Sverres saga egentlig er, blev til i denne overgangstid; og Sturla Thordssøn satte sammen storhets-kongens krønike. Det er ogsaa i dette aarhundrede's begyndelse at Snorre skrev Heimskringla (ca. 1230). Saa tidens formende evne var jo ikke i saa foruroligende avtagen, skulde man synes; der skulde endog være blomstring. Allikevel føler man endog saa tidlig begyndelsen til forfald. I Sverres og Haakon Haakonssøn's saga findes der ikke én scene, som hugger sig fast i éns minde, eller én uvisnelig personskildring, som der vrimler av hos Snorre. Men her faar man rigtignok atter være skjønsom i sin dom. Motivet var nemlig for ferskt og ubearbeidet for hofhistoriograferne, som attpaa fik springe et og andet partipolitisk sideærend. Snorre's stof derimot har slegtled efter slegtled tilbake arbeidet og stelt med. For vigtige partiers vedkommende fik han selvsagt alt givendes i en

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

færdig, fuldendt form; det er næsten som med Shakespeare, hvor det ofte er uraad at angi hvad er hans og hvad han har forefundet. Ti selvfølgelig eksisterte der oprindelig ættesagaer i Norge, og jeg vet slet ikke hvorfor ikke de i form skulde staat fuldt paa høide med, været likesaa fuldendte, likesaa herlige som de paa Island. Jeg minder f. eks. om slikt som den pragtfulde indledning til Svolderslaget, da man staar paa øen og ser fiendens langskibe ta forskjellig led, — eller Haakon jarl-skikkelsen! Rørik! — eller Jomsvikingernes dødsnat paa skjæret efter sin useier . . . Altsammen færdige saker, som Snorre fandt. Han bare hadde at indordne dem i sit øiemed og nedtegne dem. Det er nemlig ikke fantasi, den rationalistisk anlagte Snorre først og fremst har, men det er en fabelagtig konstruktiv energi, et enestaaende haandelag i at gruppere stoffet til sit bruk. I hans verk gik altsammen op kun som thaatter; kongernes saga suget hver gammelnorsk ættesaga til sig, saa den blev anæmisk og visnet, — eller de blev helt borte. Med andre ord, hans kongesaga blev forsaavidt et tveegget sverd: den dræpte ogsaa.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

Som oftere sagt, er det intet synlig brud mellem gammelt og nyt, mellem saga og høigotisk hofdigtning. Og likesom der var ættesagaer uten erotik, saa var der ogsaa folkeviser uten det. Og der findes ættesagaer paa overgang til eventyr og sagn, som tilfældet er med enkelte særlig fra det nordvestlige hjørne av Island; Bárðar saga Snæfellsás — om Haaløig-ætten som utvandret — er saaledes iblandt mer en vætte-saga end en ætte-saga, endskjønt det er kjendte, virkelige skikkelser som behandles. Intet brud. Tvertimot: de løper jevnsides og lever, de to retninger; man kan ikke peke og si: der sluttet det gamle, her begyndte det ny. Man kan maale det gamles seige kraft av den række træk og egenskaper, det lægger efter sig i de senere sagaer. Endog i det rent formelle oplever vi det; saaledes ved den parataktiske sætningsbygning, som er ganske fabelagtig seiglivet og holdt sig nedover tiden længe efter at det nye sprog var trængt igjennem; ja, naar det stadig møter os i eventyr eller i folkelige stubber slikt som: «Detta va daarlege greier, so han sa manen, han flaadde mærraa mæ navaren,» saa sier man at her er utelatt konjunktionen; og ved relativsætningen uten pronomenet heter det

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

likedan. Men det er det urgamle, parataktiske instinkt, som latent er paa færde. Som før nævnt, oplevet man endog ved den moderne høigotiks fyrste Haakon Haakonssøn's dødsleie et tilbakefald til den gode, gamle smak. Og fra kristendommens side led sagaen ingen overlast; det er et norrønt særsyn, og kanske betingelsen for at den overhodet er til. Klerkerne og de lærde, som samlet og nedskrev, de var til en begyndelse ialfald ikke lemlæstet av det øvrige Europa's cølibats-krav; de giftet sig, eller de hadde sine friller som det øvrige folk; de skilte sig ikke ut. Sturlungasaga vrimler f. eks. av prester og abbeder og «kennimenn», som deltar i livet og i partistriden; de kvæder endog om kamp. Sagaens brede menneskelighet kom til at holde sig utilhyllet nedover tiderne; og selv om en avskriver iblandt ikke har kunnet dy sig og gjør en from tilføielse, saa var der i grunden intet som het «verdslighet» i motsætning til gudelighet. Der er ubeskaaret ret til at skildre og gjengi fuldblods hedninger, utstyret med hedenske træk; og ialfald: helt stryke noget av den grund synes ikke klerkerne egentlig at ha indlatt sig paa. — Og paa den anden side, skjønt Snorre sigter det overleverte stof, spør sig for, anvender eget selvsyn, og

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

skjønt han ingen helter har som han blindt dyrker — jeg tænker her f. eks. paa foranledningen til hans arbeide, selve Olav den hellige, der denne uttrykkelig sies at være gjerrig av sig, noget av det slemmeste som jo i hin tid kan sies om en høvding, — tiltrods for denne kritiske og rationaliserende aand er hans kongesaga i grunden en vældig ættesaga, bygget op mot og om en hovedperson, som der straks i begyndelsen varsles om, — egentlig en personalhistorie, om der end hele tiden ligger en almen idé bak, nemlig Norges samling og kristendommens indførelse — kampens maal saavel som dens tragik. Han benytter sig av hver god ættesaga's hele apparat. Snorre tror saaledes paa trolldom og seid; og i grunden tror han ogsaa paa de gamle guders eksistens, likesom Kristnis-saga (ca. 1200) som har nidviser til Freya. Endvidere bruker han ustanselig drømme-apparatet; allerede Halvdan Svarte begynder jo i svinebolet med drømmen om sit haar og den særlig lange lok, som man tror sigter til Olav den hellige, og derved slaar an forventningen om det store, som engang skal fødes i ætten. Han har eventyrmotiver, som flettes ind, som der hvor Erik Blodøkse nordpaa finder og tar med sig Gunild

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

Kongemoder — eventyret om trollene som bergtok prinsessen, og hendes befrielse; eller i Arnljot Gelline's saga, hvor en trollkjærring dukker op. Brokker, og endog hele thaatter kan det bli, som den om Olav Tryggvason i Gardarike. Han har Odin med den side hat; han har staaende karakter-motsætninger og situationer, idet ættesagaens trang til symmetri gjennem forenklende analogi-dannelser gjør sig gjældende — kvinden som følger mænd til sjøs for at egge til hevn, kongemorens flugt med sønnen. Han har Bjarmelands-færd og Jæmtelands-færder; og Altingsmøternes beskrivelse gaar igjen i hans tegning av tinget i Uppsala; der er slegtskap, naar lovtrækkeri og proces skildres. Og han har «lausaviser» strødd rundt om i sagaen, rigtignok ikke til stas og ornament, slik det tiest er i ættesagaen, men som kritisk bilag og belæg. Endvidere blir hovedmotivet for konflikterne, handlingens bevægelsesprincip, i grunden altid blodhevn, særlig under borgerkrigene, idet stormændene har «saa meget at hevne», staar der . . . Men jeg skal ikke forvilde mig længer ind i denne vældige skog. Dette er nok for at vise at i Snorre's kongesaga gaar ættesagaen og dens gamle aand uforvansket igjen.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

Men dens stils kraft er saa stor og seig at den gaar ogsaa igjen i Sverres saga, skjønt denne ikke er nogen personalhistorie, men et partsindlæg. Ættesagaens apparat gjør sig gjældende. Og med f. eks. Kongespeilet's aand er der liten likhet. Selv i tidens største er der stof av begge slag; men trods præget av den ny tid er han dog i mine øine væsentlig en skikkelse av den gamle type. Og jeg formaar ikke at hæve mig til et fromt og nytestamentlig syn paa ham.

Sverre var fra barnsben vokset op paa Færøerne; han levet der i de vigtige, avgjørende aar av sit liv. Han var færøing i sin energis art. Og hvad færøing vil si, vet Snorre at fortælle. Han har i Heimskringla en lang thaatt om dem og Thrond i Gata's snedige optræden likeoverfor Olav den hellige og hans sendemænd, som kræver skat. Det er en fortrinlig og levende tegning av det specifikt færøiske folkestof, som er av samme art som i en del haaløiger: Haarek i Thjotta og Thore Hund. Seige og ukuelige, lumske og uutgrundelige, med knep uten ende, og som ingen midler skyr. Der en i grunden en hel liten gruppe slike éns prægede karakterer i vor sagalitteratur; og trækket synes stundom

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

at bli hængende ved dem, selv om de utvandrer til Island; i Svarfdœla-saga, hvor hovedætten stammer fra Namdalen, findes en avart av dem: viljesterke mænd — handler, og prater ikke. Alt dette har Snorre forstaat at bevare over sin merkelige thaatt fra øerne: Kong Olav's skattekrævende sendemænd blir ustanselig borte; de blir nok mottat gjestfrit og hædret paa enhver maate, men en svart nat er de borte, ryddet av veien uten vidner paa en vaat tarestrand. Det er de træk som slaar én imøte fra Sigmund Brestessøn's sælsomme saga. Der er likesom altid lav himmel i den saga, væte; det er som der ingen sol er til, alt foregaar om natten; svik, lønmord som det aldrig ordentlig kommer op hvem øvet; man hører plask av fald i sjøen; folk, som glir i vaat tare; de kan svømme under vandet og flyter, selv i brynje! der er noget av oteren over dem. — Allesammen mennesker fra veirhaarde, farlige kyster, med voldsom forskjel i flod og fjære, som paa Haalogaland, og med malstrømmene, med svært hav som vasker om land, og Moskenes-hvirvler som ingen uforsigtig slipper levende fra. Saa de har fra barnsben lært at ta sig i vare og aldrig ro sig for langt ut. Thore Hund, Haarek i

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

Thjotta, Thrond i Gata, det er mænd av selvsamme stof, ikke præget av forskjel i race fra enhver anden nordmand, men bare stemplet av denne natur, bare de farlige kysters mænd, det vaate, graasure klima's og det stormende havs. Og fra vor egen tid har vi hat store politikere der nordfra, som heller ikke ganske fornegtet denne sin herkomst.

Disse øer ute i det farlige, vaskende hav, det er Sverre's hjemstavn. Det er stoffet i ham. Og han blir ikke mindre for det. I slaget ved Fimreite mot Magnus Erlingssøn's vældige overmagt ror tilslut Sverre i land; han lar sin saga si at han gjør det, fordi han ikke kunde komme ombord igjen i sit skib for pile- og sten-regnen. Jeg fristes til i det træk at se en moderne strateg for første gang i Norge's historie: han holder sig ikke fremst i ildlinjen for at dø med en god stub paa læben. — Eller da han kommer over til Norge som nyt kongsemne og reiser langs kysten og rundt i landet og ingenting nævner om sin byrd eller sine planer, saa er ikke det slik at opfatte at han nærmer sig landet høitidsfuldt som en Herrens utkaarede, eller som han, sønderknust ved tanken paa sit himmelske kald, den hele tid var ved at be: Fader, ta denne kalk fra mig! Selvfølgelig

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

vil Sverre som presteskapets motstander gjerne, det skal se slik ut og minde om ham i Getsemane, og intet er ham kjærere end at vi tænker noget slikt. Han simpelthen veirer, i virkeligheten, varsomt paa land og folk, likesom Thrond i Gata vilde gjort, før han gik igang med et slikt forehavende. Jeg mener hermed ikke at ville antyde spor av tvil om Sverre's herkomst; morens ord pleier staa til troende ved paternitetssaker; og i hvert fald var han selv i god tro — derom kan der fornuftigvis ikke være fnug av tvil. Det andet — Getsemane's sjælenød og anfegtelser — kan man muligens by folkehøiskoler, hvor den historiske forsknings maal selvfølgelig først og fremst er at skaffe heltestof til den blinde kultus; for ander, som er uten det kanoniserende skolemester-hovmod som skal til for at begaa fraus pia, er maalet for sandhetssøken uten al jesuitisme alene øket livserfaring, øket indsigt i virkeligheten; de brænder i ydmyghet av trangen til at erkjende det som er, og den trang er for hellig til tendensiøst at spjelkes ind til skolelektyre. Vi vil gjennem skallet og frem til kjernen i Sverre. Og kjernen er det urgamle haaløiger-færøing-stof. — Det sætter ogsaa sit præg paa hans gudsfrygt. Naar det knep, bad han

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

nok til Vorherre. Under sjøslaget ved Nordnes mot Magnus Erlingssøn heter det i den saga, han lot gjøre om sig, at Sverre i den værste ri, da birkebeinerne seg tilbake og alt haab hang i et haar, stod op og sang sekvensen Alma chorus dei «til ende for at faa seier». Jeg skal ikke hitsætte den her; men det maa for det første — ifølge Thesaurus Hymnologicus — være feil for «Alma chorus domini»; og ellers faar det være nok at si, den bare er en lærd ramse av omskrivende navne paa Kristus, som han knapt nok i farten har forstaat selv — bommerten «dei» straks i begyndelsen lover i saa maate litt av hvert utover. Hymnen minder saaledes om dvergerægglerne i den gamle Edda eller om ramsen med Odin's navne. Men denne galdre, messet agter fra løftingen til seirens nye gud, med alle disse rare ordene, har fængslet de gamle birkebeinere, som i øieblikket var under oprakning; den har nestet dem psykisk sammen og hentet dem fra panikkens ytterste rand tilbake til det sidste fremstøt, som med ett avgjorde slagets gang. Dette var Sverre's beregning og hensigt; det var ikke til Gud han talte, men det var til soldaterne — samtidig som rægglen maaske skjænket ogsaa ham selv

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

en ekstatisk kontemplation, da alle utveier syntes stængt. Det er muligens noget forvorpent ved en slik tolkning. Men jeg tror, vi kommer Sverre betragtelig nærmere. Jeg formaar ialfald ikke at se saa nytestamentlig paa ham som professor Paasche gjør i sin bok. — Og jeg gjentar: Jeg synes ikke han blir mindre for det.

Ellers har ogsaa, som før sagt, Sverre's saga fuldt op av det gamle saga-apparat. Den benytter sig f. eks. av drømmeapparatet, idet hans mor like i begyndelsen drømmer merkelige drømme, som varsler den store fremtid for sønnen. Hans tegning av sin Vermelandsfærd og alt det onde, han døiet, grænser ind paa eventyret; der forekommer ordlek og ordsprog. Og i hans sønners saga dukker saamen atter Odin op i sin side hat og forsvinder (1208). —

Dette var altsaa træk som pekte tilbake. Det er træk av den gamle tidsaand, som levet samtidig med den nye. Men paa den anden side: der er ogsaa træk i den gamle tids litteratur, som egentlig hører hjemme og faar sin fulde utvikling i høigotikken og dens ordets kunst. Jeg kan f. eks. med hensyn til balladen nævne slikt som ende-rimet — «run hendr háttr», som Snorre's verslære kalder

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

det. Men allerede Egils-saga har det i Hǫfuðlausn — det kvad nemlig hvormed han kvad sit hode frit av Gunild Kongemoders hevn. Eller jeg kan minde om Berse's lette, rimede vers i Kormaks-saga. — I en anden forbindelse nævner jeg dansevisestevene som skimtes spredt allerede i Sturlungasaga. Eller jeg nævner nidstevene i Bjarnarsaga Hitdœlakappa — de har til og med refræng! — denne saa godt og tæt tømrede saga om de to hemmelige rivaler i skaldskap og kjærlighet, i hovedmotivet nær op under Laksdœla-saga, forsaavidt den ene bedrager sin ven i kjærlighet, idet han vender hjem fra Norge og for hans fæstemø lyver hans død; men i denne er det kun de to mænd som er i rivninger med hverandre, ti kvinden er en helt anden her. — Denslags fælles træk i den ytre teknik har man egentlig ikke faat fra hverandre, men man har uavhængig øst av en fælles kilde.

Det gjælder i endnu høiere grad, hvor man kommer til en mer indre stilistisk likhet. Jeg tænker f. eks. paa det dvælende og paa gjentagelsen ved de store begivenheter, ved vendepunkterne. Saaledes i Gisla-saga ved Vestein's sidste ridt til det farlige vinternatsgilde, hvor han faar sin

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

bane, og alle han møter sier: Vær nu vår om dig! Eller — for at holde os til den samme saga — den vældig mættede scene, hvor Gisle skal hevne lønmordet paa Vestein, og famler sig frem i mørket til sin svogers seng og føler sig for, før han stikker, — lar sin haand to ganger gaa over ansigtet paa sin søster Thordis (senere Snorre's mor) for at være ganske sikker. Gjentagelsen forekommer titt; den gamle Edda kjender den jo sammen med refrænget; og i sagaen vrimler der — jeg mindes f. eks. Svarfdœla-saga, der ropet lyder til den balstyrige berserk, at han faar holde maate: «Klaufi, Klaufi, kunn þu hof þitt!» Men ikke bare denne ordrette gjentagelse: ogsaa den av situation, som forekommer saa titt i eventyret. Likheten kan være saa stor at det av og til virker ganske som at høre et eventyr; jeg tænker f. eks. paa Finnboga-saga, sagaen om en islandsk nationalhelt, som av den grund ogsaa er blit litt blass og blek, selv om han som stof er noget av et raaskind. Det er f. eks. mot slutten, der Jøkull, en av hans misundere, stræber helten efter livet og sender snikmordere («flugumenn») paa ham: En dag kommer en mand paa besøk til Finnbogastad, hilser husbonden og

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

sier, at han heter det og det; er blit fredløs der og der for drap og ber om beskyttelse. Finnboge drar sig paa det: han har ikke nogen lyst til at komme op i uvenskap for en ukjendt mands skyld; ja, hvad er det du kan da? spør han. Aa, han kunde gjærde. Og tilslut blir han tat i tjeneste. Saa er det en dag ute at Finnboge blir saa overlag søvnig, og sier, han vil lægge sig at sove. Straks snorker han. Og manden braaker for at se om han sover fast; og da den anden ikke vaagner, render han paa ham med sverdet. Men Finnboge sprætter i veiret og dræper snikmorderen. Næste kapitel fortæller det samme: der kommer en mand paa besøk til Finnbogastad o. s. v. — der varieres litt: her kan saaledes manden slaa. Det samme sker: søvnigheten ute paa marken, og saa det mislykkede overfald. Følgende kapitel er det samme: der kommer en mand paa besøk til Finnbogastad — den samme entré! Men her skjærer sagaen ut: denne mand er tvertimot trofast og varsler endog om fienden, da Finnboge sover. — Det er av samme art gjentagelse som naar i eventyret de tre forsøk blir gjort paa at vinde kongsdatteren med det halve kongerike, eller som i indledningen til slikt som da Askeladden kapaat

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

med trollet. Det er i saa fald indkommet kun gjennem mundtlighet, og ikke litterært, saaledes som ved de bibelske træk, jeg før har nævnt; eventyret leker der i det luftigste fjerne som hemmelighetsfuldt overlys. — Sagaen hviler ut paa stoffets vælde, likesom balladen ved de sterke, mættede momenter — jeg minder om Villeman aa Magnill, der han slaar harpen. Eller man kan opleve at den utvander et motiv, som f. eks. ved Njaals-saga's skildring av Skarphedin og hans brødre, som gaar ut og ind i boderne paa Altinget for at be om hjælp i processen mot mordbrænderne. Ogsaa balladen kjender til det.

Men bak alt dette foreligger der egentlig intet direkte laan. Likheten skriver sig fra og bunder i levende, almenmenneskelig psykologi. Det samme gjælder ogsaa ved en række staaende situationer som er fælles for saga og ballade. Man eier dem sammen, det er fælles gods av den fælles kulturelle jordbund; man har kun øst av fælles kilde, og kilden er det levende liv i datidens Norge. Og er ikke gold manér, — om man end stundom kan være litt i tvil. Det sidste er saaledes tilfældet med «knattleikr» (ballspil), mens en slik ramhedensk sagasituation som «hesteting» balla-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

den derimot har hat mindre bruk for. «Knattleikr» er paa vei til at bli skablon allerede i sagaen, hvor den dog kan varieres og bli helt fyldig i sin anvendelse, som i Vazdœla-saga, der Ingolf's ball fløi bort til Valgerds føtter, saa hun trækker sin kjortel til sig og de to kommer i snak.

Men som regel har de to retninger — den gamle og den nye smak, da man levet av oversættelser — halsstarrig holdt sig klar av hverandre. De gaar jevnsides, endda balladen levet i oldsprogets tid; det er vel Moltke Moe's fortjeneste at ha hævdet denne samtidighet: at der blev bygget draattkvæd samtidig med danseviser, og at Sólarljóð i det litterære oldsprog kanske er hundrede aar yngre end det beslegtede Draumkvæe. Ti den gamle skaldskap og dansevisen tilhører hver sin aandsverden; og Skule høvding og kong Haakon er symboler paa de to strømme fra de to verdner. Trods overgangs-sagaer er der paafaldende liten forbindelse; der synes at ha eksistert en bevisst motsætningsfølelse, de befrugter hverandre omtrent ikke. Det er saa meget mer forbausende, fordi jo dansen og musikken som tidkort i grunden maa gaa umindelig langt tilbake, — om man end ikke kanske tør tid-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

fæste den efter Snorre's Ynglingasaga, som fortæller om sveakongen Hugleik's hird, at der hadde han ved sit hof bl. a. gjøglere, harpespillere, gigere og fidlere — altsaa som tidkort før Harald Haarfagres dage. Man maa dog ha lov til at gaa ut fra at disse fandtes fra vor historie's begyndelse, saa der var vel bearbeidet jordbund for denslags import-kunst. Disse lekere og musikanter var repræsentanter for en helt andenslags underholdning end den høitidelige skaldskap; de er oprindelig det vestromerske rikes gjøglere og hofnarrer, dets «mimi» og «scurræ», som ved imperiets fald blaaste ut over verden lik hesteblomstens frø og bl. a. havnet hernord, samtidig med keisermedaljonger og antik mynt fra Trier og andre storbyer i rikets utkanter.

Men selvfølgelig maa der jo, som nævnt, av og til bli likheter og fælles træk. Av den enkle grund at det er det samme folk som er ute i begge aandsretninger og arbeider. Samt fælles motiver, som naskes fra folkets fond av eventyr og sagn. Karaktererne i ballade og saga blir saaledes ogsaa i sine handlinger de samme. Efter vort moderne krav til psykologi er jo sagaen iblandt noget summarisk her; den har for tæt av staaende,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

almene karakteristikker; den sier en «gjerrig» mand, en «vennesæl» mand, en «god bonde», «ódæll» o. s. v. Men der er jo hundreder maater at være vennesæl paa eller gjerrig eller kranglevorren paa — og især hundredvis av motiver for disse egenskaper: dem kjærer sagaen sig aldrig om at gi. Og deri stikker forskjellen fra menneskeskildringen i vor tid. Men her blev balladen selvsagt endnu enklere, endnu fattigere; det psykologiske hemmes altid i den ordets kunst som er bestemt til sang.

Der findes imidlertid et verk fra denne overgangstid, hvor man har søkt at forene de to strømme; og derfor virker det som et fortrinlig eksempel paa bakevjernes lek i den store strøm. Jeg tar det her, saa langt ute i min oversigt, altsaa ikke fordi det gir mindst indblik og er mindst vigtig; det er tvertimot som speilbillede av den sammensatte smak kanske av større betydning end noget andet. Hvergang nemlig dragsuget kom efter den litterære modes flodbølge, skimter man atter flekker av den gamle strand; da synte sig igjen folkets usvækket episke reisning, nemlig gjennem balladen som i sin rygrad ikke var lyrisk, og gjennem dette verk. Verket er Diðriks-saga, som jeg tidligere bare

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

har nævnt i forbigaaende. Den er en prøve paa forfaldet, paa evneløsheten; men dens vilje er god, baade likeoverfor form og med hensyn til indhold, fyldt av trang til daad som den er. Likesom motivet er et sammensurium fra alle sagnenes græsganger, saaledes er ogsaa stilen og den indre bygning et kaos av gotik og saga, av nyt og gammelt; men den repræsenterer dog mest den gamle smak, som altsaa har fristet livet videre under den franske import. Det er trods alt Skule høvding som rører paa sig. Den søker at slaa bro mellem de to retninger, et arbeid hvortil der jo trængtes sekler, — men den har da ialfald git disse sekler fremover stof. Befolket av en broget skare riser og riddere blev den litterær ønskekost i de kredser, som før sværmet for «løgnsagaer» eller slikt som Baard Snæfellsaas's saga. En smakløs blandingsstil, en underlig bastard, en gold skraklehane — den sidste av ætten.

Dog er den, som sagt, et forsøk, og et redelig forsøk, i den gamle og mundtlige sagas smak — saa ialfald hvad ytre form angaar. Den bruker fuldt op av kurante sagavendinger. Men det skorter den paa inventar, det vil si: paa den indre konstruktive evne, — skjønt den jo har magtet at supe

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

til sig alt mulig slags sagnstof som et vældig kvernøie: Bibel og hedensk mytologi som Vølund smed, Sigurd Faavnesbanes sagnkreds, eventyr, ja endog et skimt av en sid hat, som ligner Odin's, der Attila's mand Rodolf kommer til kong Osangtrix i Vilcinaland; endvidere Isold, og der er brokker av romaner om gjæve riddere, som dyster i sine farver og alslags rikt utstyr paa ædle gangere, med herlige sverd og straalende vaabenskjolde. Der er prinsesser som røves, dramatiske forklædninger og dødsforagtende helter, som gir sig ut for andre end de er og trænger ind i fjendtlige kongsgaarder. Og allikevel er sagaen som regel ikke egentlig damelektyre, slik som Strengleikar var; der er for meget om kamp til det, om smedkunst og sverde, om riser, — selv om der jo ogsaa ved siden av er erotik, frieri, abilgaarder og «kurteisi». Men lektyre er det. Sagaen er skrevet, og bærer ogsaa merke av det. Skrevet, som den selv oplyser i fortalen, efter tyske mænds sagn — man mener: i Bergen under Haakon Haakonssøn — og den er ingen oversættelse, men selvstændig gjengivelse eller bearbeidelse av tyske sagn. Det skal bli en saga, staar det, like navngjeten som Olav Tryggvason's. Programmet er saa-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

ledes klart nok. Og forfatteren er fyldt av de store tidender, som for ham er sande i ett og alt. Han forstaar at oparbeide dramatisk spændende situationer, som kan minde om dem hos Walter Scott, naar Rikard Løvehjerte sees sprengende ukjendt ind paa turneringspladsen, eller om den i eventyret Jomfruen paa Glasberget, der Askeladden kommer ridende. Sagaens styrke er i det hele skildring av slikt som opbrud til krig: larmen av hærmænd, hestekneg, folkestimlen. Og der er noget stort f. eks. over skildringen av slaget, der Didrik og Ermanrek mot verkets slut tørner sammen; eller av overfaldet paa Nivlungerne i Attila's borg — kampen som bølger vild frem og tilbake i stræderne, saa det minder om lignende episoder i Oslo eller Nidaros fra borgerkrigenes Norge, — selv om der i det tyske sagn svelges litt over maate i hugg og drap. Forfatteren kan tegne friske, levende skikkelser, jeg minder f. eks. om Thetlef — ædelt metal mellem pletsaker og gammelt skrammel! For samtidig støter man ustanselig paa beskrivelser av helter som det i bokens begyndelse om Salerno-ridderen Samson's ytre: at hans bryn var sværе og «svarte somom der sat to kraaker over hans øine». Han har i det hele

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

litt vanskelig for at holde maate, naar heltene beskrives og prises — og i det følger han vel ogsaa de tyske sagn; der kan opstaa slik overlæsselse at egenskaperne i grunden slaar hverandre ihjel. — Jeg oversætter som prøve det om Sigurd Svein's ytre:

Sigurd Svein's haar er brunt og fagert og falder i store lokker, og hans skjeg er kort og tykt og av samme farve. Høinæset. Bredt ansigt og storbenet. Og hans øine er saa hvasse at faa mænd nok var saa djerve, de turde se ham op under brynene. Hans kjøt er over det hele saa haardt som vildsvingaltens svor eller som horn, saa ingenslags vaaben bet paa. Hans aksler er saa svære at se til, at det var som tre mands i tykkelse. Hans legeme er overalt skapt i høide og tykkelse, som bedst staar til dette, og det er eksempel paa hans høide at naar han har omgjordet sig med sit sverd Gram som var syv spand høit, og han da vår frem i en fuldt utvoksen rugaker, saa naar dupskoen saavidt ned i akren, naar den er opreist. Og dog er hans styrke sværere end selve skikkelsen. Og vel kan han faa sverd til at bite, eller kaste og stikke med spyd, eller holde skjold, eller spænde bue, eller ri paa hest, — og mange slags høviske kunster, som han lærte sig i de unge aar. Han er saa klok en mand at han vet forut ting, som endnu ikke er skedd, og han forstaar og skiller fuglers kvidder, og derav kommer det at saa faa ting sker ham uforvarende . . . (Kap. 185 i Unger's utg.)

Denslags uhyrlighet er ballade. Det er dit sagaen luter, trods sit gode episke program. Skrytet er kjæmpevisens tone. — Eller

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

jeg minder om det avsnit, hvor kong Didriks gjester skildres av ytre. Beskrivelsen av vaaben gaar samme vei, ut i den skjære uformelighet. Ogsaa den gode ættesaga har jo en liten svakhet paa dette punkt; men det blir dog aldrig i den grad umulig og stillestaaende skablon som ved de to—tre av denslags, som findes i Diðriks-saga og hvorved fortællingens gang uhjælpelig stanser op. Selve skikkelserne kan her ogsaa bli saa ridderlige og ædle at man lar sig beseire og endog binde paa lissom av sin frændes søn, forat denne kan avancere i anseelse og gunst hos sin konge. — Eller hør f. eks. denne beskrivelse av kong Arthur's datter Hilde, naar hun skrider til kirke en høitidsdag, og ridder Herbert hemmelig beskuer hende:

. . . Men Hilde gaar fra sin hal, og med hende gaar tolv grever, seks paa hver hendes haand, som holder hendes kjortel oppe; og derefter gaar tolv munker, seks paa hver hendes haand, som skal passe og holde op hendes kaape. Men derefter gaar tolv jarler i brynje og hjelm og med skjold og sverd; og de skal paase, at ingen er saa djerv han vaager snakke til hende. Og oppe over hendes hode var det laget til noget som to paafugler over hende, og de blev løftet saa høit paa sin tilstelling, at det skygget hende ved solens hete, og den ikke fik brænde hendes fagre hudfarve. Og om hendes hode var silkeduker sveipt, saa at ingen fik se hendes ansigt. Og slik gaar hun da i kirke

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

og sætter sig i sin stol og tar sin bok og synger, og ser aldrig op fra den . . . (Kap. 236 i Unger's utg.)

Man sander, boken blev til i processionssykens tid. — Og ridderen Herbert er saa fin og «kurteis» at naar han har tvættet sig, saa tørker han sin haand paa solens geisle.

Men her er jo ogsaa Diðriks-saga an i Arthur-sagnet. Ridder Herbert er av Strengleikar's sagnkreds: Han frir for Diðrik til Hilde, men den høviske ridder beholder hende for sig selv. Og i dette avsnit forekommer stevnemøter og utroskap; der besørges billets doux indlagt i epler. Men tonen grænser yderst sjelden indpaa det frivole. Tonen hos dronninger og prinsesser er i Diðriks-saga som regel monogam; egtemanden tiltales «minn leuve herra». Het og fin kan elskoven tegnes, med dens savn som i kap. 255, hvor der berettes om Iron jarl av Brandinaborg og Isolde: Hun misliker at hendes mand stadig rir ut paa jagt, mens hun maa sitte ensom hjemme. En dag gaar hun ind i skogen og lægger sig naken i sneen for at avbilde sig; faar ham saa overtalt til at gaa dit ut og se efter dyrespor: han behøver ikke ri saa langt av gaard for at veide, mener hun . . . Det er ballade-motiv; det er tæt indpaa Strengleikar, til og med.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

Der er en dyp forskjel i det indre motiv fra ættesagaen: Diðriks-saga aander trods alt ikke sikker kriger-moral. Og skurkestrek av pur ondskap forekommer ikke sjelden, den sagaen ialfald ikke gider dvæle saa længe ved, — skjønt én møter det ogsaa der, som i kjeltringen Thorberg i Reykdœla-saga. Sidestykke f. eks. til sagnet om Josef og Potifar's hustru i Bibelen mindes jeg dog ikke derfra. Blank løgn i sine skikkelsers mund forsmaar ættesagaen som psykologisk bevægelses-princip. Men den findes i sin grummeste konsekvens i Diðriks-saga, idet man der lyver paa en ærbar frue, fordi man i egtemandens fravær ikke har faat sin vilje med hende: jarlen Artvin likeoverfor Sisibe, kong Sigmunds dronning. Det er denslags, styvmødrene kan nedlate sig til i balladen. — Men ogsaa sagaens helter forvitrer moralsk; Sigurd Svein er saaledes mangslungen av sind, som i Nibelungenlid, tvetunget, paa randen av mened. Men den konstruktive svækkelse, som fortæller mest om det nye, møter vi i selve Diðriks-skikkelsen. Han er i grunden ikke stort andet end klister, til at sammenhefte de forskjellige, uensartede sagn; blass og utvisket, gjør sig ikke gjældende; og han kan ogsaa gripe til tvilsomme midler,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

som der han tvetydigen sverger for Sigurd Svein at sverdet Mimung ikke er over jord eller i nogens haand (kap. 222); det er av den sort sofismer, man møter i eventyret, naar f. eks. Askeladden er stedt foran trolle som har forskjærtset sin ret til ridderlig behandling. Særlig under det vældige sammenstøt tilslut i kong Attila's gilde mellem hunernes flok og Nivlungerne viser sig klart hans ubetydelighet — for ikke at si overflødighet: her vimser han raadløs frem og tilbake mellem de stridende. Og hans daad tilslut blir at han hugger en kvinde ned, rigtignok selve Grimhild, svikets ophav. Imidlertid søkes han rehabiliteret siden som helt; og der er noget stort, eventyrlig fængslende og utspekuleret ved slutningen, da Didrik konge rir sig væk, og ingen har spurt til ham siden. I virkeligheten et bluff; men i egte god gammel saga-manér. Der er reddet, hvad reddes kan.

Didriks-saga staar balladen nær i ytre staaende apparat; den har helt bleke skablonmæssige situationer, f. eks. der man staar i «turn» (taarnet) og ser folk komme ridende til borgen — det er jo balladens «høgenloptssal». Man har gloser fælles, f. eks. «dramb» (stas), som saa hyppig forekommer

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

i sagaen; man har begreper: «dyfliza», som er balladens «myrkjestoga». Den staar især kjæmpevisen nær i uttryk. Men ikke saa at forstaa at visen har det fra sagaen — eller omvendt —, men saa, at de begge ligger tæt op under sagnenes samtidige, mundtlige utforming. Ja, naar det staar f. eks. om Sigurd Svein: «ok vel kann han sverði at beita», saa er der noget kjendt i klangen; man tænker f. eks. paa Hemingjen i balladen: «Heming Unge kunna paa skio renne»; eller Kvikjesprakkvisen: «Dei kunna so væl dei Jullands hestan' utrie». Sagaen søker nok sproglig at holde paa det gamle, men artiklerne stimler til og indtar sin plads; og hvis en bommert som «Sigurðr Sveinn hans hár er brunt» (kap. 185) ikke er at henføre til en sen avskriver, saa fortæller jo ogsaa det ikke saa litet om hint sproglige forfald som jeg tidligere berørte og som delvis betinget balladens bundne form.

Jeg gav Diðriks-saga saa bred en plads her, fordi den tydeligvis har været umaadelig populær, og saaledes nøie avspeiler tidens smak. Den pendler ustanselig mellem gammelt og nyt, mellem jøtul-væsen og Haakon Haakonssøns høviske gotik; og denne usikkerhet svarer i ett og alt til det kulturelle kaos. Saa-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

dan just saa det ut ensteds i samtidens høiere aandsliv, nemlig der hvor man endnu eiet daadstrang og gjenstridig prøvde at dægge om den gode, gamle sans for bedrifter. Sagaen er i sprog, i stil, i motiv en blandings-type; og falder med hensyn til egthet ganske sammen, om den stilles overfor en ættesaga. Et uvurderlig dokument for den, som vil ind til selve den litterære kultur, netop fordi den var saa populær; alle tider — ogsaa vor — eier denslags verker, som historikeren kan gasse sig ved, naar han skal avlæse tidens, det vil si massens, smak.

Men ett flunkende nyt træk er det, som nu kommer til i tidens ansigt. Det fulgte nøie med, eller rettere: var forberedt ved den aand som ligger bak høigotikkens ornamentale ynde, ved det fine, luftige bladverks lek; det hænger sammen med pagens væsen; og det er i slegt med «smilet fra Reims», skapt av koketteriets lette lek mellem bevisst og ubevisst. Det nye er den porøse psyke, som muliggjør at helten selv optræder som gjøgler. Aktør, det er det nye.

Det fortælles ensteds i Sverres saga, da Orknø-jarlen Harald har søkt ham i Bergen for at faa fred og tilgivelse for øernes

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

opsætsighet, at der stevnes ting til Kristkirkegaarden, hvor da Harald ber om naade og falder for Sverre's føtter. Saa kommer dennes tur; han lager sig til at holde en av sine mange taler. Der staar: «Kongen saa sig om, tok sent til orde og sa . . .» Det er visselig første gang, man i vor historie skimter dette uimotstaaelig komiske billede. Men én faar ikke dømme for haardt. Dengang var hin mine nemlig ingen farce. Dengang var det et nyt syn. Nu er vi saa avstumpet likeoverfor denslags indledende pauser fra talerstolen, at det i høiden kalder paa vort smil; det tilhører prækestolens og folkemøtets komik, denne opvisning i fortætet energi, dette forsøk paa ildevarslende ørneblik utover den vankundige forsamling, og indgaar der som fast retorisk nummer — nogen faar det til, nogen faar det slet ikke til; men virkningen blir jo den samme. — Sverre saa sig om: Posør, mine — attituden! Og vi mindes atter Kongespeilets regler: Du skal staa med den høire klype om venstre haandled . . . Dette var i retorikkens morgen her i landet. Men det er kostelig at se hvor taletrængtheten breder sig; husker jeg ikke feil, begynder allerede Sverre's søstersøn Per Støiper at holde taler, og

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

paa Island møter vi Snorre's brorsøn Thord Sighvatssøn (1244).

Det flunkende nye er selvbeskuelse. Den er snart i fuld blomst. Selvbeskuelsen, som ved sit første møte med norrøn psyke reiste avsted med vettet fra Sigurd Jorsalafarer; der kræves nemlig en frist, før det nye stadium faar ordnet sig ind som naturlig bestanddel av éns maate at være paa. Det aktive i racen, den indre, ubevisste følelse av kraft, har imidlertid tat skade, segner langsomt; og i dets sted begynder det utadvendte at indta bred plads, øker paa i samme forhold som kjernen, det vil si: karakteren, blir spinkel og uspændstig. Det er jo nu et hverdags syn; og for kunstens vedkommende har Henrik Pontoppidan tegnet processen engang for alle i sin herlige og underfundige novelle Hans Kvast og Melusine. —

Det labile ved hin overgangstid i 13. aarhundrede kommer tilsyne paa mange felter, ikke bare paa sprogets eller stilens. Men dette porøse som saadant har svake tilknytningspunkter ogsaa i den gamle saga; det hænger kanske længst ute endog sammen med det urgamle i heltens trang til at si en god stub, i det samme han faar banehugget.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

Jeg minder f. eks. om Viga-Glum's merkelige saga fra Nord-Island, sagaen om den høiættede Glum, som var i skyld med selve Olav Tryggvason (ogsaa behandlet i den beslegtede Reykdœla-saga, hvor han er en av hovedpersonerne) og indvandret fra Voss og Vestlandet — en saga om eros og utroskap og drap, om sauetyveri og hestekamp og krangel om jordteiger; en urolig, urgammel saga, skjønt præget iblandt virker endel slitt — kanske nedskrevet litt sent —, hedensk og gaar ikke av veien for noget motiv, fuld av rørlig og underlig snoet psykologi. Men denne saga synes mig enestaaende, forsaavidt den udelukkende bæres og sammennittes av heltens gode humør, som dog ikke paa noget punkt slaar brest i den episke holdning, det vil si: i alvoret; og dog er sagaens sjæl humør, man fristes til at si gaminhumør. Uten det faldt den fra hverandre i smaa og forskjelligartede skjærmydsler mellem ham og de andre; blev løs og anekdotemæssig, uten hovedhandling som den er og uten en central situation, hvorimot den bygges op og vokser. Sagaen har altsaa i steden faat en paatagelig sjæl; det er den som binder det hele sammen. Ti det er sagaen om en stor skøier, fuld av

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

ordspil og grotesk spøk, som Glum sætter i scene; men spøken, den gjælder drap og blodige tidender; livet er indsatsen i løierne. Glum foreslaar ensteds i et gilde at man skal finde paa noget moro om kvelden, da de har spist — f. eks. vælge sig og nævne fuldtro venner! (vistnok begyndelsen til en art mandjevning?) — og sier, han nævner sin pengepung, sin øks og «stokkeburet» (stabburet). En anden — Ingolf — vælger sig Thorkel Hamre, sier han. Nu har Glum efter en hestekamp noget utestaaende med en viss Kalv fra gaarden Stokkalade («Hlǫðu-Kalfr»). Glum faar Ingolf med sig ut paa tunet og sier: Spring til Thorkel Hamre og si, du har dræpt «lade-kalv». — Den anden spør, hvorledes det; og imens trækker han ham med sig ind i laden og hugger der en kalv i hodet, flir ham saa sit blodige sverd. Han saa gjør, han sætter i et slags skøier-indfald avsted til Thorkel, sier han har dræpt «lade-kalv» og syner frem det blodige sverd. Du er da en tosk! svarer Thorkel. Ut paa timen! For han vil ikke ha sin stue besudlet ved eftermaalsmændenes blodhevn. Saa tar Glum sig av Ingolf, gjemmer ham. Et par dage efter er imens Kalv fra Stokkalade virkelig dræpt. Og da melder Thorkel at her om dagen kom Ingolf og sa

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

at han hadde dræpt «lade-kalv». Glum tar sig videre av Ingolf. Saken kommer frem paa tinge; men da er Ingolf alt besørget helskindet ut av landet. Og saa svarer Glum, der de kommer med vidner og alt processens tilbehør, at saken er tapt; for ikke Ingolf, men han er drapsmanden . . . Dette er et av Glums indfald. Han gjør ikke andet end spøk hele sagaen igjennem; han spiller med indicier som en jonglør med dolker; naar han sverger, er han aalesleip og reserverer sig ved en sproglig dobbelttydighet. Der er gloseforvekslinger og misforstaaelser — alt er der i retning av dramatisk apparat; der er ingen saga som kommer den genre i digtningen saa nær. — Og derved faar denne saga en underlig og sjelden virkning. Den er paa vei til den fuldstændige plastik, men som det er den episke holdnings væsen dog aldrig helt at skulle naa. Ti der sitter synlige rottrevler tilbake fra fortællerens eget hjerte: han slipper aldrig i evighet sin helt eller utleverer ham med hud og haar. Man skulde saaledes tro at en skikkelse som Loke laa for en saadan utvikling videre; men saa er ikke tilfældet; heller ikke i Lokasenna er han set bakfra: han staar med façaden til og faar svinge sit forgiftede sverd i regulær

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

tvekamp. — Det er kanske ellers ikke egentlig fordi fortælleren ikke har hjerte til at utlevere: det sker mer fordi han som hans eftermaalsmand ikke har ret til det. Hans skikkelser var og blev dog altid helter; selvbeskuelsen hadde ikke ført til forvitring paa noget hold. Der ligger paa den anden side ogsaa sagaens begrænsning som kunst: den er og blir énstrenget. Det er litt paa samme vis som f. eks. hos Homer, naar guderne overrasker Ares og Aphrodite i nettet og latteren skralder, — eller i Eddaens Hamarsheimt: der lurer et litet snev ironi bak gudetroen, som ogsaa tilfældet ved bestemte lag i eventyret. Denslags historier er beregnet paa middelalderlig naive tilhørere, som sat og lyttet; og fortælleren leker just paa eggen foran disse blanke øine: tro det den som vil og kan! Skjønt sagaen i sine træk er hedensk og urgammel, er den allikevel en langt fremskreden kunstners verk, som altsaa netop har forstaat det vanskelige: altid ved denslags at holde denne lek gaaende som virkelighet.

Men i Glums saga's tone ser ialfald jeg eposets første høsttegn. Likesom Hamarsheimt, — om ikke kronologisk, saa i aand — er et av Edda's sidste kvad. Man er ved overgangen til noget nyt; racen viser tegn paa

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

at være over dette aktive stade og paa vei mot det passive. Men endnu betyr det just ikke at den er uten kjerne: der er bare lengere ind til kjernen.

I Tristan og Isolde er det dramatiske løftet rærmere op mot overflaten. Fortællingen arbeider i dramatiske situationer hele veien; og konflikten staar i grunden mellem dyd og passion, likesom hos Corneille og Racine. Man møter teaterapparatet forveksling, der nemlig Isolde ved forveksling faar elskovsdrikken paa skibet hos Tristan, før hun naar sin fæstemand kong Marc, saa hendes kjærlighet optændes til den anden i steden. Men det flunkende nye, det er Tristan's «vanvid» mot slutten, hvor han møter op for kong Marc's hof, ukjendt og i filler — den oprevne scene foran Isolde, hvor helten skaper sig som clown og gripende gir tilbedste episoder fra sin egen livskvide og elskovsattraa (pag. 171 flg. hos Eckhoff). Der er ingen svimlende avstand fra Tristan i denne vanvids-scene til en Pariser-gatesanger som Villon to—tre sekler senere; selvforagtens aand svæver over begge. Det er utslag av ekstase. Men en ekstase, som ikke skyr selvødelæggelsen. En saadan scene eier ialfald ingen saga. Likesom den aldrig tegner

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

eros som til slutning sprænger sig i ekstase — forsaavidt er denne scene at stille i række med erotikkens endeligt for Pyramus og Thisbe, for Romeo og Julie. Det er da ogsaa betegnende at den oldnorske oversættelse av sagaen, Tristan ok Isodd, gaar unna denne scene (kap. 91), den sløifer helt det dramatiske: Har bare én façade, Tristan! Man kan rigtignok ikke derfor sikkert vite, om den ikke har været fortalt og kjendt her — ialfald hvis man tror at Bedier har restaureret sagnet rigtig i sin bok. — Shakespeare kjendte scenen. Den staar nemlig slet ikke i saa fjernt slegtskapsforhold til skuespillertruppens scene i Hamlet — mangestrenget og mangebundet som den, og der er noget av Hamlets fortrukne uttryk over selve Tristan: sandhet og gjøgl flettes og vases uløselig ind i hverandre, saa det blir et tæt klungerkrat med blod og hud og bævrende kjøt paa hver odd — en ny veirhaard verden. Ogsaa Cervantes kjendte trækket; det var han, som først helt utløste det i sit verk. — Det er ellers et utpræget mandfolke-træk, det er den virile psyke's sott, dens tragedie.

I den slutningsscene mellem Tristan og Isolde er helten skaaret helt løs og ut av

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

emne-veden. Selvbeskuelsen har naadd forvitring.| Og den manér — eller optræden — forutsætter en evne — eller mod — til sjælelig selvoptrevling eller selvanalyse, som overhodet ikke findes i vor sagaold. Der gaar helten aldrig utenfor sig selv, han staar med sin personlighet direkte inde for alt, hvad han sier — selv Loke, som er behandlet som en fortættet rænkesmed, gjør det. Men det gjør ikke helten i den franske ridderroman. Han gaar ut av sit episke skind. Han blir skuespiller og er uten selvrespekt som Villon — og peker mot selve Molière; han efterligner fuglers kvidder og nattergalens sang, han spiller tigger, spedalsk, gal o. s. v. Han gjør sig selv til gjenstand for gjøgl eller drama. Det er følelseslivet og smerten paa vrangen. Selvlemlæstelse gjennem «ironi». Uten hvilket det egentlige drama er utænkelig. Selvopløsning er teatrets tragiske, uhyggelige sjæl. Maskens sjæl. Grunden altsaa til at der aldrig kan bli snak om noget i retning av drama i vor saga-old. Enten man nu vil kalde det vor gamle kulturs svakhet eller dens styrke: den tok ingensinde skridtet ut til masken, som hører til blandt dydens karnevalsutstyr i feststemningens evige minut

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

og hvorav det moderne drama i tidens fylde opstod.

Men historisk set: naar selve helten i denne scene i Tristan's bok gripes av gjøglervæsen og alle dets fagter, saa tar den kun traditionen op fra hine antikkens farende «mimi» og «scurræ», som ingen ætte-ære eiet, og heller intet fædreland.

Som arkitektur eller ornamentalt set, er scenen derimot at sammenstille med bladverkets sidste viltre lek i gotikken ovenover spidsbuen. Ti selvanalysen sker i den hensigt. For at fortynde, for at skjænke emnet letheten: Fordamper saa, det hele, i den uborgerlige selvødelæggelses ekstase, skjælvende himmelhøit oppe i en anden verden. —

Skjønt den scene er naadd længer i kunst, end nogensinde middelalderens ballade naadde, saa er dog hint forvitringens træk det nye i tidens kulturelle psykologi og psykologiske kultur. Selv om man i Haakon Haakonssøn's Norge gik unna det — kanske ikke turde andet! Kanske vi faar lægge til: dit naadde den litterære kultur i Norge overhodet først i nutiden. Og det porøse træk er endnu saa nyt at vi jo

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

av den grund stundom oplever hine løierlige basketak om motsætningen mellem kunst og moral: borgerne stimler til som maur — de tror, nogen rørte ved deres tue! . . . Det er nemlig ikke altid, resultatet av dette spil er saa beroligende for dem som da Ibsen lekte leken i Kongsemnerne.

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF WISCONSIN

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF WISCONSIN

III. DET NATIONALE

FORAN BALLADEN OG DENS GOTIK

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF WISCONSIN

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF WISCONSIN

Av og til i Firenze faldt det mig ind at stikke indom en musikhandler og spørge efter «folkeviser» med musik — «canzoni popolari», sa jeg. Og man saa mig ind i øinene og forstod: man kom trækkende med gateviser fra idag. Jeg forsøkte at komme det nærmere: det var nationale folkeviser, jeg mente. Og saa kom de med populære og præmierte Piedigrotta-viser av ældre aarganger: Altid var det populasens viser, altid gate-viser. Jeg forsøkte at forklare at nei, det var gamle, jeg mente — noget slikt i retning av deres store folklorist d'Ancona's samling av gamle sicilianske folkeviser. Man saa ganske tomøiet, og fortapt paa mig, som om jeg hadde spurt efter en lærebok i planeten Mars' statsforfatning: No, signore, — noget slikt hadde de ikke. Og litt i retning av et medlidende smil fulgte tullingen tildørs. De ante ikke hvad jeg mente, hverken med «nationale» eller «popolare». Og det vilde

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

vel krævet en forelæsningsserie, før der hadde været haab om at naa at løse ut de allerførste traader i begrepet. — Naar man sommeren 1921 læste om tilstellingen paa Hundorp i anledning av Olsok, fik man noget av samme indtryk av haabløs fjernhet fra begrepet. Olav den hellige, som bønderne var med at hugge ned paa Stiklestad og som nu skulde feires av folkehøiskolens bondeungdom, er fra 1000 efter Kristus — eller 200 aar før Sverre. Altsaa fra vor mundtlige sagastils guldalder, fra den førgotiske tid. Der var naturligvis sat sammen en kantate til festen — jeg husker den ikke længer i sine detaljer; men den eiet visst salmens, det vil her si: nærmest barokkens stil som de fleste salmer, og ingenting som prøvde at eftergjøre eller erstatte den førgotiske tone, litet av kvadets tyngde og alvor, ikke engang noget fra de ældre lag av latinske kirkehymner. Under produktet staar, saavidt jeg husker, en folkehøiskolestyrers navn. Og der var laget musik til digtet paa grundlag av en «folke-melodi» fra Gudbrandsdalen — det var visst noget slikt som «Eg ser deg utfø gluggjin . . .» eller «Ifjor gjætt e' geita . . .» Det var ialfald rococco og rosemaling og mangletræ-krot, og hadde ikke overvættes

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

meget med den besungne gjenstand samt hans tid at skaffe. Kort sagt: Man kunde trodd, det var utlændinger som hadde sat det hele sammen. Den opvisning paa Hundorp er i sin historiske stilløshet en av de slemme farcer udi det nationale, som er spillet her i landet. Det er litt nedstemmende at det sker anno 1921. Heller ikke disse ved i grunden hvad man egentlig forstaar ved det «nationale».

Naar man, for at føle levende sammenhæng, arbeider med gammelnorsk litteratur eller ornamentik eller med folkemusik, kan vi maaske ikke gjøre os haab om at naa længer ned end til 13. aarh. Man er som regel nøgd, naar man naar dit. Men det gaar an at naa længer ned. Vi har f. eks. kvad fra 800 og fra 900. Og vi eier sagaer, hvis emne gaar dit ned og længere. Vi har runer og utskurd fra 700 — Oseberg-skibet. Vi har eventyr-træk som gaar meget længere tilbake, langt ind i den mer eller mindre fælles graa urold. Likesom vi har «leikarar», som har sin rot i det romerske rikes fald. — Det blir selvfølgelig en skjønssak, hvor langt tilbake én vil gaa for at søke røtterne, sin sammenhæng. Om Boccaccio heter det at sit folks dyp ante han, da han fortumlet stod ved Vergil's grav i Napoli, altsaa ansigt til

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

ansigt med Vesuv og foran hin blanding av trollmand og klassiker, som det blev den antikke epikers underlige lod at gaa for gjennem hele middelalderen. Boccaccio søkte sammenhængen i selve sin jords indre. Han gik noget langt. Hans grundighet blev ogsaa siden hans svakhet: Han endte nede i den klassiske antik som sprænglærd humanist. Det blev i det hele renæssansens svakhet: Den sprang over mellemleddet, nemlig middelalderen. Og denslags kan hevne sig: der opstaar fornemmelsen av tomrum. Her i Norge hevnet det sig, da maalsaken kom, og man sprang over det, man letsindigen kaldte «dansketiden», — mente at kunne kvæde i vort sprog efter sagaolds prosodi. — Det kan bli en skjønssak, hvor langt ned; men det man hver gang søker, er det som med en vid glose benævnes «det nationale». Hvad det er, ved i øieblikket alle. Og dog er det vanskelig at definere, det vil si: gi det fast, almengyldig form. Det er med andre ord altsaa, hvad det skal være: en følelsessak, noget levende med livets skiftende konturer og med livets skiftende indhold, — enten man nu vil opfatte det i sammenhæng med éns kjærlighet til den jord, hvorpaa man er grodd op, eller man i det ser uttryk for noget

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

mere: for stammens samhørighetsfølelse, for den mystiske ættesans. For øieblikket er det ikke i skuddet; kapitalismen er international i langt høiere grad end man til daglig gjør sig det klart; følgelig er ogsaa dens rake motsætning det, nemlig kommunismen og bolsjevismen, som attpaa gir kapitalismens samvittighetsløshet direkte skyld for verdenskatastrofen nu. Allikevel trænger «det nationale» intet forsvar. Der bestaar ingen egte kunst uten den har præg eller islæt fra hin mystik. Og alle arbeider i aandslivet, i museerne, verker i kulturhistorie, i kunstens historie, i litteraturens, de har i virkeligheten samtlige til fælles maal at avdække nye træk i folkets ansigt, — eller ialfald fremhæve endnu tydeligere dem, man allerede kjender. Det er mer eller mindre bevisst de haandgripelige dokumenter paa sit eget folks væsen, man famler efter. Jeg forsvarer da heller ikke «det nationale». Det var som at ville forsvare det erotiske. Det er. Det er en realitet, som ingen ungdommelig teori kan flytte noget ved, end si: kvæle. Det er uutslettelig. Og om man sætter sig for at sope det ut, saa kommer hun dog igjen, den heks. Det er udræpelig — det vil si: like udræpelig som folket selv. Det lever i alle kulturfolk.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

Og det dukker op med mellemrum. Det er, rigtig forstaat, folkets iboende mystik. Og i farlige tider er dets mission dobbelt vigtig. Man er vistnok blit enig om at bruke glosen «romantik» om de perioder, da det overmægtig boblende stiger nede fra folkedypet op i vandskorpen.

Jeg kommer her til at mindes en ti-tolv-aars bondegut inde i en av fjordene dervest. Det var en solskinsdag; fjorden laa under os blaa i sommerbrisen, og sidefjordene stak sig mørke-, mørke-violblaa ind mot sine stille, dype poller; og utover tilhavs skar nes bak nes sig frem fra begge bredder, møttes, tegnet sig blassere og blassere i sit blaa, til det blev næsten hvitt, løp i ett derute med selve sommerhimlen. «Noreg,» sa han, «æ da finaste land i væraa!» Om en stund sa han: «Ingjen tek' ein Norman i rydjakneppa!» Saa laa der en ø sør i fjordgapet, svartgrøn paa vor side av skral, forkommen furu i alle de muldmagre skaarer — den kunde vel være saadan et par mil i omkreds. «Dei seir,» sa han igjen, «hu Varaldsøiaa ska vera den stysste øiaa i væraa næst ette Madagaskar.» Den var den sværeste han visste at nævne. — «Det nationale»s karikatur ligger jo altid og lurer, nemlig den kortsynte patriotisme

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

og chauvinismen. Saaledes som der i al religion skjuler sig fordækt erobringstrang, det vil si: en tørst efter at paatvinge andre sin salighets-tro — den ytrer sig som dømmesyke og drift mot at faa de gjenstridige og anderledes tænkende lyst i ban, eftersom de jo repræsenterer et fradrag i ufeilbarligheten, en etsende draape hemmelig tvil i deres egen selvsikkerhet.

«Maalsaken» herhjemme er paa et vis utslag av denslags herskesyke. Det lar sig ikke negte — og ingen negter det heller —: Vi har hat en 500 aars national nedgangsperiode. Men i sin blindhet overser maalsaken denne: «maalet» vil uten videre tilbake til Osebergskibet og til Vǫluspá og Hávamál. Det er usans, det røber en utrolig ukyndighet i hvorledes folkeslags kulturer overhodet bygges. Nedgangstiders arr svinder aldrig. Selv Italiens renæssanse-kultur, ja dets sprog den dag idag bærer merker efter arret; — og det har just ikke gjort det fattigere. Englands kultur likesaa: bærer arr. Frankrike's, hvor man feilagtig har lært at til og med kjernen i dets kunst og i dets kultur er Roma. Slik kunde man bli ved at regne op. Forfald indgaar overalt som faktor i et folks historie; i saa henseende er det smaat be-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

vendt med «det nationale». Men i og for sig skader ikke maalsakens ensidighet, den er som samvittighetens røst. Uten, forsaavidt den faar ledelsen. Ti da blir den i samme nu, paa grund av denne sin blindhet i det almenhistoriske, kulturdræpende. Og situationen synes ikke mindre farlig, om man, som jeg gjør, gaar ut fra at forfaldet i virkeligheten var begyndt allerede i vor «storhetstid», i det sekel da ordets kunst ifølge de overleverte dokumenter stod i blomst, den gamle malerkunst (antemensalerne), da domen i Nidaros reiste sig i sin høigotiske pragt. Kort sagt: i «guldalderen» for norsk aandsliv. — Tilsyneladende, mener jeg. Men selv om saa var, at det var guldalder: det var ingen storhetstid for folket som folk. De store mænds, de sterke karakterers og de sterke viljers sekel er det ikke; de sekler er da ialfald allerede forbi, og stammen er visnende. Da Euripides fandt frem til og fattet menneskehjertets tale som ingen tragiker før ham, var Athen dødsdømt som stat. Og f. eks. omkring 1400 i Italien blomstret vistnok kunsten, men nationen visnet. Den visnet slik tilslut at kviden derover samlet sig i og skapte av et geni en eneste sviende brand: Machiavelli. Man kunde bli ved slik at regne

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

op folkeslag; næsten alle har de gjennemgaat noget av det samme, og i dem alle er den saakaldte storhetstid altid det samme, nemlig det dunkleste kapitel i dets historie. Saa og i Norge. «Storhetstiden» er en gjærende og ond tid for dem med dype røtter i det gamle, en nydannelsens tid, en opløsningens tid. Og det er det uintelligente ved maalsaken at den ikke vil vite dette; der er noget teologisk i det, en ukyndighet om de indre love som styrer i selve menneskesindet, idet den tror, folk kan omvende sig og avsverge sin fortid, slik som kirken lærer at den enkelte angrende synder kan det. «Storhetstid» er en farlig tid, indledningen til den store forraadnelses-proces. Og den gir just derved næring for de nye, fine sugerøtter. Undersøkelser av hvad der da spiret under det fjorgamle græs, og hvorledes det spiret, synes mig at være det vanskeligste problem som gives i norsk aandsliv. Men her bunder ikke desto mindre vor moderne historie; éns syn paa den avhænger av éns syn her.

I ethvert fald: forfaldstider hører med i en nations livshistorie. Den som det negter, er blind; og er han ikke det, er han det som værre er: han er dum. Et folks liv er dets gang mot fremtiden. Den er uutgrundelig som

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

dyrespor. De kan være vage og lette som rypens vinge-avtryk i mjøll sne. Men de kan bli tunge og sørgmodige som elgoksens ensomme far: man kan ingentid forutse hans indfald og kroker frem og tilbake, men hvert skridt er fyldt av levende tidende, av ærend, av lyttende, vår stans. Men for det er der linjer i en folkestammes sind, de er realiteter. De er det udødelige i samme folk.

Jeg har kaldt det der folkets mystik. Men fra tid til anden kommer der stunder, da folkets psyke kræver synlige dokumenter paa sit eget væsen, paa sammenhængen med sig selv, paa dyresporenes retning. Til de dokumenter hører bl. a. alt det som findes i dets historiske museer; dertil hører sagaen, dertil hører folkevisen. Men det bør helst studeres redelig, uten politiske bihensyn, uten jesuitisme. For hvis ikke, hevner det sig; det fordummer folket i dets søken efter sig selv. Og det igjen sinker. Ti med en naturlovs tryk tvinges da folket til at ta det op paany og gjøre hele bevægelsen om igjen.

Denne en folkestammes indgrodde, men ubegrundede forvissning om et maal for sin vandring, om en mission i verden, — det er nationalfølelse. —

Der har i al verdens kulturhistorie fore-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

kommet import. Man kan peke rundt sig eller saalangt tilbake man vil helt fra folkeslagenes morgen: Hellas og Dionysus-kultusen f. eks., de orientalske motiver hos Boccaccio o. s. v. o. s. v. Eller saadant som formen i draattkvæd, som nu vor professor i oldnorsk har paavist, væringerne bragte med sig hit fra Sortehavs-kanten i forbindelse med trollrune-apparatet og saaledes ifølge bygning oprindelig var en forbandelses-ræggle — i mine øine litt av et epokegjørende resultat, fordi det bl. a. vel er første gang man faar en eksakt forklaring paa et bestemt ældgammelt metrums ophav. Og leikaren i Ynglingasaga kom, som før nævnt, i sidste instans fra selve Rom's keisertid. — Ellers synes de lærde fagmænd at være under stadig usikkerhet, hvor det gjælder problemet om paavirkning utenfra. Set i sammenhæng virker de stundom som ukritiske høvelspaan vimsende for modens vinde, saa til én kant, saa til en anden — overdriver: iblandt er snart sagt alt import; i Sophus Bugge's eksakte haand blev jo tilslut det meste irsk, vel rent psykologisk at forklare som pendlens svar paa Grundtvigianismens overdrivelse til motsat kant: at intet var import — bare norrøna-stamme alt tilhope! — og at «Varaldsøiaa va den stysste

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

øiaa nett ette Madagaskar!» Og denne søken fra frasen til det eksakte gaar nøie haand i haand med tidens skepsis til odelsbonden og til nordmanden, slik den fandt uttryk i Ibsen's Peer Gynt — satiren over det at ville være sig selv nok. Ellers synes Sophus Bugge's svakhet egentlig at ligge i at han, i denne sin reaktion mot det «levende ord» og hele den frasefyldte u-eksakthet, stundom ved vor oldtids mundtlige kunst og sagalitteratur anvendte formeget — eller ialfald ubevisst var smittet av — den tekstkritiske metode, som tysk videnskap med held anvender paa papyrus-blade og skrevne manuskripter. Men i ethvert fald: fagmandens arbeide er ikke saa lovløst vimsende som det synes; tvertimot, én kunde næsten heller fristes til at si, det gaar for sig efter pendlens rent mekaniske love. Og meningen bakenfor, det evige og almene maal for en videnskap som pendler saaledes, det er indøvelse i selvkundskap, i selverkjendelse, til fordrivelse av den kritik- og stil-løse kultus, slik som vi f. eks. oplevet det i al sin groteske storhet paa folkehøiskolen nord i Gudbrandsdalen. Der er nemlig et og andet i aandslivet, som tyder paa at pendlen nu er paa vei tilbake fra det eksakte over mot norrønt fantasteri; i tilfælde vilde en saadan

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

obskurant periode falde fortrinlig i traad med vin-overformynderi og med sprogtvangen. Og det er muligens sangvinsk at sætte noget haab til tempoet i vort aandsliv, til dets etsende skepsis som motvegt her, eftersom den saa titt bare er posørfagter og hulhet. Man skulde ialfald ha advarende eksempler nok, f. eks. det som hændte paa det avsides Island med dets «ríma»: stivnet i skablon! Eller den golde formalisme, som møter én idag i Sætesdal ved den kunstige kultus av stev: de staar i landskapet ikke stort bedre end dragehoderne paa villaerne her omkring hovedstaden. Og saa har man jo den gamle skaldskaps skjæbne, da den gik i frø og dansevisens frie metrum overgrodde alt. — Men kanske allikevel pendlen maa løpe sin egen tyngdes vei tilende, før den snur. Og advarslerne ingen magt faar.

Hvad det rent tekniske angaar, saa holdt jo Moltke Moe[1] allerede i 1890 de forelæs-

[1] I 1891 faldt vistnok hans forelæsninger over Draumkvæe og Aasmun Frægdagjævar. 1895 utgav han Kungssonen i Norgesland i »Norge» (nu optat i Liestøl's samling). Og til bruk ved sommerkurserne 1899 kom teksterne (med ordforklaring) f. eks. til Venil fruva aa Drembedrosi, Ivar Elison, Herre Jon Remarsson, Olov Agjisdotter, Far aa dotter, Kung Erik aa Hugaljo, Vilgaar Hertugsson, Vilman aa Magnill, Olav aa Kari. Siden optat i samlingen Norske folkeviser fra middelalderen 1912, utgit av ham og Liestøl.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

ninger, hvor han utførlig, baade i hovedlinjen og i detalj, fremsatte sin mening om balladens oprindelse i Norden og dens ytre bygning, og la derigjennem det grundlag hvorpaa man siden nøie har bygget. Ti han sat inde med hvad der trængtes: en historisk almenindsigt i overgangsperioden og stor evne til at føle sig frem; derved skaffet han sig just omsynet og sit kjendskap til samtidig ordets kunst saadan som de store folklorister Gaston Paris i Frankrike og d'Ancona i Italien; og han eiet en sjelden færdighet i det rent sproglige, for her nytter det jo litet at læse i oversættelse. Uhyre fortættet er hans mening gjentat i indledning til folkevise-samlingen av 1912. Han mente at det firlinjede lyriske stev, kaldt «danz» (fordi der blev danset til det) som sagaen fortæller om og tildels citerer, er det ældgamle, første lag, men indkommet noget før 1100 fra normannisk folkedigtning i Nord-Frankrike. Stevet blev til som ukunstlet improvisation. Ved ca. 1200 kom saa en kunstpoetisk retning under indflydelse fra «chansons d'histoire», som blev mønstret for den episke folkevise i Norden. Saa mente han at en hundrede aar senere, ca. 1300, og efter forbillede av Caroldansen forbandt det lyriske stev som stevstamme sig med den

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

episke folkevise og skapte derved vor middelalderlige ballade — hvilket altsaa foregik paa nordisk grund. Den islandske «ríma» var da senere kunst-poesi, mer litterær og opstaat under indflydelse av provençalsk lyrik, men ellers omtrent samtidig med den folkelige ballades tilblivelse, og muligens endog paavirket av den i sin bruk av stevstamme samt i anvendelsen til dans.

Som man ser, temmelig megen import.

Og her staar vi i vort syn væsentlig den dag idag. De spørsmaal, som fremdeles synes ubesvaret, er kanske ikke saa faa, og hører vel heller ikke til de letteste at løse. For bare at nævne ett felt: der mangler utredning om den latinske kirkehymnes og -musiks indflydelse, hvor stor andel liturgien med sekvensen og antifonen hadde i balladens ytre opbygging. Paa forhaand synes der ikke at kunne være tvil om at den paa en eller anden maate har spillet ind, bl. a. ved opstillingen til dans — og her er kanske Draumkvæe blandt de første eksempler — og ved den erotisk-lyriske stevstammes tilknytning til den episke vise. Men især maa musikken ha avsat merker. — Og saa er det problemet verslinjernes høist forskjellige længde, hvor ikke forklaringen er git, om man sier,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

én faar huske paa at de er bestemt til at synges; forklaringen maa hentes fra éns syn paa hvad der konstituerer det, vi kalder bunden form.

Kort sagt — for at komme tilbake til teknikken: fremmed indflydelse har i høieste grad gjort sig gjældende der. Og det samme er tilfældet med selve motivet. Naar utgiverne av Norske Folkeviser fra Middelalderen 1912 (Moltke Moe og Knut Liestøl) f. eks. sier i indledningen til visen om Bendik aa Aarolilja at her foreligger tre motiver at tænke paa, nemlig den danske folkevise Havbor og Signelil, oldsagnet om Hagbart og Signe og Tristam's franske roman, — og kommentaren saa konkluderer med at den danske vise avgjort er senere og saaledes ingen indflydelse kan ha øvet, at det gamle sagn har spillet ind en del under utformingen, men at romanen om Tristam og Isolde er det som egentlig ligger bak, da er jeg for min del ikke et øieblik i tvil om at dette er det rigtige syn. Det stemmer med tiden, og det stemmer med visens væsen. Allerede tonen i den, slik som paapekt i utgavens kommentar, dens lyriske mykhet, synes mig i saa henseende helt avgjørende; ti der findes vel

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

knapt en vise paa norsk grund, som i den grad færdes ute paa randen av det sentimentales grænse; det er elskovs- og ridderromantikkens stemme, føleriet fra Strengleikar's og Haakon Haakonssøn's tid. Og derfor indser jeg ikke, hvad grunden er til ændringen i den nye folkeutgave's første bind — Norske Folkeviser, 1922, ved Knut Liestøl — hvor utgiveren synes at ha skiftet syn og i kommentaren mener at visen væsentlig er gjort paa det gamle Hagbartsagn, mens den kun har laant enkelte træk av Tristam-romanen; det virker som noget i retning av hin ubevisste pendel-svingen.

Der er i og for sig ikke noget ærerørig ved import. Alt avhænger selvsagt av kraften i den haand, som griper og omformer stoffet i sit billede, her som i det gamle Hellas's kultur og kunst. En digtnings indhold er i virkeligheten altid følelsen; handlingen er reisverk, og fællesgods saa uhyre meget av det. Ogsaa i folkedigtningen er det det. Kanske netop der, fordi der i høiere grad end i kunstdigtningen er et fælles apparat forhaanden at gripe til, og saaledes ved første øiekast den ene digter kommer til at skille sig saa vagt ut fra den anden. Men derfor blir ikke reisverket og ribberne det væsentlige, ikke fablen;

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

men der som ellers sjælen, det vil si: den hete, heftigheten, hvormed digteren grep om motivet, smeltet det om, gjorde det til sit. Just av den grund blir studiet av fablens skjæbne, det vil si: hvert enkelt motivs reiserute ogsaa i den digtning av forholdsvis underordnet betydning, — blir ikke det centrale, selv om det naturligvis kan gi vigtige vink om de aandelige samfærdselsveier i gammel tid. Selve haandelaget blir det centrale, saasandt man skal se paa visen som kunst. Men dermed mener jeg selvfølgelig ikke at, naar videnskapsmænd lægger arbeid ned her, ikke ogsaa det arbeid maa gjøres. Det er endog fortjenstfuldt. Men han arbeider bare ikke med sakens kjerne. Han rydder kun borte i et hjørne av digtningen.

Hvad balladen som kunstretning angaar, saa har, som før sagt, heller ikke der det nye bekjæmpet og avløst det gamle: den erotiske lyrik levet længe samtidig og utfoldet sig jevnsides med den gamle skaldskap. Folkevisen er til en begyndelse kun en liten strømstripe i den nye kultur-flod; men det er visselig bare tilsyneladende; den vokser ustanselig og tar i bruk, suger til sig, ytringer paa alle aandslivets felter. Den tar saaledes op det almenlyriske moment, som jeg før har

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

berørt, — som gaar igjen i oldkvadet og i sagaen, nemlig den malende gjentagelse. Nu blev den uomgjængelig nødvendighet, den indgik som grundpillar i visens konstruktion. — Endvidere tar den musikken i sin tjeneste. Sang og musik har i en eller anden form selvsagt eksistert fra tidernes morgen; ved krigslurens hærblaast i sagaen hørte man naturligvis straks av tonen hvad det gjaldt; og i hirden hos Ynglingasaga's svenske konge Hugleik var der altsaa «fiðlarar» og «gigarar», det vil si: folk som behandlet strykeinstrumenter. Det er eget at der ogsaa i Snorre's Olav den helliges saga nævnes «spillemænd med harper og giger og andet sangredskap» paa svensk grund, nemlig ved det drikkegilde Sveakongen hengir sig til første kveld, da Emun av Skara har hat foretræde hos ham. — Og ved de store fester, da ættens ældste stod med drikkehornet og «mælte fore», som i hint bryllup paa Holar, og hver mand i gildet gjentok de hellige ord, naar hornet naadde ham, — der maa der ha været en staaende formel med en egen høitidelig tone; man «kvað» formælet, staar det; man sang ikke i vor forstand, men fremsa — det maa bety noget i likhet med messet. — Saa kom den katolske kirkesang og gjorde sin ind-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

flydelse gjældende. Allerede i Olav Tryggvasons saga hører vi hvor det just er den som er med og ombestemmer islændingen Kjartan til kristendommen. Og i Olav den helliges saga fortælles hvor kongen paa Vossevangen rider fremover og synger salmer som led i hans propaganda. En hundred aar senere berettes der om Harald Gille's søn Sigurd Mund, engang han fór paa veitsler i Viken, at han kom forbi en gaard: «. . . Idet kongen red gjennem gaarden, hørte han nogen kvæde inde i et hus saa fagert at han blev helt forundret; han red hen til huset, saa ind og fik se en kvinde, som stod ved en kvern og kvad forunderlig deilig, idet hun malte. Kongen steg av hesten, gik ind til kvinden og la sig med hende . . .» (Munch's overs.). Det er overflødig at sanke sammen flere eksempler som bevis paa det selvfølgelige, at musik og sang har eksistert og været en magt længe før 13. aarh. Men fra denne tid av blev den en del av digtningen, idet den, som ovenfor fremholdt, tillike ogsaa kunde nyde godt av omslaget i det rent sproglige. Først i balladen sætter musikkens toner ind, saa alt levende daaner og den koglede løsner endog av nøkkens vold.

Jeg har tidligere pekt paa hvad der laa

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

strødd om allerede i sagaen av ballade-motiver og som altsaa kom med, fordi det var fælles kulturstof. Men blandt det nye er f. eks. synet for blomsten, som den gamle skaldskap ikke vøret; ellers maatte man jo møtt det f. eks. i kvinde-kjenningen, hvor det, som bekjendt, isteden er hele trær, som lind, som maa holde for. Med synet for blomsten og det av smaa format følger synet for barnet; ja, der er en tydelig trang til at formindske skikkelsen — man møter det allerede i slikt som denne «smaadreng», som altid er forhaanden, «Liti Kersti» o. l. Sagaen saa ikke barnet, fordi barnets opgave der var hurtigst mulig at bli voksen, naa over barnestrekerne frem til krigfør mand. Der øver man jo blodhevn eller dræper ved ti-aarsalderen — eller ialfald lar sagaen det ske — og der er ingen barnslighet over disse, som ligger paa jordgulvet og krabber rundt mellem de voksne mænds føtter. Den gir, som vi husker, stundom interiører her, idet vi faar se hvad lek de leker — og da er leken helt voksen, ikke sjelden med et skabrøst islæt som i hin scene i Njaals-saga, hvor man leker en skilsmisse-rettergang i dens intimeste detalj. I Egils-saga yrker barnet et draattkvæd, — men mottar, barnslig nok, i brageløn et ande-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

egg og en sjøstjerne, saa noget absolut skille mellem saga og ballade er der heller ikke her. — Erotik som motiv har, som nævnt, sagaen, og ogsaa den gamle skaldskap. Saa det blir langtfra rigtig at si, det var balladen som fandt den; den er til og med nuancerikere i sagaen og fyldigere utviklet. Men i balladen dvæler man ved den, behager man sig i den, selv om det i Norden aldrig daaner helt væk i lyriske utgydelser over elskovens lykke; man gir sig hen i besyngelsen av den, saa det et flygtig minut kan staa som et hjortebrøl mot himlen, eller smægte som nattergalens klukk. Balladen spænder fra den lyriske sangbarhet i Villeman og Magnill og fra Bendik og Aarolilja's taarevætede kvide over viser om knipske, lystige møer som spreller — imot valkyrjens karakterstof! — som Olov Agjisdotter til Liti Kersti's tunge ballade om viljelammende tragik, hvor man — likesom i sagaen, naar kvinder ligger klomset paa runer — helt gir sig sin natur og sine sanser i vold, for at ende med den vilde Far aa dotter, som maa stande tilrette for sin far og rapmundet søker at dække sit feiltrin med løgn paa løgn, til han avskjærer alt snak med det braa, dramatiske kast:

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

«Dæ tryte fyrr vatn i ville hav,
fyrr dæ tryte kvende svar!»

Visen har ellers i det store og hele kanske ikke faat øie paa mere end sagaen, ikke engang paa noget andet. Der dukker i grunden det gamle menneske-stof fra saga og eddadigtning op igjen; og karaktererne er som sagt uforandret de samme. I en anden forbindelse nævnte jeg en række karakter-træk i sagaen, som godtgjør det; den hadde f. eks. ogsaa kvinder, som bøiet sig i bibelsk underdanighet for manden likesom jomfruen i riddervisen og lot være at tænke paa hevn eller at ta igjen (f. eks. i Fljótsdœla-saga). Eller scenen i Bjarnar saga Hitdœlakappa, da den bedragne fæstemand vender tilbake til Island og Oddny er gift og allerede har faat en liten. Balladen eier ikke finere situation end den, hvor hun lovlydig tar avstand fra ham, men dog lar ham faa sitte isteden med hendes spædbarn paa sit knæ. Eller den enkle, stemningsmættede slutning i samme saga, hvor hendes mand har fældet Bjørn: hvordan hans seiersrus langsomt svinder . . . opgjøret med Bjørn's kone og mor, de isnende replikker; og tilsidst møtet med hans egen kone, hvem han melder drapet: hun mæler ikke ett ord, bare siger sammen

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

og har siden ikke en helsedag, fanger ikke ro eller rist; for at ende med dette skimt av de to, der han vinterdagen sætter hende op paa hesteryggen og gir sig til at leie hesten rundt paa tunet for at lette hendes stumme kvide. Det billede av de to under den graa polardag staar paa høide med hvilketsomhelst i al verdens digtning. Eller, for at plukke ut av Heimskringla: hvor gives der i balladen tilløp til en slik skildring som den av jomsvikingernes dødsnat efter slaget ved Hjørungavaag, der de bundne helter virker som gnislende kjæmpehummer paa land? eller som den pragtfulde indledning til Svolderslaget, med dens øie for spændingens og stigningens kunst, med slagmalerens haandelag i al selvoplevelsens bredde? Eller Stiklestadslaget! Edda-digtningen eier den samme evne til bredt, kjølig rundskue og samme energiske haandelag. Det kommer f. eks. frem i skildringen av guders og jotners ridt mot det sidste avgjørende sammenstøt i Vǫluspá. I Draumkvæe er en lignende, nemlig den av djævlenes hær fra nord og englenes fra syd: ogsaa over den er der noget stort, men det store er den vældige andagt, det høihimlede alvor. Og det er jo ogsaa uundværlig ved stor kunst. Men det

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

er ikke alt, som skal til for at gjøre noget til kunst; der skal mer til. Eller menneskeskildringen: Haarek i Thjotta, Rørik, Haakon jarl, Olav Tryggvason — hele det kolossale persongalleri! Eller det overstadige humør, hvormed Sveakongen tegnes i Olav den helliges saga! — Og saa i alle de andre sagaer! Der vrimler simpelthen av situationer og av skikkelser.

Den kjæmpekraft i aanden til at skape denslags mangler folkevisen. Den kommer avgjort til kort. Den er høigotik, den er uttryk for «storhetstiden». Men betegner forfald. — Desuten var det publikum, som danser, heller ikke saa godt som sagnemandens; det var distræt og fuldt av elskovstanker. Motivet maatte forenkles, som jeg berørte det under gjengivelsen av sagaens fortælling om de to søstre Thora paa Thingvellir-gaard: som dansevise vilde motivet gaat tapt av sin fine psykologi og det nænsomme spil, før Thora den yngre fandt sin elskede. Av ornamental-poetiske hensyn maa der skjæres bort; det gaar med visernes motiver og skikkelser som med utskurden langt oppe i avdalene: de forvanskes, «degenererer», saa én kan ha svært endog for at skimte ranken som ophav.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

Balladens skikkelser kjendte heller ikke sagaens store konflikt — den mellem de mange og den ene. Endnu mindre følte den nationalt eller historisk; den bærer i grunden aldrig bud om nogen art patriotisme, som vi forresten vet egentlig heller ikke sagaen eiet. Og selvfølgelig er hin selvødelæggelsens transscendens, som slog én imøte fra slutningsscenen i den franske Tristan og Isolde-roman, ganske fremmed for balladens gotik. —

Strengleikar var sterkt bevæget og melodramatisk farvet. Det saa truende ut. Men det viste sig at smaken bare var seget sammen et øieblik under storhetstiden usikkerhet og værste import. Saa stanset opløsningen. Strengleikar's frivolitet naadde ikke de bredere lag i folket, ikke de gode ætter. Heller ikke hin forvitring som jeg har betegnet som høigotikkens blomst i ordets kunst og som er dramaets forutsætning. I selve dansevisen skedde omslaget; der dukket den episke reisning, som laa latent i folket, frem paany; gjennem den skar det sig løs av og ut av stemningen, ut av den lyriske slaphet, frem til sit episke selv. Dette selv, som søkte sin næring i Didriks-saga's trang til daad, men famlende arkitektur.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

Ogsaa gammelfransk digtning kjender til det; i Tristan og Isolde fortælles at man synger til harpe episke kjærlighetsviser, men som ikke danses (pag. 151 hos Eckhoff). Man var dog nødt til her nord at komme tidens trang til dans imøte; og tillike dens trang til lyrik, som mættedes gjennem refrænget, hvor alle fik stemme i med. Mens dansevisen hos de sydlige folkeslag, som hos Boccaccio «la ballata» ved hver dags slut, kun er lyrisk, og cantabile, saa gjemmer man her nord al klage og klynk bort i begivenheten, — saa blir den her episk og energisk; og det lyriske faar sin nøisomme plads i refrænget. Endog i danse-visen synte altsaa folkets marg sig og kom atter til sin ret. Det er her det «nationale». Det gjælder forresten ikke alene Norge; det gjælder hele Norden, dette at «la ballata» ikke lot sig overgro av lyrisk bladverk, men blev episk, i motsætning til Europa ellers, saaledes som det sømmer sig i haardføre folkestammer. Selv importerte motiver, som Strengleikar's, gav folket ny reisning. Og det er selve sagaens sagnemand, som gaar igjen i forsangeren. — Det var altsaa i folkets dyp, fornyelsens evne laa gjemt. Det er som f. eks. under renæssansen med den almene retsbevissthet: den levet sit

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

stille liv bakenfor uhyrer som Borgia'erne eller som kardinal Accolti.

Men ellers, ser vi rigtig bredt paa denne forbindelse av den episke vise og det lyriske elskovs-stev, saa er der noget almenmenneskelig ved det; og den har paa en vis sit sidestykke endog i sydens forsøk paa underholdning, nemlig i Boccaccio f. eks., hvis prosa-noveller med episk indhold og form hver dag endte med fest og dans, med en lyrisk elskovs-«ballata». I Norden gik altsaa novellen ind som epos i bunden form, som ved hver strofes slut fik et klunk av et lyrisk dansestev.

Den episke ballade i Norden fandt forøvrig en parallel, et sjælelig sidestykke i arkitekturen. I gotikken fandt den nye episke reisning sin tilknytning, sin forstaaelse. Derfor griper den efter gotikken, eller gotikken griper efter den. Ti i sin ytre opbygging, i selve denne forbindelse av jagende epos og lekende lyrik, lignet den; som et under lignet den. I viljen opad mot spidsbuen fandt den episke trang sin hjemmel; høigotikken blev den evnes redning, dens utløsning. Og i omkvædets lyriske bladverk over hvert kryds blev trangen til stille nydelse imøtekommet og mættet.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

Men selvfølgelig er der noget uorganisk, der er mekanik, ved denne sammensætning av epos og lyrik. Man famlet længe for at finde den lekende, men strenge gotik. Der er stundom, eller kanske som regel, noget av den samme usikkerhet, som præget Didriks-saga. Man møter dens aand i Aasmund Frægdagjævar eller i de langtækkelige og kunstnerisk ikke særlig høitstaaende kjæmpe-viser, som Kvikjisprakk eller den om Iven Emingsson. I denslags er der nok Didriks-saga's kjæmpestof i skikkelserne og dens lyst til bedrifter; men der er ogsaa dens landeveis-tempo, saa man kan slutte den egentlig var bestemt for taalmodige læsere; der er dens forfald i arkitektur, i gruppering og konstruktiv vilje — man tænker litt paa tysk bierseidel-gotik. Man har blandings-former — og det er jo det almindelige — og man møter ren gotik. Langsomt fæstner den nye stil sig, og det sker alt efter den dig-tende visemakers evne og geni. Digterne er nok samtlige navnløse. Men der er vældig forskjel i deres haandelag, naar det gjælder at bygge en vise op. Just gjennem denne deres byggende evne, gjennem deres forstand paa og sans for centrale linjer skimter man ganske utprægede fysiognomier, likesom man

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

skimter uformuenheten, naar de gaar til slikt som Didriks-saga eller eventyret og nøier sig med teknikken derfra. Digter-personligheterne blir ved nærmere syn av likesaa forskjellig værd, som de er det i nutiden.

For gotikken passet ogsaa til det indre motiv og dets opbygging; det er hvad de her evnet, som avgjør deres plads som digtere: hvor langt ind i stoffet man er naadd med den nye stil. Jeg kommer atter ind paa gjentagelsen, som jeg var borti tidligere og i andre forbindelser; der er, som nævnt, mange arter av den. Rigtignok er det en liten detalj ved stil; men det er av de detaljer som kaster lys. Digtning er nemlig ornamentik i hin tid. Al gammel digtning er det. Den har at fylde ut givne flater, likesom utskurdmesteren; og bærer saaledes ikke direkte bud fra den enkelte digter-sjæl — som regel gjør den ikke det. Men hans omgang med fællesapparatet røber ham dog. Særlig bruken av gjentagelsen røber ham; mere end noget andet er det den, som skaper gotik, — at si, naar han nethændt og kunstnerisk bevisst anvender den. Naar f. eks. svar kommer igjen likelydende i motpartens mund, idet situationen er ændret, det vil si: er motsat, saa er det de to buearmers møte, hvorfra igjen nye buer

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

skyter sig op mot nyt sammenstøt, nyt kryds, — arbeider sig ustanselig videre op over hverandre, stimler mot det høie.

Her er styvmors-visen Olav aa Kari eksemplet, i mine øine den ypperste vise i al balladens kunst, den strengest og renest gotisk byggede, et enestaaende herlig verk: Da moren drypper gift i sin søns øre og lyver paa Kari om hendes omgang med trollpak, steiler han og vil ikke tro:

> Dæ munne dei paa henne ljuge —
> Gu naae den som slikt trudde!

Og moren svarer:

> Hoss kan grasi paa jori gro,
> naar sonen maa inkje moeri tru?

Saa kommer næste scene — den anden bue som jager i veir, at møtes i det dramatiske kryds: Forgiftet av løgnen og rasende rir han mot sin hustru og gjentar sin mors beskyldning. Da er det hun, som rykker til og svarer med hans ord:

> Dæ munne dei paa meg ljuge . . .

Og han som gjentar sin mors ord:

> Hoss kan grasi paa jori gro . . .

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

Der skar de to buer hverandre! Og ovenpaa det kryds bygger nye buers lek videre op mot en herlig rose, — til der Kari staar i himmerik foran jomfru Maria og ber om naade for sine to mordere.

Det er ingen liten kunstner, han som her har været paa færde. Det er en het sjæl, hvis verk blev gotik i levende blomst.

Naar man tænker paa Skule høvdings stavrimdigtende tid, maa man jo atter sande at det var intet under om de nye kulturbølger kom til at gjøre det av med den i hele Norden, og det bare blev det avsides Island, som pedantisk sat igjen og syslet med sin støre «ríma».

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF WISCONSIN

INDHOLD

Side

I. Gammelt og nyt. Motiver og evnen 1
II. Tidens fylde og dens tragedie. Mændene 59
III. Det nationale. Foran balladen og dens gotik . . . 142

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF WISCONSIN

Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF WISCONSIN

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF WISCONSIN

89099478166

b89099478166a

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF WISCONSIN